

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάρτιος 2003 • τεύχος 109 • € 4

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάρτιος 2003
τεύχος 109 • 4 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 50 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται το όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Αθήνα 11472

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Άφοι Χρυσοχού

Στυμφαλίας 8,

Περιστέρι, τηλ. 210-5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Τό κάπνισμα άπαγορεύεται στήν Βαγδάτη	5
Γιώργος Μαργαρίτης, Ό πόλεμος ώς θέαμα καί ώς πολιτική αντίληψη	7
Μαρίνα Κόντη, Η άοριστία είναι ό χειρότερος έχθρός του ανθρώπου	9
Γιώργος Μαργαρίτης, Θα πάνε οι Έλληνες φαντάροι στό Ιράκ;	12

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Γιατί ό πόλεμος αυτός;	14
Έντουαρντ Σαϊντ, Ένας διαφορετικός τρόπος να δούμε τίς Η.Π.Α.	20
Άγγελος Έλεφάντης, Έγκλήματα πολιτικά, βεβαίως. Άλλά πάντως έγκλήματα	28
Θανάσης Μποχώτης, Η πρόσφατη διαμάχη για τήν έλληνική ιστοριογραφία	32
Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Ιστορική μέθοδος καί κριτική κοινωνική έπιστήμη	36
Σπύρος Ί. Άσδραχάς, Άλληλογραφία καί άφήγηση: Διοικητικές άυθεντίες καί διωκόμενοι (18ος-άρχές 19ου αί.)	43

Στρατής Μπουρνάζος, Η μετάπλαση τής οδύνης τής πραγματικότητας σέ άληθινή τέχνη «Ό δρόμος προς τή Δύση» του Κυριάκου Κατζουράκη	48
Άπό τίς τελευταίες έκδόσεις	50

Φωτογραφία έξωφύλλου: Δημήτρης Κοκκινίδης (άτιτλο),
Μάρτης 2003.

Στή Βαγδάτη δέν ἀπαγορεύεται τό κάπνισμα

Μᾶς πῆραν τή Βαγδάτη, ἄν καί οἱ μάχες συνεχίζονται, ὁ πόλεμος δέν τέλειωσε. Δέν τέλειωσε γιατί ὁ πόλεμος αὐτός δέν «κηρύχτηκε» γιά νά τελειώσει, ἀλλά, ἀντίθετα, ἀφοῦ σκοπό ἔχει τή «διαρκή εἰρήνη» (καϋμένη Κάντιε...) κι ἀφοῦ στόν κόσμο ὀλόκληρο ὑπάρχουν τόσοι ταραξίες, τόσα «ἀληθῆρια κράτη», τόσοι παρίες, τόσοι ἐτερόδοξοι οἱ πόλεμοι θά συνεχιστοῦν γιά νά ἐπιβεβαιώνουν συνεχῶς καί ἀδιαλείπτως τήν ιερότητα τῆς εἰρήνης.

Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει διαρκῆς εἰρήνη χωρίς διαρκή πόλεμο. (Ἔτσι ἐπιγράφει ἄλλωστε ἕνας Ἀμερικανός, ὁ Γκόρ Βιντάλ τό τελευταῖο του βιβλίου: «Διαρκῆς πόλεμος γιά διαρκή εἰρήνη. Πῶς καταφέραμε νά γίνουμε τόσο μισητοί;»¹ Ἀμερικανός αὐτός, λογοτέχνης, ἐρευνητής καί δοκιμιογράφος δέν μασᾶ τά λόγια του: ἡ Χούντα τοῦ Πενταγώνου πού μᾶς κυβερνάει, λέει. Διότι ὅταν τό ἴδιο τό κράτος, στίς ἴδιες τίς ΗΠΑ ἐπιτίθεται μέ τεθωρακισμένα καί δηλητηριώδη ἀέρια καί θανατώνει 82 μέλη τοῦ «Κλάδου τοῦ Δαβίδ» χωρίς ἐναντίον τους νά ἔχει ἀπαγγελθεῖ καμία κατηγορία, τότε γιατί αὐτή ἡ ἀπεριόριστη ἰσχὺς νά μὴν ἐπιτεθεῖ στό Ἀφγανιστάν, στό Ἰράκ, ὅπου δῆποτε «διαταράσσεται» ἡ εἰρήνη, ὅπου δῆποτε ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού τούς μισοῦν, στή Συρία, στό Ἰράν, στήν Κορέα, δηλαδή παντοῦ;)

Μᾶς πῆραν τή Βαγδάτη: ἦταν ἀδύνατο τά καλάσνικωφ, ἀπαρχαιωμένα κινέζικα τάνκς —τύπου σχεδόν «γκαζοζέν»— κι ἐλάχιστες ψευτορουκέτες νά ἀνακόψουν τή θύελλα 20.000 ἐξυπνων βομβῶν πού ἔπεσαν κατακέφαλα στό Ἰράκ. Ὁ πόλεμος ὅμως συνεχίζεται. Κι ὅσο συνεχίζεται, ὅσο οἱ ἴδιοι οἱ ἡγεμόνες τοῦ καιροῦ μας δέν μπορεῖ νά μὴν τόν συνεχίζουν γιατί ἀλλιῶς θά χάσουν τήν ἡγεμονία τους, τόσο θά ἀναπτύσσεται καί ὁ πόλεμος κατά τοῦ πολέμου.

Εἶναι καταπληκτικό αὐτό τό ἀντιπολεμικό κίνημα πού ξέσπασε παντοῦ στόν κόσμο, κίνημα μέ πολλά νοήματα καί πολλές στοχεύσεις. Δέν εἶναι ἡ συνήθης εἰρηνοφιλία, ὁ πασιφισμός ἄλλων ἐποχῶν. Εἶναι ὀργή ἐνάντια στόν πόλεμο, τούς ἀνθρώπους του, τούς σκοπούς του, τίς μεθόδους του, μιά ὀργή ἄσχετη μέ τούς ρεαλισμούς τῶν συνετῶν πού τίς τελευταῖες μέρες σήκωσαν τήν παντιέρα ἐναντίον τοῦ «ἀντιαμερικανισμοῦ»: ὁ ἀντιαμερικανισμός, ἐκτός ἀπό οὐτοπικός, εἶναι κίτς, χωριατιά, λένε.

1. Βλ. Γκόρ Βιντάλ, *Διαρκῆς πόλεμος γιά διαρκή εἰρήνη. Πῶς καταφέραμε νά γίνουμε τόσο μισητοί*. Μετάφραση Νεκτάριος Καλαϊτζῆς, ἐκδόσεις Scripta, 2003, σελ. 181.

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

Δέν εἶναι βέβαιο, τό αντίθετο μάλιστα, ὅτι οἱ χιλιάδες νέοι, μαθητές καί φοιτητές, πού διαδήλωναν αὐτές τίς μέρες, στό μάθημα τῆς Ἱστορίας ἢ ἀλλοῦ, ὅτι εἶχαν δεῖ τή ζωγραφιά μέ τόν ἀγροῖκο Λατίνο Σταυροφόρο, τή σπάθα του στά γόνατα καί τήν παρέα του πού τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1204 κάθισε στό θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης. Μποροῦν ὅμως, νά γνωρίσουν τή σύγχρονη ἐκδοχή τοῦ σύγχρονου «σταυροφόρου», νά δοῦν μιά παρέα Ἀμερικανῶν πεζοναυτῶν νά ἀναπαύονται σέ ἓνα ἀπό τά παλάτια τοῦ Σαντάμ Χουσεῖν. Ἐνας ἀπ' αὐτούς, ξαπλωμένος ἀρειμάνια σέ μιά πολυθρόνα, ἐνῶ γύρω του ἔχουν γίνει ὅλα λαμπόγυαλο, καπνίζει θεριακλίδικα. Στή Βαγδάτη δέν ἀπαγορεύεται τό κάπνισμα.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ὁ πόλεμος ὡς θέαμα καί ὡς πολιτική ἀντίληψη

Δέν μπορεῖ παρά νά θαυμάσει κανεῖς τό βάθος τῶν γνώσεων πού ἐπιδεικνύουν δημοσιογράφοι, πολιτικοί καί ἀναλυτές πολλαπλῶν ἰδιοτήτων σέ σχέση μέ τόν πόλεμο στό Ἰράκ. Ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται τά πράγματα φαίνεται ὅτι, ἕνας ἀπό τούς βασικούς λόγους γιά τήν ἀμερικανοβρετανική δυσλειτουργία στίς παρυφές τῶν ἱρακινῶν πόλεων ὀφείλεται στήν παράλειψή τους νά ἀξιοποιήσουν τό τεράστιο δυναμικό πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς σκέψης πού κυκλοφορεῖ ἀναξιοποίητο στή χώρα μας. Τέλος πάντων, δέν εἶναι δικό μας πρόβλημα αὐτό.

Τό δικό μας πρόβλημα ἀρχίζει ἀπό τήν ἀποκάλυψη τῆς ποιότητας στελεχῶν τῆς πολιτικῆς, τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἢ τῆς πληροφόρησης, πού, μέ τίς γνώσεις καί τίς ἀντιλήψεις τους, διαχειρίζονται τή μοίρα τῆς χώρας καί τήν ἀντίστοιχη τῶν πολιτῶν της. Στό ἐπίπεδο αὐτό, ὑπάρχουν πραγματικά λόγοι γιά νά τρομάξει κανεῖς. Ἄς σημειωθεῖ ὡς πρῶτο σύμπτωμα ἡ ὀρατή ἀντίφαση νά μιλοῦν ὅλοι αὐτοί ἀκατάπαυστα περί παντός τοῦ τακτικοῦ, στρατηγικοῦ ἢ γαιοπολιτικοῦ δεδομένου, ἀποφεύγοντας προφανέστατα νά πληροφορηθοῦν ποσοστό τουλάχιστο ἐκείνων πού γράφονται στόν διεθνή Τύπο ἢ στίς ἐξειδικευμένες ιστοσελίδες τοῦ διαδικτύου. Προφανῶς οὔτε ὁ δρόμος τοῦ περιπτέρου, οὔτε ὁ δρόμος τοῦ ὑπολογιστῆ εἶναι γνωστός σέ αὐτούς.

Πολιτικός ἀπό τόν Πειραιᾶ, ἐν ἀποστρατεία, ἀπό τούς πλέον μορφωμένους, ἀνέλυε σέ τηλεοπτικό κανάλι, λίγο μετά τήν ἔναρξη τοῦ πολέμου, τήν στρατιωτικοπολιτική στρατηγική καί τακτική τοῦ Σαντάμ Χουσεΐν, ὡς τήν τελευταία λεπτομέρεια. Ἐπέμενε μάλιστα στό ρόλο πού διαδραματίζει στόν βορρά τό ἐκλεκτό σύνταγμα τῶν ἱρακινῶν στρατευμάτων πού ἔχει ἀναλάβει νά ὑπερασπιστεῖ τό Κιρκούκ καί τή Μοσσούλη καί πού ἴσως θελήσει νά ἐπιτεθεῖ καί νά ξεκαθαρίσει τό κουρδικό ζήτημα. Προσωπικά ἀπόρησα ἀφενός γιά τό πῶς ἕνα σύνταγμα —περίπου 1.500 ἄνδρες— μπορεῖ νά κάνει τόσα πολλά πράγματα μόνο του, ἀφετέρου διότι θεώρησα ὅτι μοῦ διέφυγε ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ ἱρακινοῦ στρατοῦ πού προφανῶς ἀντικατέστησε μέ συντάγματα τήν γνωστή ὡς τώρα διάρθρωσή του σέ ταξιαρχίες. Γιά νά καταλάβω τή σκέψη τοῦ ἐπιφανοῦς πολιτικοῦ προσπάθησα νά ταυτίσω τό ἐν λόγῳ σύνταγμα μέ κάποιον ἀπό τά Σώματα Στρατοῦ τοῦ βορρά. Δυσκολεύτηκα καί πάλι καθώς ἀπό αὐτά ὑπάρχουν δύο, τό τῆς Μοσσούλης, τό 5ο, μέ τέσσερις μεραρχίες καί τό 1ο, τοῦ Κιρ-

Διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ

κούκ, μέ τρεῖς μεραρχίες. Ὅπωςδῆποτε δέ μεταξύ ἑνός συντάγματος καί δύο σωμάτων στρατοῦ ὑπάρχει μία προφανῆς διαφορά κλίμακας.

Οἱ ἐπαίοντες ἐν ἀποστρατεία, συνήθως ὑψηλόβαθμοι ἀξιωματικοί πού παραλαύουν στά τηλεοπτικά παράθυρα, δίνουν συχνά τήν αἴσθηση ὅτι τυγχάνουν ἐν ἐνεργείᾳ ἐκπρόσωποι τῶν ἀμερικανικῶν ἐταιρειῶν στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ καί ὅτι μόνο ἀπ' αὐτό τό πρίσμα μποροῦν νά δοῦν τά γεγονότα. Στή περίπτωση τῆς πτώσης τοῦ ἐλικοπτέρου «Ἀπάτσι», ὅλοι ἀπέκλεισαν τήν ἱρακινή ἐκδοχή γιά τόν γέροντα ὀπλοφόρο καί ἀπέδωσαν περίπου τήν κατάρριψη—συγγνώμη, «βαριά προσγειώση» μᾶς ἐξήγησαν ὅτι εἶναι— σέ βλάβη ἤ, ἀκούστηκε αὐτό, σέ λάθος τοῦ πιλότου. Τά ἐλάχιστα ἔστω πού διαρρέουν ἀπό ἀμερικανικῆς πλευρᾶς θά μπορούσαν νά προβληματίσουν τούς ἀπόστρατους. Τά 32 ἐλικόπτερα «Ἀπάτσι» πού ἔσπευσαν νά καταστρέψουν μία τεθωρακισμένη ταξιαρχία τῆς προεδρικῆς φρουρᾶς βρέθηκαν, καθώς πετοῦσαν χαμηλά γιά ν' ἀποφύγουν τά ἀντιαεροπορικά, σέ πραγματική «σφηκοφωλιά». Οἱ χωρικοί δηλαδή καί οἱ πολιτοφύλακες ἄρχισαν νά τά πυροβολοῦν μέ ὅ,τι ὄπλο διέθεταν. Αὐτή ἡ κατάσταση δέν εἶχε προβλεφθεῖ ἀπό τά ἐγχειρίδια χρήσης τοῦ ἐν λόγῳ ἐλικοπτέρου, ἡ ἀποστολή ἐγκαταλείφθηκε, ὁ σχηματισμός διαλύθηκε καί ἐπέστρεψε κατεπειγόντως στή βάση του ὅπου διαπιστώθηκε ὅτι τά τριάντα ἀπό τά 31 ἐναπομείναντα ἐλικόπτερα εἶχαν δεχτεῖ ἀπό 10 ὡς 20 βλήματα ἕκαστο. Εὐλόγα, ἀπό ἐκεῖ καί πέρα, μπορεῖ νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι λειτούργησε ὁ νόμος τῶν πιθανοτήτων. Τό 32ο καί ἀπωλεσθέν ἐλικόπτερο κτυπήθηκε σέ κάποιο εὐαίσθητο σημεῖο καί «προσγειώθηκε» βαρέως—ἔπεσε δηλαδή ἀπό τά πέντε ὡς δέκα μέτρα ὕψος πού πετοῦσε— μέ ἀποτέλεσμα οἱ πιλότοι του νά γίνουν στάρ τῶν ἀραβικῶν τηλεοράσεων. Ποῦ λοιπόν ὑπάρχει τό πρόβλημα πού οἱ ἐν ἀποστρατεία ἀξιωματικοί σχολιαστές θέλουν νά ἀποφύγουν;

Τό πρόβλημα σχετίζεται μέ τίς ἐπιλογές τῶν ἐλληνικῶν ἐπιτελείων καί τῶν ἀρμόδιων περί τά ἐξοπλιστικά ἐπιτροπῶν. Ἡ Ἑλλάδα ἐξοπλίστηκε καί ἐξοπλίζεται μέ αὐτό τόν τύπο τοῦ ἐλικοπτέρου, ἀγόρασε ὡς τώρα 36 ἀπό αὐτά μέ τιμή 22.000.000 δολάρια τό κομμάτι (συνήθως δέ ἡ χώρα μας τά πληρώνει λίγο ἀκριβότερα ἀπ' ὅ,τι κοστίζουν στό ὄνομα τῶν καλῶν σχέσεων μέ τήν ὑπερατλαντική σύμμαχο καί φίλη τῶν ἐταιρειῶν της), καί προφανῶς, οἱ παροικοῦντες τήν Ἱερουσαλήμ τῶν παραγγελιῶν δυσκολεύονται νά δεχθοῦν ὅτι τό ὑπερσύγχρονο αὐτό κατασκεύασμα ἔχει εὐπάθεια στά κυνηγετικά ὄπλα. Νά θυμίσουμε ὅτι τό ὑπερόπλο αὐτό ἀποδείχθηκε ἄχρηστο καί στό Κόσσοβο ὅπου τελικά δέν στάλθηκε στή μάχη γιατί ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νά τό πυροβολήσῃ ὁ ἐχθρός. Στήν ἐλληνική περίπτωση μᾶλλον προβλέπεται νά ἐνημερωθεῖ ὁ ἐχθρός γιά τούς κανόνες ἐμπλοκῆς τοῦ μηχανήματος καί νά μήν τό πυροβολήσῃ μέ

καραμπίνες γιά ἀγριογούρουνα. Κρίμα θά'ναι τόσα λεφτά.... Φυσικά εἶναι πολύ καλό πού ἡ μικρή Ἑλλάδα συνεισέφερε στήν οἰκονομική σωτηρία τῆς ἀεροναυπηγικῆς βιομηχανίας Μακντόνελ Ντάγκλας, τῆς ὁποίας τά προϊόντα δέν πουλιῶνται τόσο καλά τελευταῖα.

Τό Ἑλληνικό Γενικό Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ, διαβεβαίωσε τίς πρῶτες ἡμέρες —μέσω διαρροῶν στίς ἐφημερίδες καί σέ δημοσιογράφους τῶν καναλιῶν— ὅτι ὅλα βαίνουν καλῶς γιά τούς εἰσβολεῖς καί ὅτι ἀκολουθεῖται κατά γράμμα τό σχέδιο. Εὐτυχῶς μετά τήν τρίτη ἢ τέταρτη ἡμέρα οἱ σχετικές διαβεβαιώσεις σταμάτησαν καθῶς περιπλέχθηκαν οἱ γύρω ἀπό τά ἀμερικανικά σχέδια ὑποθέσεις ἢ καθῶς μερικοί ἀντιλήφθηκαν ὅτι αὐτή ἡ τυφλή πίστη στίς ἀμερικανικές δυνατότητες ἐνοχλεῖ πολλούς στή χώρα μας. Στό πνεῦμα ὅμως τοῦ παραπάνω λανθάνοντος θαυμασμοῦ κινήθηκαν ἄλλες ἐκτιμῆσεις ἀπό ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς.

Σέ τηλεοπτική ἐκπομπή τό πρωῖ τῆς 26ης Μαρτίου, ὑφυπουργός τῆς παρούσας κυβέρνησης —ἀπό κοινοῦ μέ ἐκπρόσωπο τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης— ἐξηγοῦσε ὅτι τό ἐθνικό συμφέρον τῆς Ἑλλάδας ἐπιβάλλει σέ ὅλους τούς Ἕλληνες νά εὐχονται ταχύτατη νίκη τῶν ἀμερικανικῶν ὄπλων. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἰσχυρίζοταν θά ἐλαχιστοποιηθοῦν οἱ παρενέργειες γιά τήν ἐλληνική οἰκονομία ἡ ὁποία τότε, ἀπερίσπαστη, θά συνεχίσει νά προετοιμάζει τούς Ὀλυμπιακούς. Καταδίκασαν μάλιστα ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι (ὑπῆρχε καί ἓνας τῆς ΑΕΚΑ ἀνάμεσά τους), τίς ἐκδηλώσεις στή Σούδα πού συσκοτίζουν τό παραπάνω «ἐθνικό συμφέρον». Δέν εἶναι ἀποκαλυπτικά ὅλα αὐτά;

Γιῶργος Μαργαρίτης

Ἡ ἀοριστία εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου

«Κάποιοι», εἶπε ὁ κ. Σημίτης σέ ὁμιλία του, «—καί αὐτοί πού κάνουν τόν πόλεμο— [δηλαδή καί ποιοί ἄλλοι;] δέν θέλουν τήν Εὐρώπη δυνατή». Κάποιοι, κάπου, κάποτε, πού λέμε. «Κάποιοι» λοιπόν αὐτές τίς μέρες κάνουν ἓναν πόλεμο καί αὐτοί «θέλουν νά ἐξασθενήσει ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση» («Τόμαχο» Σημίτη κατά τῶν ΗΠΑ», *Τά Νέα*, 1/4/03).

«Κάποιοι», αὐτή τή στιγμή, ρίχνουν τόνους βομβῶν, πυραύλων κ.λπ. στό Ἰράκ. Ἄλλά καί «κάποιοι» ἄλλοι στήν Ἑλλάδα δέν στήριξαν μέ νύχια καί μέ δόντια τόν γαλλογερμανικό ἄξονα, «κάποιοι» δέν μίλησαν ἔξω ἀπ' τά δόντια γιά τόν ΧιτλεροΜπούς. «Κάποιοι» πάλι μίλησαν γιά τούς κακούς Ἀμερικανούς καί τόν ἱμπεριαλισμό, ξαναφώναξαν τό «ἔξω οἱ βάσεις τοῦ θανάτου» καί δέν ἔχασαν τήν εὐκαιρία νά στρατολογήσουν μέλη γιά τίς κομματικές νεολαῖες τους ἀπό τή δεξαμενή τοῦ φιλειρηνικοῦ κινήματος πού ἀναπτύσσεται. Μιά ἀπ' τά ἴδια. Ἐπίσης αὐτοί οἱ «κάποιοι» οὐδέποτε στήριξαν τήν ἰδέα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης. Ἄλλά πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ νά ἀλλοιωθεῖ ἡ πορεία τοῦ γνωστοῦ ἱμπεριουμ, ὅπως ἀλλοιώνεται ἡ τροχιά ἑνός τόμαχοκ; Κάποιοι, ὅπως θά ἔλεγε καί ἡ Ἑλ. Ἀκρίτα, ξέχασαν τόν θερμοσίφωνα ἀνοιχτό, κάποιοι ἔβαλαν τίς πατάτες στό τηγάνι καί πῆγαν ἐκδρομή, κάποιοι εἶναι ὁ πιό ἀδύναμος κρίκος.

«Κάποιοι», μέσα στή γενικότερη ἀσφάλεια πού προσφέρει ἡ ἀοριστία καί ἡ γενικολογία, δέν λένε τά πράγματα μέ τ' ὄνομά τους. Καί αὐτό δέν συμβαίνει μόνο μέ τόν Πρωθυπουργό ἀλλά καί μέ τά κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς. Ἐνῶ, γιά παράδειγμα, ὅλοι ὅσοι χρησιμοποιοῦμε τό διαδίκτυο καί τά κινητά τηλέφωνα βομβαρδιστήκαμε τόν τελευταῖο καιρό μέ ἠλεκτρονικά μηνύματα περί μπιόικο-ταρίσματος τῶν ἀμερικανικῶν προϊόντων, κανένας σέ θεσμικό ἐπίπεδο, κανένας «ἀπό τά πάνω», δέν μίλησε γιά κάτι τέτοιο. Δέν εἶδαμε κανένα πανό στίς διαδηλώσεις πού νά καλεῖ σέ μπιόικοτάζ, τά μηνύματα ἀπ' τήν ἄλλη ὅμως ἔδιναν καί ἔπαιρναν. Ἡ ὅλη διαδικασία ἔμοιαζε μέ τίς ἐπιταγές τῶν Χιλιαστῶν: στείλε αὐτό τό μήνυμα σέ ἄλλους 10 κ.λπ. Μακάρι αὐτό νά γινόταν ἀλλιῶς καί μάλιστα νά ὑπῆρχε ἐπίσημη ἀπόφαση, ὄχι βέβαια σάν κι ἐκείνη πού πῆρε ἡ ἀμερικανική Βουλή τῶν ἀντιπροσώπων: ὄχι πιά φρέντς φράις (french fries, ὅπως λένε τίς τηγανητές πατάτες οἱ Ἀμερικανοί) ἀλλά φρήντομ φράις (freedom fries, πατάτες τῆς ἐλευθερίας). Γιά ὄνομα τῆς πατάτας!...

Ἄν κάτσει κανεῖς νά τό καλοσκεφεῖ ὅμως ὅλοι μας χρησιμοποιοῦμε ἀμερικανικά προϊόντα, ἴσως καί παρά τή θέλησή μας. Μήπως οἱ ἠλεκτρονικοί ὑπολογιστές, πού μέσω αὐτῶν ἐστάλησαν τά χιλιάδες μηνύματα, δέν ἔχουν ἀμερικανικό λογισμικό; Τί εἶναι τά Windows; Γιά νά στείλει κάποιος τό μήνυμα σέ ἄλλους 5 ἢ 10 ἔπρεπε νά δώσει λεφτά: τίποτα δέν εἶναι τζάμπα. Καί πού πῆγαν ὅλα αὐτά τά ἑκατομμύρια εὐρώ πού κόστισαν οἱ τέτοιου τύπου ἀντιπολεμικές κραυγές ὅλου τοῦ κόσμου; Μά βέβαια πάλι στίς πολυεθνικές ἐταιρεῖες καί ἀμερικανικῶν συμφερόντων αὐτές. Οὐδείς ἀντιστάθηκε βέβαια πετώντας τό κινητό του στά σκουπίδια οὔτε διαλύοντας τόν ἠλεκτρονικό ὑπολογιστή του εἰς τά ἔξ ῶν συνετέθη. Καλό θά ἔταν αὐτό ἀλλά οὐτοπικό. Μόνον λοιπόν οἱ μαζικές κινητοποιήσεις εἶναι τζάμπα, δέν ἐνισχύουν κανένα συμφέρον τοῦ «ἱμπερια-

λιστῇ ἐχθροῦ» ἢ τῶν «κάποιων» πού πολεμοῦν γιά τό «καλό τῆς ἀνθρωπότη-
τας». Νά τίς προτιμᾶμε τίς διαδηλώσεις, δέν εἶναι καί γιά χόρταση ὅμως...

Τόμποϊκοτάζ τῶν ἀμερικανικῶν ἢ ἐγγλέζικων προϊόντων γιά λίγες μέρες δέν
λύνει το πρόβλημα. Τό ζήτημα εἶναι ἂν μπορούμε νά ἀποφύγουμε, ὅσο γίνε-
ται, αὐτόν τόν τρόπο ζωῆς, αὐτή τήν κουλτούρα, αὐτή τήν ἰδεολογία. Κυρίως
οἱ νεότερες γενιές ὅμως ἔχουμε τραφεῖ μ' αὐτήν. Ἔχουμε φάει τόνους Mc
Donalds, ἔχουμε ξεδιψάσει μέ τόνους Κόκα-Κόλας, ἔχουμε φάει ἄπειρες ὥρες
στήν καφετέρια πίνοντας νεσκαφέ —διότι ἡ φραπεδιά ἦταν καί θά παραμείνει
τῆς μόδας—, ἄλλοι καταναλώνουν χιλιάδες ὥρες ἀκούγοντας μουσική πού δέν
ἀκούγεται, τά γνωστά ντούπου-ντούπου ἢ ντάπα-ντούπα καί «φτιάχνονται» μέ
τά «ναρκωτικά τοῦ Σαββατοκύριακου». —'Από τή μιά τό κινητό κι ἀπ' τήν
ἄλλη ὁ καφές —ἐμεῖς δέν εἴμαστε φραπές—, θά μπορούσε νά εἶναι ἓνα ἀπ' τά
συνθήματα τῶν χιλιάδων μαθητῶν πού κατέβηκαν στούς δρόμους αὐτές τίς μέ-
ρες καί γύρισαν πάλι στό σχολεῖο τους γιά νά ξαναγίνουν φορεῖς τῆς «ἐκσυγ-
χρονιστικῆς» ἐκπαιδευτικῆς ἰδεολογίας. Ἄλλά αὐτή εἶναι ἡ ἀντίφαση.

Πολλοί αὐτές τίς μέρες βροντοφωνάζουν «Ἦχι στόν πόλεμο». «Ἦχι στόν πό-
λεμο» γενικά; Ἦχι στόν πόλεμο γενικά λέμε ὅλοι, ἀκόμα καί ὁ πιό ἀντιδρα-
στικός εἰρήνη θέλει. Δέν διαφωνεῖ κανείς σ' αὐτό. Ὅμως λίγοι λένε ὅχι στήν
ἀλαζονική πολιτική τῶν Η.Π.Α. τοῦ Μπούς. «Κάποιοι» καταλαβαίνουν τί ση-
μαίνει αὐτό...

Τά πράγματα εἶναι ἀπλά: τό τρίπτυχο σύνθημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστα-
σης, αὐτό πού χάραξε τό μυαλό καί τήν πράξη δεκάδων γενεῶν, «Ἐλευθερία,
Ἰσότητα, Ἀδελφότητα», ξεχάστηκε ἢ καλύτερα διαλύθηκε. Ἔγινε Δύναμη, Δι-
καισύνη, Ἀσφάλεια. Τόν ὕπνο του ἔχασε ὁ μέσος Ἀμερικανός μετά τήν 11η
Σεπτεμβρίου, ἄρα θέλει ἀσφάλεια· δύναμη καί οἰκονομική εὐρωστία χρειάζεται
ἡ Ἀμερική, μιά καί ὅπως τά λένε οἱ οἰκονομικοί ἀναλυτές τά οἰκονομικά της
δέν εἶναι ἰδιαίτερα ἀνθηρά, καί ἡ Δικαιοσύνη, ἔννοια πού ἐρμηνεύεται κατά πῶς
θέλουν οἱ «κάποιοι», σίγουρα δέν εἶναι τό δίκαιο τῶν ἀδυνάτων λαῶν, καί σί-
γουρα δέν εἶναι τό δίκαιο τοῦ προλεταριάτου ὡς ἱστορικοῦ ὑποκειμένου καί ἄλλα
τέτοια μαρξιστικά ἀλλά τό δίκαιο ὡς κάτι γενικό, ἀόριστο κι αὐτό, ὡς κάτι
πού μετριέται μέ τά μέτρα καί σταθμά τῆς ἀοριστολογίας καί ἐπιπλέον τῆς συ-
γκυρίας ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ ὠφελμιστικά. Ὅλα γίνονται αὐτή τή
στιγμή γιά τό «δίκαιο» καί τό «καλό» ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας καί «κάποιοι»,
διορισμένοι μᾶλλον ἀπό τόν Θεό, ὡς σωτῆρες μας, βοηθοῦν αὐτό νά ἐπικρατή-
σει ἐπί τῆς γῆς. Ἐμᾶς ποιός μᾶς ρώτησε;

Μαρίνα Κόντη

Θά πᾶνε Ἑλληνες φαντᾶροι στό Ἰράκ;

Τό Ἰράκ ἔχει ἓνα πληθυσμό 24 ὡς 25.000.000 κατοίκων. Ἡ ἔκτασή του εἶναι χονδρικά 445.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Πολλές ἀπό τίς πόλεις του εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες ὅπως ἡ Βαγδάτη μέ 5.000.000 κατοίκους, ἡ Μπάσρα μέ 1.500.000 κατοίκους, ἡ Μοσσοῦλη καί ἄλλες. Ὁ χερσαῖος στρατός τῶν ἐπίδοξων νικητῶν στά τέλη Ἀπριλίου ὑπολογίζεται νά φθάσει τίς 250.000 στρατιῶτες. Θά ἀναλογεῖ δηλαδή ἓνας στρατιώτης σέ κάθε ἑκατό κατοίκους ἢ ἓνας στρατιώτης σέ κάθε 1,8 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Μετά τήν καταστροφή τοῦ κόμματος Μπαάθ καί τῶν μηχανισμῶν του, οἱ δυνάμεις κατοχῆς θά πρέπει νά ἀσκήσουν ταυτόχρονα πολιτικά, στρατιωτικά, διοικητικά, οἰκονομικά καθήκοντα σέ μία χώρα κατεστραμμένη καί μᾶλλον καχύποπτη καί ἐχθρική. Ἡ πανάκεια τῆς «ἀνθρωπιστικῆς» βοήθειας πού ἀναμένεται ὅτι γρήγορα θά ἀλλάξει τίς διαθέσεις τῶν Ἰρακινῶν παρουσιάζει ἀπό μόνη της τεράστια προβλήματα. Ἡ διανομή καί κυρίως ἡ στοιχειωδῶς δίκαιη διανομή τῆς βοήθειας προαπαιτεῖ ἰσχυρή διοικητική καί κοινωνική ὀργάνωση —κρατικό μηχανισμό ἀλλά καί κοινωνική συνεργασία— μηχανισμούς τοῦς ὁποίους ἡ εἰσβολή ἀποσκοπεῖ νά ἐξαρθρώσει. Δέν εἶναι οἱ ὑποδομές, οἱ γέφυρες καί οἱ δρόμοι, πού καθορίζουν τήν ὑπαρξή ἢ μή κρατικῶν μηχανισμῶν. Στή θέση τοῦ πανταχοῦ παρόντος Μπαάθ πρέπει νά δημιουργηθεῖ ἓνας ἄλλος συνδετικός ἴστος ἢ ὑπαρξή τοῦ ὁποίου δέν διαφαίνεται οὔτε στά χαρτιά καί τά σχέδια. Γιά τό λόγο αὐτό οἱ Ἀμερικανοί ἔδωκαν, πρῖν ξεκινήσουν οἱ ἐπιχειρήσεις, ἰδιαίτερο βάρος στόν προσεταιρισμό τμημάτων τῆς κυβερνητικῆς ἢ κρατικῆς μηχανῆς τοῦ Ἰράκ, σχέδιο τό ὁποῖο μᾶλλον ἀπέτυχε πλήρως. Οἱ μόνοι ἀξιόπιστοι —μέχρι κάποιου σημείου— ἐγχώριοι σύμμαχοι τῶν Ἀμερικανῶν φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ Κοῦρδοι καί οἱ ἀπό μηνῶν ἐκπαιδευόμενοι στήν Οὐγγαρία λίγοι ἀντικαθεστωτικοί. Οὔτε οἱ μέν οὔτε οἱ δέ μποροῦν νά διαχειριστοῦν τήν Βαγδάτη ἢ τήν Βασσόρα ἢ ἔστω νά παρουσιάστοῦν σέ αὐτές.

Σέ ἀναμονή «κουῖσλιγκ» ὅλο τό βάρος θά πέσει στίς δυνάμεις κατοχῆς. Τό πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ τελευταῖες, φροντίζοντας κυρίως γιά τήν ἀπεμπλοκή τους, θά χρησιμοποιοῦν τήν ἀνθρωπιστική βοήθεια γιά τόν προσεταιρισμό κάποιων τμημάτων τῆς ἰρακινῆς κοινωνίας, μεγενθύνοντας τήν αἰσθησι τῆς ἀδικίας καί συνεπακόλουθα τήν αἰσθησι τῆς ξενικῆς κατοχῆς στόν πολύ κόσμον τοῦ Ἰράκ. Τό πῖο πιθανό εἶναι νά ἐνταθοῦν οἱ ἐντάσεις καί οἱ πολυδιασπάσεις τοῦ κοινωνικοῦ ἴστος προκαλώντας γενικευμένο χάος, κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωση τοῦ κοντινοῦ Ἀφγανιστάν, ἐδῶ ὅμως σέ μεγαλύτερη κλίμακα.

Ἵπάρχει ἓνα ἐπιπλέον ζήτημα. Τά ἀμερικανο-βρετανικά στρατεύματα πού βρίσκονται στήν περιοχή δέν μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς στρατός κατοχῆς μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται. Πρόκειται γιά στρατεύματα ἐπαγγελματικά, ὑψηλῆς ἐξειδίκευσης καί ὑψηλότατου κόστους πού, σέ καμία περίπτωση δέν μποροῦν νά ἀναλάβουν διοικητικό ρόλο ἢ νά κυνηγοῦνται μέ συμμορίες στίς γειτονιές τῆς Βαγδάτης ἢ τῆς Βασσόρας. Ἡ φθορά τους σέ τέτοιες ἀποστολές εἶναι ἀνεπίτρεπτη καί, ὅπως ὅλα δείχνουν, σύντομα θά χρειαστοῦν καί ἄλλοῦ, στίς ἀτελείωτες ἐκστρατεῖες ἐνάντια στούς «ἄξονες τοῦ κακοῦ». Θά προκύψει λοιπόν ἓνα κενό τοῦ ὁποίου ἡ κάλυψη εἶναι ἀναγκαστική ὅσο καί δυσδιάκριτη. Ἡ πρόσφατη δραστηριότητα τοῦ Κόλιν Πάουελ καί ἡ «ἐπαναπροσέγγιση» πού ἐπιχειρεῖ πρὸς τόν ΟΗΕ καί τήν Εὐρώπη, σχετίζεται μᾶλλον μέ τήν κάλυψη αὐτοῦ τοῦ κενοῦ. Οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἀφοῦ καθορίσουν τά τοῦ οικονομικοῦ (πετρέλαια), στρατιωτικοῦ (βάσεις) καί πολιτικοῦ χαρακτήρα τοῦ νέου Ἰράκ, εὐχάριστα θά παρέδιδαν τήν εὐθύνη γιά τήν «ὀμαλοποίηση» στήν ἐφαρμογή τῶν παραπάνω σέ κάποιους τρίτους, Εὐρωπαίους ἢ ὑπόλοιπους τοῦ ΟΗΕ.

Δέν χρειάζεται νά ἔχει κανεῖς ἰδιαίτερη ὀξυδέρκεια γιά νά ἐκτιμήσει ὅτι αὐτό πού πρόκειται νά ζητήσῃ στό ἄμεσο μέλλον ἡ Ἀμερική ἀπό τοὺς πικραμένους ἢ μὴ συμμάχους τῆς εἶναι στρατεύματα κατοχῆς γιά τό Ἰράκ. Στό σημεῖο πού θά ἔχουν φθάσει τά πράγματα δέν θά ἐνοχλεῖ οὔτε τό Πεντάγωνο, οὔτε τόν Λευκό Οἶκο ἢ ἐμφάνιση αὐτῶν τῶν πολυεθνικῶν στρατευμάτων κάτω ἀπό τή σημαία τοῦ ΟΗΕ. Ὁ τελευταῖος ἐξἄλλου θά ἐπιβιώσει χάρη στήν ἀνάγκη περισυλλογῆς τῶν ἀπορριμάτων πού ἡ ἀμερικανική λαίλαπα ἀφήνει πίσω τῆς. Ἐκεῖνο πού θά ἔχει ἐνδιαφέρον στή φάση αὐτή θά εἶναι ἡ στάση τῆς Εὐρώπης σέ ὅλα αὐτά. Ἐντυπωσιάζει τό γεγονός ὅτι φραστικά προλεηαίνεται τό ἔδαφος γιά μιά τέτοια ἐξέλιξη. Τό ἀντάλλαγμα, λίγο πετρέλαιο καί λίγα συμβόλαια ἀπό τό Ἰράκ, φαίνεται ὅτι κάμπει τίς ὅποιες ἀντιρρήσεις. Φυσικά, ἂν ἡ «Ἡνωμένη» Εὐρώπη ἀκολουθήσῃ τό δρόμο τῆς ὕαινας, τρέχοντας πίσω ἀπό τό πέρασμα τῶν λεονταριῶν, τότε, γιά ἐμᾶς, ὅσους πίστεψαν σέ αὐτή, ἡ εὐρωπαϊκή ἰδέα θά ἔχει ὀλοκληρωτικά πεθάνει. Καί οἱ Εὐρωπαῖοι θά εἶναι θύμα τοῦ πολέμου αὐτοῦ, χωρίς μάλιστα νά ἔχουν σώσει τήν ψυχὴ τους ἀντιστεκόμενοι, ὅπως οἱ Ἰρακινοί.

Ἡ Ἑλλάδα τό ἔχει ξεκάθαρα δηλώσει σέ πρωθυπουργικό καί ὑπουργικό ἐπίπεδο. Κάτω ἀπό τήν αἰγίδα τοῦ ΟΗΕ, ὁ ἐλληνικός στρατός πάει παντοῦ. Πάει χωρίς προβληματισμό, χωρίς ἀντίρρηση, χωρίς ἄλλη σκέψη πέρα ἀπό ἐκεῖνη τοῦ ἀφοσιωμένου ὑποτελοῦς. Μετά τό Ἀφγανιστάν, μήπως πρέπει νά ἐτομασθοῦμε γιά νά δοῦμε Ἑλληνες φαντάρους στή Βασσόρα καί τή Βαγδάτη;

Γιώργος Μαργαρίτης

ΓΙΑΤΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΑΥΤΟΣ;

του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου

ΣΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ που μεσολάβησε ανάμεσα στην εξαγγελία της πρόθεσης των Ήνωμένων Πολιτειών να επιτεθούν στο Ιράκ (αμέσως μετά το τέλος του πολέμου στο Αφγανιστάν) και στην έναρξη του πολέμου πρίν δυό βδομάδες, τό ερώτημα

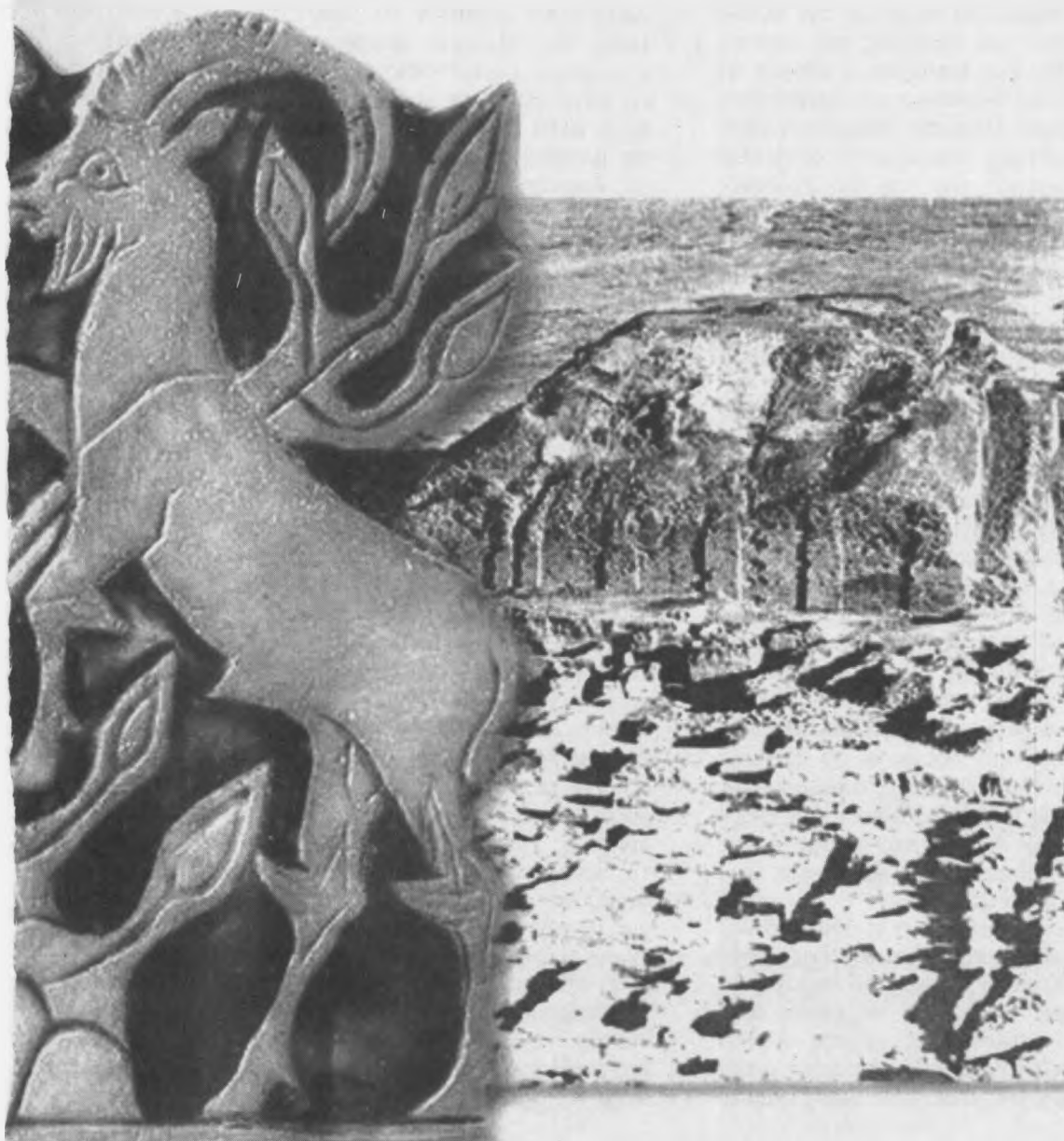
«γιατί αυτός ο πόλεμος» αιώρειτο πάνω από τήν ανθρωπότητα χωρίς να βρίσκει πουθενά, ούτε μέσα ούτε έξω από τίς Ήνωμένες Πολιτείες, ικανοποιητική απάντηση. Θά έλεγα μάλιστα ότι αυτή ή αδυναμία των τρίτων να κατανοήσουν τό γιατί, να αιτιολογήσουν και

Τό φρούριο Ούρ (1928). Στο μέσο ανάγλυφη παράσταση του 2600 π.Χ. (εξημέρωση αίγας)

έπομένως ως ένα βαθμό να δικαιολογήσουν αυτά που επρόκειτο να συμβούν, συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στον αυθαίρετο χαρακτήρα που απέκτησε αυτός ο πόλεμος στη συνείδηση πλατιών μαζών σ' όλες τις χώρες και έπομένως στο αναπάντεχο «όχι» που πολλοί, λαοί και κυβερνήσεις, είπαν στις Ήνωμένες Πολιτείες. "Όποιος έχει μιλήσει με απλούς Ευρωπαίους τις τελευταίες μέρες διαπιστώνει ένα κοινό μοτίβο στην αντίθεση που εκφράζουν γι' αυτό τον πόλεμο (και έννοούμε αυτούς που μέχρι προχθές έβλεπαν τους Αμερικανούς περίπου ως αδέρφια τους): πέρα από τον

κοινό αποτροπιασμό για τις ανθρωπιστικές συνέπειες αυτού του πολέμου, πέρα από το αδιανόητο για την αντιφασιστική ή, αν θέλετε, και ειρηνόφιλη Ευρώπη της χρήσης του πολέμου ως μέσου για την επίτευξη στόχων, την άμφισβήτηση δηλαδή του «δικαιώματος στον πόλεμο», υπάρχει ως μόνιμη έπωδος αυτό που τόσο χαρακτηριστικά εξέφρασε ο Ντιέγκο Αρμάντο Μαραντόνα, Λατινοαμερικάνος αυτός: «Ο κόσμος είναι έξω φρενών γιατί εκείνος ο βουτυρομπεμπές ξυπνάει μιά μέρα και λέει πόλεμος, πόλεμος, πόλεμος χωρίς κανείς να μπορεί να αντιδράσει. Σήμερα πήγαν

στό Ιράκ, αύριο θά είναι ή σειρά τής Κολομβίας, τής Αργεντινής και τής Ουρουγουάης. Πρέπει όλοι μαζί ένωμένοι νά πολεμήσουμε τήν άλαζονεία...». Αν στή θέση τής Κολομβίας και τής Αργεντινής βάλουμε τήν Αθήνα, τή Ρώμη, τό Παρίσι, τό Άννόβερο θά έχουμε τήν ταυτόσημη αντίδραση του μέσου Εύρωπαίου, ό όποιος για πρώτη φορά αισθάνεται τόν έαυτό του νά άποτελεί δυνάμει στόχο και έπομένως έχθρό των Ήνωμένων Πολιτειών, για πρώτη φορά αισθάνεται τή δράση τής υπερδύναμης νά στρέφεται προοπτικά ένάντιόν του.

Το ΡΗΓΜΑ ΑΥΤΟ, τό ρήγμα του γυαλιού στις σχέσεις τής μεγάλης μάζας των Εύρωπαίων μέ τήν πέραν του Ατλαντικού πρώην μεγάλη αδελφή και προστάτιδα δύναμη, έχει σέ μεγάλο βαθμό νά κάνει μέ τήν έλλειψη κατανόησης των αιτίων και έπομένως τήν άπόλυτη άσθαυρασία του ισχυρού πού διαβλέπει ό κόσμος σ' αυτόν τόν πόλεμο. Γιατί αν διαστούμε νά άποδώσουμε αυτήν τήν άσυμβατότητα Εύρώπης-Ήνωμένων Πολιτειών κατευθειάν σέ μόνιμες πολιτισμικές διαφορές είτε τής πίο μακρᾶς διάρκειας είτε του πίο πρόσφατου παρελθόντος, κατευθειάν στό γενικό δηλαδή χωρίς νά άναγνωρίσουμε τή δύναμη του συγκεκριμένου, φοδᾶμαι ότι θά άστοχήσουμε. Δέν ύπάρχει για παράδειγμα άμφιβολία ότι οι διαδηλώσεις στή Γερμανία διαπνέονται από τόν πασιφιστικό χαρακτήρα πάνω στόν όποιο θεμελίωσε τή συγκρότησή του τό μεταπολεμικό γερμανικό κράτος· άλλου στήν Ιταλία ή τή Γαλλία είναι ή (παρεμφερής αλλά όχι ταυτόσημη) μεταπολεμική αντιφασιστική συνθήκη πού έμπεριέχει και τό «ποτέ πιά πόλεμος» ή όποια κυριαρχεί και συγκροτεί τήν ένάντιωση. Παρ' όλα αυτά όμως όλες αυτές οι χῶρες δέν είχαν κανένα ή είχαν πολύ μικρό πρόβλημα νά συνταχθοῦν και νά συμπολεμήσουν κάποτε μέ τίσ Ήνωμένες Πολιτείες στόν πόλεμο του Κόλπου τό '91, στό Κόσοβο τό '98 (όταν μάλιστα ή Γερμανία έρμήνευσε-τροποποίησε τό σύνταγμα της), στό Αφγανιστάν πέρυσι. Ο λόγος είναι ότι όλοι οι παραπάνω πόλεμοι φάνταζαν στά μάτια του μέσου, του κοινού πολίτη, αιτιολογημένοι, σαφείς και άρα δικαιολογημένοι, μή άσθαίρετοι, ένίοτε και «δίκαιοι» (ό Σαντάμ είχε εισβάλει στό Κουβέιτ, ό Μιλόσεβιτς άπειλούσε μέ γενοκτονία τούς Αλβανούς, ό Μπίν Λάντεν των δίδυμων πύργων κρυβόταν στό Αφγανιστάν κ.ο.κ.), άσχετα αν ό χαρακτηρισμός «δίκαιοι» επί τής ούσίας χωρούσε και χωράει μεγάλη συζήτηση.

Σήμερα τί; Μήν είναι τό πετρέλαιο ή αιτία αυτού του πολέμου, μήπως τά πυρηνικά όπλα πού έχει ή δύναται νά άποκτήσει ό Χουσεΐν, μήπως τό στρατιωτικοδιομηχανικό σύμπλεγμα καθώς και τά κέρδη από τήν άνοικοδόμηση τής καταστροφής, μήπως ή Αλ Κάιντα και οι δίδυμοι πύργοι, μήπως όλα αυτά μαζί; Όλες οι παραπάνω έρμηνείες δόθηκαν χωρίς καμιά

τους νά ικανοποιεί ούτε καν τόν άπεγνωσμένο έκφωνητή της; μά τό έμπάργκο πετρελαίου ή ίδια ή Αμερική τό έπέβαλε στό Ιράκ και δέν είχε, αν ήθελε, παρά νά κουνήσει φιλικά τό δαχτυλάκι της στόν Σαντάμ ό όποιος μέ μεγάλη χαρά θά έκτόπιζε τούς Εύρωπαίους και θά έκλεινε συμβόλαια μέ άμερικανικές εταιρείες ώστε νά επανενταχθεί στό διεθνές έμπορικό και όχι μόνο σύστημα. Τά όπλα πάλι, τουλάχιστον τά πυρηνικά, φάνηκε καθαρά ότι ούτε ό Σαντάμ τά διαθέτει, ούτε τούς Αμερικανούς, κατά τή διαδικασία των έπιθεωρήσεων, τούς πολυενδιέφεραν. Άλλο πράγμα ζήτησαν οι Αμερικανοί από τόν Σαντάμ: νά έγκαταλείψει τήν έξουσία, μέ άλλα λόγια ζήτησαν τήν έξουσία. Ένα τό κρατούμενο. Οι δίδυμοι πύργοι πάλι ήταν σίγουρα ό καταλύτης αυτού του πολέμου αλλά ό καταλύτης ποτέ δέν συμπίπτει μέ τήν αιτία. Κι αν οι Αμερικανοί ζητούσαν νά βροῦν τήν Αλ Κάιντα στό Ιράκ, τίς ισλαμικές φονταμενταλιστικές οργανώσεις γενικότερα, όλοι γνωρίζουν ότι τό Ιράκ του Σαντάμ όχι μόνο δέν είναι λίκνο θρησκευτικού φονταμενταλισμού, αλλά είναι αντίθετα ένα χαρακτηριστικό δείγμα τής μοναδικής λειτουργούσας και λειτουργικής κοσμικής έκφανσης του άραβικού, μουσουλμανικού κόσμου. Μαζί μέ τή Συρία τό πείραμα του Μπάαθ από τή δεκαετία του '70 οικοδόμησε ένα πραγματικό μονοκομματικό (δέν θά μπορούσε νά είναι διαφορετικά – ή άλλη παράταξη, ή άλλη έκδοχή, είναι ή σαρία και ή οῦμα, ή κοινότητα των πιστών μέ τήν όποία δέν ύπάρχει κοινό έδαφος) κοσμικό στήν άφετηρία του και στόν προορισμό του σύστημα διακυβέρνησης, τό όποιο ειδικά στό Ιράκ, λόγω του πλούτου των πετρελαίων, τά χρόνια του '70 και στήν αρχή του '80 είχε και κάποια άποτελέσματα: τό Ιράκ πήρε τίς άποστάσεις του από τήν έξαθλίωση μπαινοντας σέ μιά τροχιά οικονομικής και –έν μέρει– κοινωνικής προόδου. Όλα αυτά σταμάτησαν βέβαια μέ τόν πόλεμο Ιράν-Ιράκ και άργότερα μέ τήν εισβολή στό «πολιτικά μεσαιωνικό» Κουβέιτ, γεγονότα πού και τά δύο θά πρέπει νομίζω νά τά δοῦμε ως άναμέτρηση πολιτικών και κοινωνικών συστημάτων για τήν επικράτηση έντός του άραβικού κόσμου. Γιατί βέβαια (και αυτό πρέπει νά λεχθεί) ό Σαντάμ πάντοτε θεωρούσε τό ιρακινό σύστημα έξαγωγήμο προϊόν έντός του άραβικού κόσμου, όπως άλλωστε και οι μουλάδες τό δικό τους –και δέν θά μπορούσε νά είναι άλλιως άφου στό έσωτερικό τής κάθε άραβικής χώρας ύπάρχουν δυνάμεις πού είναι φορείς τής ιδεολογίας του γείτονα/άντιπάλου μέ συνέπεια ή σύγκρουση νά καθίσταται αναπόφευκτη. Είναι ώστόσο μιά σύγκρουση έντός του άραβικού πλαισίου, μιά σύγκρουση διαφορετικών όψεων αυτού του κόσμου –κι αυτό δέν πρέπει νά τό ξεχνάμε ποτέ. Δέν έπιχειρώ έδώ νά (δια)γράψω τήν πρόσφατη άραβική ιστορία σέ συντεταγμένη έκδοχή –θέλω μόνο νά πω ότι όποιος τό έπιχειρεί και ιδιαίτερα αν είναι ξένος, πρέπει νά τό κάνει μέ άραβικό στυλό και άραβική μελάνη. Πρέπει

μέ άλλα λόγια εκτός από την απαραίτητη κριτική (άπο)στάση να έχει κατανόηση και σεβασμό για τους ανθρώπους αυτούς και τις συνθήκες στις οποίες δρουν, και όχι να θεωρεί τη δράση τους προϊόν ήλιθιότητας, τρέλας ή καθυστέρησης. Τό να περιγράφει κανείς π.χ. τόν Σαντάμ (ή τόν μακαρίτη τόν Άσαντ) ως αίμοσταγή δικτάτορα, μπορεί να μὴν εἶναι ἀνακριβής περιγραφή, εἶναι ὅμως ἀσχετη κατά κυριολεξία, διότι προέρχεται ἀπό ἓνα σύστημα ἐννοιῶν, ἀξιῶν καὶ ἀντιθέσεων, τό δυτικό, πού δέν ἔχει σχέση μέ τήν ἀραβική πραγματικότητα: κανείς πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Σαντάμ (ἢ, ἔστω, πολύ λίγοι) δέν τόν ἀντιμάχεται ἐπειδή εἶναι δικτάτορας, δέν ἔχει δηλαδή ὡς αἴτιμα τήν δημοκρατία. Κι αὐτό γιατί οἱ ἀντιθέσεις ἐντός τῶν ἀραβικῶν κοινωνιῶν εἶναι τέτοιες ὥστε νά μὴν ὑπάρχει ἔδαφος γιά τό δημοκρατικό κοινόνιστος. Παρεκτραπήκαμε ἴσως ἀλλά ἡ διαπίστωση αὐτή θά μᾶς χρειαστεῖ ἀργότερα.

ΟΛΗ ΑΥΤΗ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΠΟΡΙΑ γιά τά «πραγματικά» αἷτια τοῦ πολέμου διαλύθηκε μέ τό πού ξεκίνησαν οἱ ἐπιχειρήσεις. Μέσα σέ δύο, τρεῖς, τέσσερις, πέντε μέρες καί παρόλο πού τά πράγματα δέν πήγαιναν καλά γιά τούς Ἀμερικανούς, ἄρχισε νά ξεπροβάλλει ὄλο καί πιό καθαρά ὡς δυνατότητα, ἀρχικά ὡς παρενέργεια ἂν θέλετε, αὐτό πού δέν μπορεί παρά νά εἶναι ἡ αἷτια τούτου τοῦ πολέμου καί ἡ αἷτια αὐτή δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τά ἀποτελέσματά του, πιό σωστά τά προδοκώμενα ἀποτελέσματά του. Μέ αὐτή τήν ἔννοια τά αἷτια αὐτοῦ τοῦ πολέμου δέν ἐντοπίζονται στό παρελθόν, ἀλλά στό μέλλον, στό μέλλον πού ὁ πόλεμος αὐτός θά οἰκοδομήσει. Θά πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε ὅτι ὁ ἐντοπισμός τῶν αἰτιῶν στό ἀποτέλεσμα, ἀντί νά καθιστάζει ἐνισχύει ἀκόμα περισσότερο τό στοιχείο τῆς ἀυθαιρεσίας πού οἱ πολλοί ἐξαρχῆς διέκριναν σ' αὐτό τόν πόλεμο. Οἱ ἄνθρωποι, ἀπό τόν Ἡρόδοτο τουλάχιστον καί μετά, ἔχουν μάθει καί ἔχουν ἀποδεχθεῖ νά ἀναζητοῦν τά αἷτια τῶν συγκρούσεων, τά αἷτια τῆς ἱστορίας γενικότερα, μέσα στήν ἱστορία, ἀλλά στήν ἱστορία μέ τήν ἔννοια τοῦ παρελθόντος, μέ τήν ἔννοια τοῦ αἰτίου καί τοῦ αἰτιατοῦ. Δέν ἔχουν ἀκόμα γαλουχηθεῖ σέ ἐκεῖνο τόν σχετικισμό ὅπου ἡ ἱστορία δέν εἶναι μόνο τά ὅσα προηγήθηκαν ἀλλά κι αὐτά πού ἔπονται, ὅπου αἷτιο μπορεί νά καταστεῖ ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος καί αἷτιατό τό ἀποτέλεσμα. Ὅχι βέβαια ὅτι δέν ἔχουν ὑπάρξει τέτοιου εἶδους πόλεμοι καί στό παρελθόν, ἰδίως σέ ἄλλες ἐποχές, κάθε ἄλλο. Ἀπλῶς δέν τούς ἔχει ἀποδεχθεῖ ἀκόμα ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Μιά ματιά στόν χάρτη, ὅχι ἀπαρατήτως τόν γεωγραφικό ἀλλά ἐκεῖνο τό νοερό δομικό χάρτη τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου, εἶναι ἀρκετή γιά νά ἀντιληφθοῦμε τό γιατί αὐτοῦ τοῦ πολέμου. Τό Ἰράκ εἶναι ἡ καρδιά, εἶναι τό κομβικό σημεῖο τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Εἶναι ἐκεῖνος ὁ δομικός λίθος πού ἂν φύγει ἀπό τή θέση του, θά καταρρεύσει ὄλο τό ἀραβικό οἰκοδόμημα. Ἄν

πρός στιγμή ὑποθέσουμε ὅτι τό Ἰράκ γινόταν μιά «φιλοδυτική δημοκρατία», τότε τίποτε ἀπό αὐτά πού συναποτελοῦν σήμερα τόν ἀραβικό κόσμο καί τή Μέση Ἀνατολή δέν θά μπορούσε νά παραμείνει ἀναλλοίωτο ὅπως ἦταν χθές. Πρῶτα-πρῶτα ἡ Συρία: χωρίς Ἰράκ, χωρίς τήν ἀντικειμενική στήριξη τοῦ Ἰράκ, ἡ Συρία δέν μπορεί νά ἐξακολουθήσει νά ὑπάρχει μέ τόν τρόπο πού ὑπάρχει σήμερα στή Μέση Ἀνατολή. Δέν χρειάζεται κανένας πόλεμος γιά νά μεταλλαχθεῖ ἡ Συρία: ἀπλῶς ἡ ἀφαίρεση τοῦ Ἰράκ ἀπό δίπλα της ἀρκεῖ ὥστε νά μὴν μπορεί πλέον νά εἶναι αὐτή πού εἶναι στό ἐσωτερικό της, οὔτε, κυρίως, νά διατηρήσει ὡς πρὸς τήν ἐξωτερική της παρουσία τίς συμπεριφορές πού μέχρι τώρα τή χαρακτηρίζουν. Γιά τίς ἐπιπτώσεις καί τίς ἀνατροπές πού θά ἐπιφέρει μιά «ἀμερικανοποίηση» τοῦ Ἰράκ στή Σαουδική Ἀραβία ἔχει γίνει πολύς λόγος τελευταῖα καί δέν χρειάζεται ἐδῶ νά ἐπαναλάβουμε ὅσα ἔχουν λεχθεῖ. Τά ἴδια ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἰσχύουν καί γιά τήν Τεχεράνη, ἡ ὁποία, ὅσο καί ἂν αὐτό φαίνεται παράξενο ὑπό τό πρίσμα τοῦ πρόσφατου πολέμου Ἰράν-Ἰράκ, τῶν θρησκευτικῶν διαφορῶν καί τῶν ἀνύπαρκτων σχέσεων μεταξύ τῶν δύο χωρῶν, «ὄρφανεύει» ἐφ' ὅσον χαθεῖ τό Ἰράκ. Ἄς γενικεύσουμε λίγο: μετά τήν κατάρρευση τοῦ μπλόκ τῶν χωρῶν τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ἀραβικός κόσμος, ὁ μουσουλμανικός κόσμος γενικότερα, παρά τίς διαφορές στό ἐσωτερικό του, ἦταν καί εἶναι ἡ μόνη ὁμάδα κρατῶν στόν κόσμο μέ σχέσεις καχυποψίας ὡς καί ἀνοιχτῆς ἐχθρότητας μέ τίς Ἡνωμένες Πολιτείες, σχέσεις μὴ ἀποδοχῆς ἀλλήλων ὅχι μόνο στήν ἐξωτερική πολιτική, ἀλλά καί στά ἐκατέρωθεν κοινωνικά μοντέλα. Ἦταν δηλαδή ἡ μοναδική περιοχή τοῦ κόσμου μετά τήν κατάρρευση τοῦ ὑπαρκτοῦ πού πρόβαλε ἀντιστάσεις στό ἀμερικανικό μοντέλο, μὴ ἀφομοιωμένη ἴσως καί μὴ ἀφομοιώσιμη.

Μέ αὐτή τήν ἔννοια τό χτύπημα στήν καρδιά αὐτῆς τῆς περιοχῆς, ἓνα καί μόνο ζητούμενο μπορεί νά ἔχει εἰσβάλλοντας στό Ἰράκ θέλουν νά ἐξορῶσουν, θέλουν νά βγάλουν τήν ψυχὴ τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου. Καί δέν εἶναι βέβαια νά ἀπορεῖ κανείς ὅτι σ' αὐτό τό πλαίσιο, μέ τόν ἀραβικό κόσμο σέ βυθιότητα, ἀκόμα καί τό Ἰσραήλ συμφώνησε, ὅπως διαβάσαμε πρό ἡμερῶν στίς ἐφημερίδες, νά προχωρήσει σέ ἐπίλυση τοῦ Παλαιστινιακοῦ ἀπό θέση ἰσχύος μέχρι τό 2005. Ἄλλη εἶναι ὡστόσο ἡ μείζων ἀπορία πού δημιουργεῖται: ἂν ὄντως τό ζητούμενο αὐτοῦ τοῦ πολέμου εἶναι ἡ ψυχὴ ὅχι ἀπλῶς τοῦ Ἰράκ ἀλλά αὐτοῦ πού εἶναι σήμερα ὁ ἀραβικός κόσμος εἶναι δυνατόν ποτέ οἱ Ἀμερικανοί νά πιστεψαν ὅτι αὐτό μπορεί νά συμβεῖ μέσα σέ τρεῖς-τέσσερις μέρες καί μάλιστα ὑπό τίς ἐπευφημίες καί τά καλωσορίσματα τῶν ἰδίων τῶν Ἀράβων; Ὅταν θά μπορούσαμε νά φανταστοῦμε ἀκόμα καί τή Συρία ἢ τό σιτικὸ Ἰράν νά μπαίνουν σ' αὐτό τόν πόλεμο στό πλευρό τοῦ Ἰράκ ἐφόσον ἡ πτώση τῆς Βαγδάτης ἀδυνατίζει ἀφάνταστα καί τή δική τους θέση (ἐντάξει, μιά

σκέψη είναι, κανείς δεν μπαίνει σε πόλεμο οικειοθελώς και κατά μέτωπο με την υπερδύναμη, κανείς δεν βάζει το κεφάλι του στο στόμα του λύκου), πώς είναι δυνατόν η Ουάσιγκτον να προσδοκᾷ από τους Σίιτες του Ιράκ όχι μόνο να την καλοδεχτούν αλλά και να συμμαχήσουν μαζί της; Όταν αυτός ο πόλεμος αναδεικνύει το Ιράκ ως συνεκτικό κρίκο όλου του αραβικού κόσμου, πώς είναι δυνατόν να θεωρεί ότι θα βρεθούν Άραβες να σπάσουν οικειοθελώς τον κρίκο πού τους συνέχει;

Τό ερώτημα έχει κεφαλαιώδη σημασία γιατί δεν έχει να κάνει μόνο με τον γρήγορο ή λιγότερο γρήγορο τερματισμό του πολέμου, αλλά κυρίως με την μετά τον πόλεμο ειρήνη, με τό κατά πόσον δηλαδή αυτός ο πόλεμος μπορεί να έχει τέλος. Αν με άλλα λόγια οι Άμερικανοί έχουν κάνει λάθος, τό λάθος αυτό δεν αφορά μόνο την τακτική του πολέμου (όπως οι ίδιοι μοιάζουν τώρα να αποδέχονται αναπροσαρμόζοντας τά σχέδιά τους) αλλά τόν ίδιο τόν πόλεμο. Γιατί ποιά ειρήνη, ποιό τέλος, μπορεί να έχει μία σύγκρουση πού ζητάει από τους Άραβες να παραδώσουν τή ψυχή τους; Είναι τό τέλος ή Βαγδάτη, ή, όπως είπε χθές ο Γραμματέας του Αραβικού Συνδέσμου, ή κατάληψη τής Βαγδάτης είναι στην πραγματικότητα ή αρχή; Πώς θά σταθούν τά στρατεύματα κατοχής μέσα στο Ιράκ, πώς θά βρουν ήσυχία, πώς και με ποιούς θά κυβερνήσουν; Τί θά κάνουν οι «άπελευθερωτές» όταν όλος ο αραβικός κόσμος και όχι μόνο θά ζητᾷ και θά απαιτεί τήν άπελευθέρωση του Ιράκ από τους άπελευθερωτές του; Πόσα Γουαντανάμο θά χρειαστούν για να χωρέσουν τους Άραβες;

Νομίζω ότι τή διάπραξη του τεράστιου και ίσως ανεξήγητου για μᾶς σφάλματος τῶν Άμερικανῶν, οι όποιοι δείχνουν, όπως χαρακτηριστικά λέχθηκε, να «έχουν πέσει και οι ίδιοι θύματα τής προπαγάνδας τους», μπορούμε να τήν κατανοήσουμε μόνο με βάση όσα αναφέραμε προηγουμένως, ότι δηλαδή ή αραβική ιστορία, ή πρόσφατη αραβική ιστορία, ή αραβική πραγματικότητα έπομένως, μπορεί να γραφεί μόνο με αραβική μελάνη. Οι Άμερικανοί δεν τό έκαναν -άντίθετα περιέγραψαν και έκριναν έναν ολόκληρο κόσμο, τόσο διαφορετικό από τόν δικό τους, με βάση τίς δικές τους αξίες. Τό δίπολο, ή αντίθεση αν θέλετε, δημοκρατία-δικτατορία προκύπτει μέσα από, και έπομένως έχει ως πεδίο όρισμού, τό σημερινό δυτικό πολιτισμό. Μπορούμε κοιτάζοντας τήν ιστορία να διαπιστώσουμε ότι ο Πεισίστρατος ήταν δικτάτορας ή, εν πάση περιπτώσει, δεν ήταν δημοκράτης· ότι ο Μέγας Άλέξανδρος δεν ήταν δημοκράτης, τό ίδιο ο Τριβωνιανός, ο Καρλομάγνος, ο Θεοδόσιος. Αν με βάση τά απολύτως όρθά (με τήν έννοια τής λογικής) αυτά συμπεράσματα θελήσουμε να κατανοήσουμε τήν ιστορία, φοβάμαι ότι δεν θά μπορούμε να δούμε πέρα από τή μύτη μας και ότι τά συμπεράσματά μας θά έχουν τόση χρηστική αξία, όσο και τό συμπέρασμα λ.χ. ότι ο Μέγας Άλέξανδρος δεν ήταν έλέφας. Κι όμως ακριβώς μ'

αυτό τόν τρόπο, με έννοιολογικά έργαλεϊα προερχόμενα κατευθειαν από τά έγκατα τής Άλαμπάμα, είδαν οι Άμερικανοί τόν Σαντάμ και τή σύγχρονη αραβική πραγματικότητα και άνεφώνησαν: ο Σαντάμ είναι δικτάτορας. Άρα; Άρα δεν είναι δημοκράτης, είναι έναντίον του λαού του, άρα ο λαός του τόν μισεί. Γι' αυτό κι ο Σαντάμ βομβαρδίζει τούς πολίτες τής χώρας του ρίχνοντας χημικά στους Κούρδους, όπως ακριβώς ο άλλος όμοϊδεάτης του, ο Άσσαντ τής Συρίας, βομβάρδιζε και κατέστρεφε πριν 20 χρόνια τό κέντρο τής τρίτης σε μέγεθος πόλης τής χώρας του, τής Χάμα, πού ήταν τό κέντρο του ισλαμιστικού κινήματος. Ποιός λοιπόν θά αναλάβει τό θεάρεστο έργο του γκερμίσματος του δικτάτορα, τής άποκατάστασης (άντε τής εγκατάστασης) τής δημοκρατίας, ποιός θά κερδίσει τό χειροκρότημα του πλήθους και τά συμβόλαια του πετρελαίου (άντε τό 25%), γιατί τό 75% θά αποδοθεί στον δικαιούχο ιρακινό λαό; Έμείς, πού έχουμε και τά όπλα για να τό κάνουμε. Και θά ζήσουν αυτοί (οι Ιρακινοί) καλά κι έμεις (οι Άμερικανοί) καλύτερα.

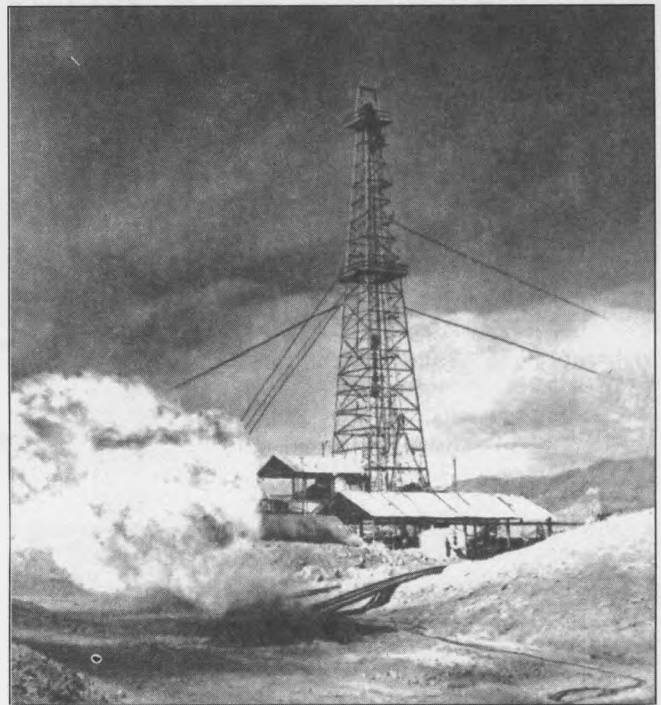
Τά παραπάνω απορρέουν από μία βαθύτατη πολιτισμική ύποτίμηση του αραβικού κόσμου πού βεβαίως πηγάζει από έναν σαφέστατο και ευδιάκριτο πολιτισμικό ρατσισμό (ο όποιος και τούς επιτρέπει να βομβαρδίζουν τώρα άνελέητα ανθρώπους με τόν ίδιο και χειρότερο τρόπο πού βομβάρδιζε στο παρελθόν ο Σαντάμ, τόν όποιον κατά τά άλλα κατηγορούν). Αυτή ή πολιτισμική ύποτίμηση, αυτή ή πίστη στην (ή να ποῦμε ή μάχη για τήν) οίκουμηνικότητα του άμερικανικού αξιακού συστήματος είναι παντού διακριτή σ' αυτόν τόν πόλεμο: στίς προκηρύξεις προς τόν πληθυσμό, πού πέταξαν πριν ξεκινήσουν τίς έχθροπραξίες, είχαν από τή μία φάτσα του χαρτιού τυπώσει τό δολάριο ώστε να είναι σίγουροι ότι οι Ιρακινοί θά τό σηκώσουν. Άγαπημένο θέμα του τηλεοπτικού ρεπορτάζ είναι ή περιθάληψή άμάχων Ιρακινῶν τραυματιῶν (τους όποιους κατά τά άλλα οι ίδιοι τραυμάτισαν) από Άμερικανούς στρατιώτες γιατρούς και γιατρίνες. Τέλος και επειδή ο δικτάτορας για να είναι δικτάτορας θέλει και δημοκράτες, ή, για να γίνουμε πιο σοβαροί, έχει νόημα να μιλήσουμε για δικτατορία μόνον έφόσον μέσα σε μία κοινωνία υπάρχει τό δημοκρατικό αίτημα, τά άμερικανικά τηλεοπτικά μέσα και ή άμερικανική κυβέρνηση συναλλάσσονται και συνομιλούν με καμιά δεκαριά αντικαθεστωτικούς φιλοδυτικούς πρόσφυγες, σαν να εξέφραζαν αυτοί τίς μεγάλες αντιθέσεις στο έσωτερικό τῶν αραβικών κοινωνιών. Η ύποτίμηση φαίνεται πάνω απ' όλα και στον περιβόητο χαρακτηρισμό «κράτη-άλητες», ο όποιος αν μή τί άλλο φανερώνει ότι για τούς έμπνευστές του τά κράτη αυτά δεν εκφράζουν έναν πολιτισμό, ή έστω μία από τίς εκφάνσεις ενός πολιτισμού, δεν εκφράζουν έναν κόσμο ή έστω μία πλευρά του, δεν είναι έπομένως καν κράτη με τήν πλήρη έννοια του όρου και δεν συμπυκνώνουν τίποτα παραπάνω από τίς παραξενιές, τά χούγια και τόν αυταρχισμό ενός δικτάτορα ή μιᾶς έξουσιαστι-

κῆς ἐλίτ. Διαφορετικά θά ἔπρεπε νά μιλοῦν ὄχι γιά κράτη, ἀλλά γιά λαούς –ἀλήτες– ἀλλ' αὐτό δέν τολμοῦν νά τό κάνουν.

Ὅταν ἐπομένως ἐμεῖς ὀνομάζουμε ὡς ζητούμενο, ὡς ἔπαθλο αὐτοῦ τοῦ πολέμου τήν ψυχή τῶν Ἀράβων, θά πρέπει νά ἔχουμε ἐπίγνωση (γιά νά μήν κάνουμε τό ἴδιο σφάλμα πού κατηγοροῦμε τοὺς Ἀμερικανούς ὅτι ἔκαναν) πῶς αὐτό ἀποτελεῖ δική μας διαπίστωση. Γιά τοὺς Ἀμερικανούς ἀντίθετα, οἱ ὅποιοι καί κάνουν αὐτό τόν πόλεμο, αὐτό πού ἐμεῖς ἀποκαλοῦμε ψυχή ὑπονοώντας τά ἔσχατα ὑποστρώματα πού ἡ ἱστορία ἐνός λαοῦ ἔχει σφυρηλατήσει στή συνείδησή του (ἄς θυμηθοῦμε ἐκεῖνο τό «τό ὄνομά μας εἶναι ἡ ψυχή μας» τοῦ Μακεδονικοῦ), δέν εἶναι παρά ἓνα ἐπιφανειακό στρώμα, ἓνα λουστρο, πού εὐκολότατα θά ἀφαιρεθεῖ, μόλις τά ἐν λόγω κράτη-ἀλήτες ἀπαλλαγοῦν ἀπό τά καθεστώτα πού, ὡς ἱστορικό ἀτύχημα παρά ὡς ἱστορική ἀναγκαιότητα, τά ἐπικαθορίζουν.

Δέν πρέπει βέβαια νά ὑποτιμήσουμε τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀμερικανοί μοιάζουν τώρα νά πιστεύουν ὅτι κι ἂν κάπου ἔχουν κάνει λάθος στήν ἀνάλυσή τους, τό ἐπιχείρημα τῶν ὄπλων εἶναι ἰκανό γιά νά διαγράψει τό λάθος αὐτό. Εἶναι λοιπόν πιθανό μέ τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων νά καταλάβουν τή Βαγδάτη. Ἀλλά, ἄραγε, πῶς θά γίνει αὐτό; Μέ πόσους νεκρούς Ἀμερικανούς καί πόσους Ἀραβες νεκρούς ἀπό τήν ἄλλη πλευρά; Γιατί ὅσο πιό ἐντονα κόκκινοι βαφτοῦν οἱ δρόμοι τῆς Βαγδάτης ἀπό τό αἷμα τόσο πιό σίγουρο εἶναι ὅτι τό αἷμα αὐτό θά βάψει μέ ἀνεξίτηλα χρώματα τήν ἱστορία τοῦ μέλλοντος καθιστώντας τή διαχείριση τῆς νίκης τῶν Ἀμερικανῶν ἓναν πραγματικό ἐπιπέλασι: δίπλα στό Παλαιστινιακό οἱ Ἀμερικανοί προσθέτουν τώρα μέ τό Ἰράκ μιὰ νέα ἀνοιχτή πληγή, ἓνα ἀπείρως μεγαλύτερο πρόβλημα, τό ὅποιο θά βασανίσει καί ταυτόχρονα θά καθορίσει τήν ἀνθρωπότητα, τοὺς Ἀραβες, τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀμερικανούς ἀλλά καί ὅλους μας τίς ἐπόμενες δεκαετίες: οἱ Ἀμερικανοί ξετάπωσαν τό μπουκάλι μέ τό τζίνι. Μέ ἄλλα λόγια αὐτή ἡ σύγκρουση δέν ἔχει τέλος ἀντίθετα μόλις τώρα ἀρχίζει.

Τελειώνοντας δέν μποροῦ νά ἀποφύγω δύο παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη ἔχει νά κάνει μέ τή σιωπή τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας ὅ αὐτή τή σύγκρουση πού τείνει νά λάβει τό χαρακτῆρα σύγκρουσης πολιτισμοῦ, ἐπομένως καί θρησκείων. Ὁ Πάπας τό κατανόησε αὐτό καί θέλησε, τουλάχιστον τόν τομέα τῆς δικῆς του ἀρμοδιότητας, τή θρησκεία, νά τόν τοποθετήσει ἐκτός σύγκρουσης. Οἱ δικοί μας ἀντίθετα εἴτε (κυρίως) στήν Κωνσταντινούπολη εἴτε στήν Ἀθήνα προτίμησαν νά σιωπήσουν μετρώντας, ὅπως φαίνεται, τίς δυσαρέσκεις καί τίς ἀπώλειες πού αὐτές θά μπορούσαν νά ἐπιφέρουν, στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Παρόμοιες ἀπώλειες εἶχε βεβαίως καί ἡ Καθολική Ἐκκλησία ἀλλά δέν τίς ὑπολόγισε, γνωρίζοντας ὅτι αὐτό πού περιμένει ὁ κόσμος ὅταν τά γεγονότα εἶναι τόσο μεγάλα, δέν εἶναι μιὰ πολιτική στά-

ση, ἀλλά μιὰ στάση ἀρχῆς, μιὰ στάση ζωῆς. Ὁ Μπλάιρ καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέν τό κατανόησαν αὐτό.

Ἡ δεύτερη παρατήρηση ἀφορᾷ αὐτό πού ὁ Κ. Σημίτης ἀλλά καί ἄλλοι ὅπως φαίνεται Εὐρωπαῖοι, μαζί καί οἱ Βρετανοί, ζητοῦν νά ἀναλάβει δηλαδή ὁ ΟΗΕ διαχείριση τῆς ἐνδεχόμενης νίκης τῶν Ἀμερικανῶν. Ἄς κάτσουν τουλάχιστον πρῶτα νά δοῦν πάνω ἀπό πόσα πτώματα θά πρέπει νά πατήσουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ ΟΗΕ γιά νά ἐγκατασταθοῦν στά νέα τους γραφεῖα. Κι ἀντί νά φορτώσουν στόν ΟΗΕ τόν ἐπιπέλασι τῆς διαχείρισης τῆς ἀμερικανικῆς στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας, μήπως θά ἦταν φρονιμότερο νά ὀρμηνέψουν τοὺς Ἀμερικανούς μετά τήν ἐν λόγω ἐπιτυχία νά «τήν κάνουν» μέ χαρούμενα πηδηματάκια πρὸς τό Οὐμ Κάσο καί ἀπό κεῖ στά πλοῖα καί ὁ τελευταῖος νά κλείσει καί τήν πόρτα μήπως καί προλάβει καί κλείσει τό τζίνι μέσα;

Ἀλλά βέβαια δέν πρέπει νά ἔχουμε αὐταπάτες. Δέν εἶναι μόνο τά συμβόλαια καί τό χρήμα ἀπό τήν ἀνοικοδόμηση. Εἶναι καί ἡ ἀνάγκη τῆς «διεθνούς κοινότητας» ἀφενός μέν νά ἐλαχιστοποιήσει, ἀφετέρου δέ, καί κυρίως, νά ποινικοποιήσει (δηλαδή νά χαρακτηρίσει ὡς τρομοκρατία) τίς συνέπειες τοῦ πολέμου τῶν Ἀμερικανῶν, πού θά ὀδηγήσουν ἀναπόφευκτα σέ μιὰ ρητή ἢ ἔστω ντεφάκτο ἐκ τῶν ὑστέρων νομιμοποίηση τῶν τετελεσμένων.

ΕΝΑΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΝΑ ΔΟΥΜΕ ΤΙΣ Η.Π.Α.

του Έντουαρντ Σαϊντ

Η άλλη Αμερική

Σύμφωνα με το κεφάλαιο VII του Χάρτη του ΟΗΕ το Συμβούλιο Ασφαλείας εκλήθη να αποφασίσει ότι το «Ιράκ δεν έλαβε υπόψη του την τελευταία δυνατότητα που του προσφέρθηκε από το ψήφισμα 1441». Το κείμενο αυτό της πρότασης, που κατέθεσαν οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ισπανία, αν είχε υιοθετηθεί, θα έδινε το πράσινο φως στον πόλεμο. Αλλά αντιτίθενται κυρίως η Γαλλία, η Γερμανία και η Ρωσία, που θεωρούν ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη χρήση βίας και ότι ο πλήρης άφοπλισμός της Βαγδάτης μπορεί να επιτευχθεί με ειρηνικά μέσα. Αυτή η ρήξη στους κόλπους του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν αντανάκλα τη γενική κατάσταση πνευμάτων. Η κοινή γνώμη, στην τεράστια πλειοψηφία της, στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη, στον αραβομουσουλμανικό κόσμο, στις χώρες του Νότου, εκφράζει μια συγκεκριμένη αντίθεση όπως τό έδειξαν οι μαζικές διαδηλώσεις της 15ης Φεβρουαρίου και συνεχώς έκτοτε. Αλλά και στις ίδιες τις ΗΠΑ, πίσω από την φαινομενική ομοφωνία, που κατέστη δυνατή χάρη στην άπιστευτη υποταγή στην έξουσία των μήντια, εκφράζεται μια άλλη Αμερική: αυτή που λέει όχι στην στρατιωτική περιπέτεια.

Στις αρχές Φλεβάρη μιά καταχώριση στις έφημερίδες επισήμαινε ότι ο πρίγκιπας Ουαλίντ Ιμπν Ταλάλ δώριζε 10 εκατομμύρια δολάρια στο αμερικάνικο πανεπιστήμιο του Καϊρου για την ίδρυση ενός τμήματος αμερικανικών σπουδών. Αυτός ο νεαρός Σαουδάραβας πολυεκατομμυριούχος είχε ήδη προσφέρει 10 εκ. δολάρια στην πόλη της Ν. Υόρκης μετά το χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Στην επιστολή του επισήμαινε ότι αυτό το δώρο ήταν μόν απότιση τιμής στην πόλη, αλλά υπαινισσόταν επίσης ότι οι ΗΠΑ θα όφειλαν ίσως να ξανασκεφθούν την πολιτική τους στη Μέση Ανατολή, να ξανασκεφθούν την ανεπιφύλακτη υποστήριξη τους στο Ισραήλ, αλλά επίσης το σύνολο της πολιτικής δυσφήμισης προς το Ισλάμ —ή εν πάσει περιπτώσει την έλλειψη σεβασμού απέναντί του.

Λυσασμένος ο Ρούντολφ Τζουλιάνι —δήμαρχος τότε της Ν. Υόρκης, πόλη της οποίας ο έθραϊκός πληθυσμός είναι ο σημαντικότερος του κόσμου— επέστρεψε πίσω την έπιταγή στον Σαουδάραβα πρίγκιπα χωρίς να σεβαστεί κανένα πρωτόκολλο, με μιά περιφρονητική χειρονομία που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ρατσιστική γιατί θέλησε να είναι ύβριστική και μιάς κακόβουλης αλαζονείας. Υποστηρίζοντας μιάν όρισμένη εικόνα της Νέας Υόρκης σκεφτόταν να συμβάλει προσωπικά στην τόνωση του κουράγιου που η πόλη είχε ανάγκη και να επιβεβαιώσει την άρνηση αρχής σε κάθε έξωτερική ανάμειξη. Καί συνάμα ο δήμαρχος θέλησε να κολακεύσει τό έθραϊκό εκλογικό σώμα, υποτίθεται όμόφωνο, άντι να τό διδάξει.

Αυτή η χονδροειδής συμπεριφορά του δημάρχου μοιάζει με την άρνησή του, τό 1995, δυό χρόνια μετά

Δημοσιεύτηκε στον *Monde Diplomatique*, Μάρτιος 2003.
Μετάφραση Άγγελος Έλεφάντης.

τήν ύπογραφή των συμφωνιών του Όσλο, να αποδεχθεί την παρουσία του Γιασέρ Άραφάτ στο Philharmonic Hall σε μία συναυλία στην οποία είχαν προσκληθεί όλες οι προσωπικότητες των Ηνωμένων Έθνών που έτυχε να είναι παρούσες στην πόλη. Η απάντηση του δημάρχου της Ν. Υόρκης στο δώρο του νεαρού Σαουδάραβα ήταν προβλεπόμενη: είναι χαρακτηριστική των χθαμαλών θεατρισιμών έντυπωσιασμού των πλέον μέτριων πολιτικών των μεγάλων αμερικανικών πόλεων. Παρ' όλο που το χρέμα προοριζόταν να χρησιμοποιηθεί από μία πληγωμένη πόλη εξ' αιτίας μιας τρομερής φρικαλεότητας, και που τό είχε απολύτως ανάγκη, τό πολιτικό σύστημα και οι κύριοι πρωτεργάτες του θέτουν τό Ισραήλ πάνω από τό κάθε τί.

Κανείς δέν γνωρίζει ποιά θά ήταν ή αντίδραση της εβραϊκής κοινότητας αν ό δήμαρχος δέν είχε επιστρέψει την έπιταγή αν είχε την έκλαμψη να υπερεκράσει την κινητοποίηση του φιλοϊσραηλινού λόμπυ, τόσο καλολαδωμένου μάλιστα.

Όπως σημείωσε ή διάσημη δοκιμογράφος και μυθιστοριογράφος Τζόαν Ντίντιον (Joan Diction) στην *New York Review of Books*,¹ μία βασική αρχή της έξωτερικής πολιτικής, που ανάγεται στον πρόεδρο Ρούσβελ, θέλει οι ΗΠΑ, ενάντια σε κάθε λογική, να υποστηρίζουν και την Σαουδική μοναρχία και τό κράτος του Ισραήλ. Σέ τέτοιο σημείο, προσθέτει, που «είμαστε άνικανοί να άμφισβητήσουμε τό ότιδήποτε θά μπορούσε να δλάψει τις σχέσεις μας με τή σημερινή κυβέρνηση του Ισραήλ». Αυτό τό περιστατικό, θά επιβεβαιώσει ίσως μία θεώρηση σχεδόν όλοσχερως πλασματική των αμερικανικών πραγματικοτήτων, με βάση τις όποιες οι πολιτικοί και οι Άραβες ήγέτες καθώς και οι σύμβουλοί τους, μολονότι συχνά σπουδαγμένοι στις ΗΠΑ, όρίζουν την πολιτική των χωρών τους. Η αντίληψή τους είναι τά πάντα εκτός από συνεκτική. Γυρίζει γύρω από την ιδέα ότι στο βάθος «οί Άμερικανοί αποφασίζουν για τά πάντα ακόμη κι αν στις λεπτομέρειες κάτι τέτοιο καλύπτει μία τεράστια δεντάλια σχεδόν θολή, των πιό διαφορετικών γνώμων, που πάνε από τό ότι ή Άμερική δέν είναι παρά μία εβραϊκή συνωμοσία ως την πεποίθηση ότι είναι μία άστήρευτη πηγή άθωότητας, καλοσύνης, δόθειας σε θύματα ή ότι από τό Α ως τό Ω διευθύνεται από τον Λευκό Οίκο με την όλύμπια φυσιογνωμία ενός άδιαφιλονίκητου λευκού ανθρώπου».

Στή διάρκεια των είκοσι ετών που συναναστράφηκα τον Άραφάτ, σε πολλές περιπτώσεις προσπάθησα να του εξηγήσω ότι ή Άμερική ήταν μία σύνθετη κοινωνία που περιλάμβανε όλων των ειδών τά ρεύματα, συμφέροντα, τάσεις και ιδιαίτερες ιστορίες, ότι κάθε άλλο παρά θά μπορούσε να διοικείται όπως για παράδειγμα ή Συρία, ότι ήταν ένα διαφορετικό μοντέλο έξουσίας και αρχής που θά άξιζε να μελετηθεί. Παρακίνησα επίσης ένθερμα τον φίλο μου Έκμπάλ Άχμάντ που γνωρίζει πολύ καλά την αμερικανική κοινωνία και που είναι, ίσως, ό καλύτερος θεωρητικός και ιστορικός των κινημάτων εθνικής άπελευθέρωσης. Προσπάθησε, με

άλλους ειδικούς, να συζητήσει με τον Άραφάτ ώστε να έκλονηθεί ένα ευέλικτο μοντέλο που οι Παλαιστίνιοι θά μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν στις προκαταρκτικές συναντήσεις τους με την κυβέρνηση των ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας του '80. Χωρίς έπιτυχία.

Ό Έκμπάλ Άχμάντ (Eqbal Ahmand) είχε μελετήσει τις σχέσεις μεταξύ του ΕΑΜ της Άλγερίας και της Γαλλίας στή διάρκεια του πολέμου 1954-1962, όπως επίσης και του τρόπου με τον όποιο οι Βορειοβιετναμέζοι είχαν διαπραγματευθεί με τον Κίονγκερ τή δεκαετία του '70. Η αντίθεση ήταν έκπληκτική ανάμεσα στή συγκεκριμένη και λεπτομερειακή γνώση της μητροπολιτικής κοινωνίας εκ μέρους του ΕΑΜ των Βιετναμέζων και τή σχεδόν γελοιογραφική γνώση που οι Παλαιστίνιοι είχαν για την Άμερική (δασιομένη κυρίως σε φήμες και μία έπιφανειακή ανάγνωση του *Time*). Ό Γιασέρ Άραφάτ δέν όνειρευόταν παρά ένα μόνο πράγμα: να τον προσκαλέσει προσωπικως ό Λευκός Οίκος και να συζητήσει αυτοπροσώπως με τον πρώτο Λευκό μεταξύ των Λευκών, τό πρόεδρο Κλίντον. Για τον ίδιο, μία τέτοια πρόσκληση θά ήταν ισοδύναμη με τή συζήτηση, πρόσωπο με πρόσωπο, με τον Αιγύπτιο Μουμπάρακ ή τον Σύρο Χαφές Έλ Άσσάντ.

Στό μεταξύ ό Κλίντον άποδείχθηκε ό δημιουργός και ό μαίτρ της έξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ: κατάφερε να μπερδέψει τους Παλαιστίνιους χάρη στή γοητεία και δεξιοτεχνία του στους χειρισμούς. Όσον άφορά την αντίσταση, την άσκηση πολιτικής σ' ένα κόσμο στον όποιο δέν υπάρχει παρά μία μόνο κατακτητική υπερδύναμη, τά πράγματα παρέμειναν στο ίδιο σημείο εδώ και μισό αιώνα. Οι περισσότεροι ανάμεσά τους σηκώνουν τά χέρια στον ουρανό σαν άπογοητευμένοι έραστές: ή Άμερική είναι χωρίς έλπίδα, λένε συχνά.

Η άλλη πλευρά της ιστορίας, πιό ένθαρρυντική αυτή, έρχεται από τή νέα στρατηγική του Πρίγκιπα Ουάλίντ Ίμπν Ταλάλ που έλεγα στην αρχή και ό όποιος χρηματοδοτεί τό έν λόγω κέντρο έρευνας. Γνωρίζω ότι εκτός από όρισμένα μαθήματα και κάποια σεμινάρια για τή λογοτεχνία και την αμερικανική πολιτική, σκόρπια σε πανεπιστήμια του άραβικού κόσμου, ποτέ δέν υπήρξε κάτι που να μοιάζει με ένα πανεπιστημιακό κέντρο ειδικευμένου στην έπιστημονική και συστηματική άνάλυση των ΗΠΑ, του λαού της, της κοινωνίας της, της ιστορίας της. Ούτε καν σε θεσμούς όπως τά αμερικανικά πανεπιστήμια του Καΐρου και της Βυρρητου. Κι όστόσο σε έναν κόσμο κυριαρχημένο από την άδυσώπητη, την τεράστια και άπεριόριστη ισχύ είναι απολύτως επείγον να γνωρίσει κανείς την έσωτερική δυναμική της. Πράγμα που περιλαμβάνει καλή κυριαρχία της γλώσσας και που έλάχιστοι Άραβες ήγέτες γνωρίζουν. Ναι, ή Άμερική είναι ή χώρα των Μακντόναλτς, του Χόλλυγουντ, των τζήν, της Κόκα-Κόλα και του CNN, προϊόντα έξαγωγής που τά βρίσκει κανείς παντού χάρη στην παγκοσμιοποίηση και μ'

1. 16 Ίαν. 2003.

αυτό που μοιάζει να είναι ή άσβεστη δίψα ολόκληρης της οικουμένης για αντικείμενα εύκολης και εύχρηστης κατανάλωσης. Αλλά όφειλουμε επίσης να κατανοήσουμε από πού πηγάζει αυτή η δύναμη και πώς, σε τελευταία ανάλυση, έρμηνεύονται οι κοινωνικές και πολιτιστικές διαδικασίες που γεννούν. Διότι ο κίνδυνος να σκεφτόμαστε τις ΗΠΑ με πολύ άπλοϊκό, στατικό και αναγωγιστικό τρόπο είναι ολοφάνερος.

Παντού στον κόσμο χώρες αντίθασες σκύβουν τή μέση κάτω από χτυπήματα της Αμερικής που έτοιμάζεται για έναν αντιλαϊκό πόλεμο εναντίον του Ιράκ (στον οποίο από σκέτο καιροσκοπισμό συμπαράτασσονται χώρες όπως ή Ιταλία και ή Ισπανία). Χωρίς τις μαζικές διαδηλώσεις και τις διαμαρτυρίες που ξέσπασαν παντού στον κόσμο, ιδίως στις 15 Φεβρ. 2003, αυτός ο πόλεμος δεν θε ήταν τίποτε άλλο παρά μία πράξη χωρίς αντίσταση στη χονδροειδή και κυνική κυριαρχία. Είτε άμφισβητείται στην Εύρώπη, στην Ασία, την Αφρική, τή Λατινική Αμερική και πολύ περισσότερο στις ίδιες τις ΗΠΑ δείχνει ότι επιτέλους πήραμε είδηση ότι οι ΗΠΑ -ή έστω ή μικρή ομάδα ανθρώπων, λευκών ιουδαιοχριστιανών που βρίσκονται επί του παρόντος στην έξουσία- είναι αποφασισμένες να άσκησουν τήν έξουσία τους στον πλανήτη. Τί γίνεται λοιπόν;

Θά ήθελα να προτείνω ένα σχεδιάσμα του έκπληκτικού πανοράματος που προσφέρουν οι ΗΠΑ, όπως μπορεί να τήν παρατηρήσει ένας Αμερικανός σαν κι έμένα αλλά ο οποίος, χάρη στην παλαιστινιακή καταγωγή του διατηρεί τήν όπτική ενός ξένου. Θέλω να υπαινιχθώ τρόπους κατανόησης αυτής της χώρας ώστε να μπορέσουμε καλύτερα να επέμβουμε και, αν ή κατάσταση του κόσμου τό επιτρέπει, να αντίσταθούμε σ' αυτή τή δύναμη που δεν είναι ο μονόλιθος που συχνά πιστεύουν πολλοί. Θεωρείται ότι αν κάθε άυτοκρατορία έχει τήν ιδιαιτερότητά της και επιβεβαιώνει τήν άποφασιστικότητά της να μήν επαναλαμβάνει τις υπερβολικές φιλοδοξίες προηγούμενων άυτοκρατοριών οι ΗΠΑ διεκδικούν έπιπλέον τήν καθαγιασμένη άρχή του άλτρουισμού τους και της καλόγνωμης άθωότητάς της. Μέ στήριγμα αυτή τήν επικίνδυνη αυταπάτη έχει κινητοποιηθεί μία ολόκληρη φάλαγγα διανοουμένων, άριστερών λίγο πολύ παλιότερα. Στο παρελθόν είχαν διακριθεί από τήν αντίθεσή τους σε άλλες στρατιωτικές περιπέτειες. Στο έξής διατίθενται να υπερασπίσουν τήν έννοια μιάς σεβάσμιας άυτοκρατορίας, σε διάφορα στυλ που πάνε από τόν δημαγωγικό πατριωτισμό ως τόν ύποκριτικό κυνισμό. Τά γεγονότα της 11ης Σεπτ. 2001 έπαιξαν τό ρόλο τους σ' αυτό τό τουμπάρισμα. Όστόσο τό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους και τό Πεντάγωνο όσο κι αν ήταν φοικτό, σχολιάστηκε σά να έρχόταν από τό πουθενά κι όχι σά να έρχόταν πέρα άπ' τις θάλασσες, από έναν κόσμο που κατάντησε τρελός έξ αιτίας των επέμβάσεων και της άμερικανικής

στρατιωτικής παρουσίας. Δεν μπορούμε να έπιδιοκμάσουμε τήν ισλαμιστική τρομοκρατία, μισητή άπ' όλες τις πλευρές, αλλά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κάθε ιστορική προοπτική και κάθε άίσθηση άναλογίας έχουν εξαφανισθεί άπλούστατα από τις όρθόδοξες άναλύσεις της άμερικανικής δράσης εναντίον του Αφγανιστάν και τώρα εναντίον του Ιράκ.

Στις έπικοινωνιακές παρεμβάσεις αυτών των γερακιών «της άριστερας» ο μεγάλος άπών παραμένει ή χριστιανική δεξιά (τόσο όμοια με τους ισλαμιστές λόγω της θέρμης με τήν όποία είναι προσκολλημένοι σε μιάν έννοια άρετής), της όποιας ή έπιρροή στις ΗΠΑ είναι μαζική, άποφασιστική. Άντλημένη κυρίως από τήν Παλαιά Διαθήκη ή όπτική του κόσμου που έχει ή χριστιανική δεξιά είναι κοντινή με εκείνη που έχει τό Ισραήλ. Μιά από τις άστειότητες της συμμαχίας μεταξύ αυτών των νεοσυντηρητικών ζηλωτών του κράτους του Ισραήλ και των έξτρεμιστών χριστιανών είναι ότι αυτοί οι τελευταίοι ένθαρρύνουν τό σιονισμό διότι προτίθεται να όδηγήσει όλους τους Έβραίους στή Γή της Έπαγγελίας ώστε να έλθει ο δεύτερος Μεσίας. Οι Έβραίοι, λοιπόν, όφείλουν είτε να άσπασθούν τόν Χριστιανισμό είτε να έξουδετερωθούν. Αυτές τις αίματηρές και βιαιότατα αντίσημιτικές αντίληψεις σπάνια τις επικαλούνται οι δεξιόχριστιανοί και έν πάση περιπτώσει δεν άπαντώνται ποτέ στις φιλοϊσραηλινές γραμμές.

Οι ΗΠΑ είναι ή χώρα του κόσμου που περισσότερο από κάθε άλλη άναφέρεται στή θρησκεία. Οι άναφορές στο θεό διαποτίζουν τή ζωή του έθνους από τά μικρά νομίματα και τά δημόσια κτήρια ως τις τρέχουσες εκφράσεις της γλώσσας: «In God we trust», «God's country», «God Bless Amerika» κ.λπ. Τό ύπέδαφος της έξουσίας του Τζ. Μπους άποτελείται από περίπου 60 με 70 εκ. γυναικών και άνδρών οι όποιοι, όπως κι ο ίδιος, πιστεύουν ότι συνάντησαν τόν Ίησού κι ότι βρίσκονται επί γής για να πραγματοποιήσουν τό έργο του Θεού στή χώρα του Θεού. Μερικοί κοινωνιολόγοι και δημοσιογράφοι (περιλαμβανομένου του Φρανσίς Φουκογιάμα) θά ίσχυρισθούν ότι ή θρησκευτικότητα της σύγχρονης Αμερικής προέρχεται από μιά κοινοτιστική προσδοκία και από τή νοσταλγική άναζήτηση ενός άισθήματος σταθερότητας τή στιγμή άκρίβως που τό 20% του πληθυσμού άλλάζει άπασχόληση και τόπο κατοικίας συνεχώς. Και δεν είναι αυτό παρά ένα μέρος της άλήθειας. Περισσότερο μετρά ότι έχουμε να κάνουμε με μιά θρησκεία προφητικής φωτισσης, με άτράνταχτη πεποίθηση μιάς άποκαλυπτικής άποστολής χωρίς, ωστόσο, καμιά σχέση με τά πραγματικά γεγονότα και τή συγκεκριμένη συνθετότητά τους. Ένας άλλος παράγοντας είναι ή τεράστια άπόσταση που χωρίζει τή χώρα από έναν κόσμο ταραγμένο και ή άνικανότητα των δόρειων και νότιων γειτόνων της, του Καναδά και του Μεξικού, να μετριάσουν τά ξεσπάσματα των ΗΠΑ.

Όλη αυτή ή ιδεολογία συγκλίνει στο γεγονός ότι οι ΗΠΑ άντιπροσώπευουν τήν ευθύτητα, τήν καλοσύνη, τήν έλευθερία, τήν οικονομική ύπόσχεση και τήν κοι-

ωνική πρόοδο. Οἱ ιδέες αὐτές θεμελιώνονται σέ τέτοιο σημεῖο στή ζωή ὥστε δέν μοιάζουν καθόλου μέ ιδεολογίες ἀλλά μᾶλλον μέ γεγονότα «φυσικά». Ἀμερική=τό Καλό=ἡ τιμιότητα καί ἡ τέλεια ἀγάπη. Ὁ σεβασμός εἶναι χωρίς ὄρια ἀπέναντι στούς ἰδρυτές-πατέρες, ἀπέναντι στό Σύνταγμα, ντοκουμέντο πραγματικά ἐκκλησιαστικά ἀλλά ὡστόσο ἔργο ἀνθρώπινο. Ἡ Ἀμερική τοῦ πρώτου καιροῦ γίνεται τό σημεῖο ἀγκύρωσης τῆς αὐθεντικότητας. Σέ καμιά ἄλλη χώρα ἡ σημαία δέν κατέχει σέ τέτοιο σημεῖο τό ρόλο τοῦ κεντρικοῦ συμβόλου: τήν βλέπουμε παντοῦ, στά ταξί, στά πέτα τῶν σακακιῶν, μπροστά στά παράθυρα καί στίς στέγες τῶν σπιτιῶν. Ἀντιπροσωπεύει τήν κύρια ἐνοάρκωση τοῦ ἔθνους πού συμβολίζει τήν ἡρωϊκή σκληραγωγία καί τό αἶσθημα ὅτι τό ἔθνος εἶναι πολιορκημένο ἀπό ἀτιμούς ἐχθρούς. Ὁ πατριωτισμός ἀποβαίνει ἡ πρώτη ἀρετή, συνδεδεμένη μέ τή θρησκεία καί τήν ἰδέα ὅτι θρῖσκεται στόν ἴσιο δρόμο ὄχι μόνο στή χώρα του ἀλλά παντοῦ στόν κόσμο. Ὁ πατριωτισμός μπορεῖ νά εἰσέλθει ἐπίσης στίς καταναλωτικές δραστηριότητες, ὅπως ὅταν ζητήθηκε ἀπό τούς πολίτες, μετά τό χτύπημα τῆς 11ης Σεπτ. 2001, νά προβοῦν σέ πολλές ἀγορές ὥστε νά χλευάσουν τούς κακούς τρομοκράτες.

Ὁ πρόεδρος Μπους καί οἱ ὑπάλληλοί του -κ.κ. Ντόναλντ Ράμσφλεντ, Κόλιν Πάουελ, Τζών Ἀσκραφτ, ἡ κα Κοντολίτσα Ράις- ἀντλοῦν ἀπ' ὅλα αὐτά τά σνερ-γα τοῦ φωτογράφου ὥστε νά κινητοποιήσει τίς ἐνοπλές δυνάμεις γιά ἓνα μακροχρόνιο πόλεμο πού θά «τακτοποιοῦσε τούς λογαριασμούς του» μέ τόν Σαντάμ. Ὅλα τοῦτα ὑποστηρίζονται ἀπό τίς μηχανορραφίες τοῦ καπιταλισμοῦ πού ὑφίσταται προοδευτικά μιά ριζική καί ἀποσταθεροποιητική ἀλλαγὴ. Ὁ οἰκονομολόγος Τζούλι Σχόρ ἔδειξε² ὅτι οἱ Ἀμερικανοί τώρα δουλεύουν πολύ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρὶν 30 χρόνια καί κερδίζουν σχετικὰ λιγότερο. Παρά ταῦτα δέν ὑπάρχει σοβαρή καί συστηματική πολιτική ἀμφισβήτηση τῶν δογμάτων τῆς «ἐλευθέρης ἀγοράς». Κανείς δέν ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἀναγκαιότητα νά ἀλλάξει ἓνα σύστημα κάτω ἀπό τό ὅποιο τό μεγάλο κεφάλαιο, συμμαχώντας μέ τήν ὁμοσπονδιακή κυβέρνηση, δέν εἶναι πάντοτε κατάλληλο νά παράσχει μιά γενικευμένη ἰατρική κάλυψη καί δημόσια σχολεῖα ἄξια αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος. Τά νέα τοῦ Χρηματιστηρίου ἐνδιαφέρουν πολύ περισσότερο ἀπό μιά ἐπανεξέταση τοῦ συστήματος.

Ἔχουμε λοιπόν μιά σύντομη περίληψη τῆς συναίνεσης στίς ΗΠΑ πού οἱ πολιτικοί ἐκμεταλλεύονται καί πού προσπαθοῦν νά τήν ἀναγάγουν σέ ὀρισμένα ἀπλοποιητικά συνθήματα. Ἀλλά ὑπάρχει ἐπίσης σ' αὐτήν τήν ἐκκλησιαστικά σύνθετη κοινωνία ἓνας ὀρισμένος ἀριθμός ἐναλλακτικῶν καί ἀντίθετων ρευμάτων. Ἡ αὐξανόμενη ἀντίσταση στόν πόλεμο, πού ὁ πρόεδρος προσπαθεῖ νά ἐλαχιστοποιήσει, προέρχεται ἀπό μίαν ἄλλη Ἀμερική, πιο ἄτυπη, μιά Ἀμερική πού τά μέντια (ἐφημερίδες ἀναφορᾶς ὅπως οἱ *New York Times*, κανάλια τηλεόρα-

σης, περιοδικὰ καί μεγάλοι ἐκδοτικοὶ οἴκοι) ἐπιδιώκουν πάντα νά ἀποκρύψουν. Ποτέ δέν εἶχαμε γνωρίσει μιά συνενοχὴ τόσο ξεδιάντροπη γιά νά μὴν πῶ σκανδαλώδη, ἀνάμεσα στόν ἠλεκτρονικό καί ἔντυπο Τύπο καί τή προσφυγὴ στόν πόλεμο πού ὑπηρετεῖ αὐτὴ ἡ κυβέρνηση. Ἀκόμη κι ἓνας ἀπλὸς θεατῆς τοῦ CNN ἢ ἐνός μεγάλου λαϊκοῦ καναλιοῦ μιλοῦν γιά τήν κακότητα τοῦ Σαντάμ καί γιά τήν ἀνάγκη πού «ἔχουμε» νά τόν σταματήσουμε πρὶν νά εἶναι πολύ ἄργα. Καί σάν νά μὴν ἔφτανε αὐτό οἱ κεραίες τῶν τηλεοράσεων ἔχουν καταρωθεῖ ἀπὸ παλαιούς στρατιωτικούς, ἐξέπερ ἐπὶ τῆς τρομοκρατίας, καί πολιτικούς ἀναλυτῆς τῆς Μ. Ἀνατολῆς παρ' ὅλο πού κανεὶς τους δέν μιλά κάποια ἀπὸ τίς γλώσσες τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἴσως, δέν ἔχουν πατήσει ποτέ τό πόδι τους ἐκεῖ καί πού ὅλοι τους διεγείρουν τούς τηλεθεατῆς μέ ἓνα ἰδίωμα πού τό ἔχουν μάθει ἀπ' ἔξω ἓνα «ἐμεῖς», καί τήν ἀναγκαιότητα νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό Ἰράκ, προστατεύοντας βέβαια τά παράθυρά μας καί τά αὐτοκίνητά μας ἀπὸ κάποια ἐπικείμενη ἐπίθεση ἀγρίων.

Ἡ συναίνεση πού φτιάχτηκε ἐπιμελῶς λειτουργεῖ σέ ἓνα εἶδος ἄχρονου παρόντος. Στίς ΗΠΑ ἡ Ἱστορία ἔχει ἀποδιωχθεῖ ἀπὸ τό δημόσιο λόγο, ἡ ἴδια ἡ λέξη εἶναι συνώνυμη τοῦ μηδενός ἢ τοῦ ἀσήμαντου, ἰδίως στήν περιφρονητική φράση, τυπικὴ τῆς περιφρόνησης: «you're history» (εἰσθε ξεπερασμένος). Ἡ Ἱστορία, ὅταν τήν ἐπικαλοῦνται δέν εἶναι παρά αὐτό πού οἱ πολίτες ὀφείλουν νά πιστεύουν γιά τή χώρα τους (κι ὄχι γιά τόν ὑπόλοιπο κόσμο, πού εἶναι «γερασμένος» καί γενικῶς παρασυρμένος, ἄρα μὴ ἐγκυρος), νά τό πιστεύουν ἐπὶ λόγῳ τιμῆς, χωρίς κριτικὸ πνεῦμα ἢ ἱστορικὴ ἐξέταση. Διαπιστώνουμε μιά καταπληκτικὴ πλῶση. Γιά τό πνεῦμα τοῦ λαοῦ ἢ Ἀμερική ὀφείλει νά στέκεται πάνω ἀπὸ τό κάθε τί ἢ πέρα ἀπὸ τήν ἱστορία. Ἀλλά ἀπὸ μιά ἄλλη πλευρὰ ὑπάρχει παντοῦ στή χώρα μιά ἰδεολογία ἱστορικὴ γιά τά πάντα καί τό ὅτι-δήποτε, ἀπὸ τά πιο περιφερειακά θέματα μέχρι τίς περιτέλειες τῶν αὐτοκρατοριῶν τοῦ κόσμου.

Ἐνα παράδειγμα ἀξίζει νά μνημονευτεῖ. Πρὶν δέκα χρόνια ἔλαβε χώρα μιά μεγάλη πνευματικὴ μάχη γιά νά διαπιστωθεῖ ποιά ἐκδοχὴ τῆς ἱστορίας θά ἔπρεπε νά διδάσκεται στά σχολεῖα. Καταγράφηκε, λοιπόν, μιά ἀποψη πού ὑποστήριξε μιά μορφὴ ἔθνικης ἀφήγησης, ἡρωϊκῆς καί ἐνοποιημένης, πού θά ἔπρεπε νά ἔχει μόνον θετικὲς ἀντιλήψεις στό πνεῦμα τῶν νέων. Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας δέν ἀποσκοποῦσε μόνον τῇ γνώσει τῆς ἀλήθειας ἀλλά νά ἐγγυηθεῖ τήν ἰδεολογικὴ διόρθωση ἐκείνων τῶν ἀναπαραστάσεων πού θά ἦταν κατάλληλα νά διαμορφώσουν φοιτητῆς καί πολίτες ὑποτακτικούς, ἔτοιμους νά προσχωρήσουν σέ ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ ἀναλλοίωτων θεμάτων γιά τίς σχέσεις τῶν ΗΠΑ μέ τόν ἑαυτό τους καί τόν ὑπόλοιπο κόσμο. Θά ἔπρεπε νά ἀποκλειστοῦν ἀπ' αὐτὴ τήν οὐσιαστικὴ ὀπτι-

2. *The Overworked American: the unexpected decline of leisure*, Basic Books, New York 1991.

κή οι συνιστώσες του ονομαζόμενου «μεταμοντερνισμού» και «της Ιστορίας που διαιρεί» (των μειονοτήτων, των γυναικών, των δούλων κ.λπ.). Αυτή η απόπειρα να επιβληθούν κριτήρια τόσο αυστηρά δεν κατέληξε πουθενά. Η Λίντα Σάυμκοξ (Lida Symcox) συνόψισε ως εξής το ζήτημα: «*Θά μπορούσαμε βεβαίως να υποστηρίξουμε, όπως ήδη το έχω κάνει, την ιδέα ότι η (νεοσυντηρητική) προσέγγιση της εκμάθησης της κουλτούρας αποτελεί μιά απόπειρα, μόλις μεταμφιεσμένη, να εγχαραχθεί στους φοιτητές μιά συναινετική, οπτική, σχετικώς απαλλαγμένη από αντιφάσεις. Αλλά η πρόταση αυτή θά καταλήξει ν' αλλάξει παντελώς τον προσανατολισμό. Στά χέρια των ιστορικών της κοινωνίας και του κόσμου, που στην πραγματικότητα συντάσσουν τις εγκυκλίους προς τους εκπαιδευτικούς, η έν λόγω πρόταση θά γίνει όχημα της πλουραλιστικής οπτικής που η κυβέρνηση προσπαθεί νά καταπολεμήσει. Σέ τελευταία ανάλυση η συναινετική ιστορία θά καταπολεμηθεί από τους ιστορικούς που πιστεύουν ότι η κοινωνική δικαιοσύνη και η κατανομή της εξουσίας απαιτούν μιά πιό σύνθετη ανάγνωση του παρελθόντος.*»³

Στόν δημόσιο χώρο, καθώς αυτός κυριαρχείται με χίλιους τρόπους από τά μεγάλα μήντια, συναντούμε μιά ολόκληρη σειρά «μυθολογημάτων», όπως τά ονομάζω, που δομοῦν, ενδύουν και ἐλέγχουν κάθε συζήτηση παρά τά φαινόμενα πολυφωνίας και διαφορετικότητας. Ἐδῶ δέν θά ἀναφέρω παρά ὀρισμένα που φαίνεται ότι εἶναι εἰδικῶς κατάλληλα γιά τήν σημερινή συγκυρία.

ΕΝΑ ΑΠ' ΑΥΤΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ «ΕΜΕΙΣ», μιά εθνική ταυτότητα που ἐνσαρκώνει καθώς φαίνεται χωρίς πρόβλημα ὁ πρόεδρος μας, οι ὑπουργοί μας, οι ἐνοπλες δυνάμεις στήν ἐρημο και τά συμφέροντά μας που συνήθως καταχωρίζονται κάτω από τήν ρουμπρίκα τῆς νόμιμης ἀμυνας, χωρίς κρυφά κίνητρα και γενικῶς ἀθάωας.

Ἐνα ἄλλο «μυθολόγημα»: ἡ μή ἐγκυρότητα τῆς ιστορίας και τό ἀθέμιτο τῶν ἐνοχλητικῶν προηγούμενων ὅπως ἡ ὑποστήριξη τοῦ Σαντάμ Χουσεῖν και τοῦ Μπίν Λάντεν, ἡ ὅτι ὁ πόλεμος στό Βιετνάμ και ἡ εἰδική μορφή ἐρήμωσης που τόν συνόδευσε, ἦταν «κακές στιγμές» γιά τίς ΗΠΑ, ἡ ὅπως ὁ Τζίμυ Κάρτερ τό σημείωσε μιά μέρα πῶς ἦταν μιά μορφή «ἀμοιβαίας αὐτοκαταστροφῆς». Πιό ἐκπληκτική ἀκόμη εἶναι ἡ συνεχῆς περιθωριοποίηση τῶν δύο μέγιστων ἐμπειριῶν σύστασης τῆς ἀμερικανικῆς κοινωνίας, δηλαδή ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀφρο-αμερικανικοῦ λαοῦ και περίπου ὀλοκληρωτική ἐξολόθρευση τῶν Ἰνδιάνων τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ἐτσι, ἐνῶ ὑπάρχει ἕνα σημαντικό μουσεῖο τοῦ Ὀλοκαυτώματος στήν Οὐάσιγκτον πουθενά ἄλλου ὀλόκληρη τῆ χώρα δέν ὑπάρχει κάτι ἀνάλογο γιά τούς Ἀφρο-αμερικανούς οὔτε γιά τούς Ἰνδιάνους.

ΤΡΙΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Ἡ τυφλή πεποίθηση ὅτι κά-

θε ἀντίθεση πρὸς τήν πολιτική μας εἶναι «ἀντιαμερικανική» και θεμελιώνεται στή ζήλεια: ζηλεύουν τῆ δημοκρατία μας λένε (ἐλευθερία, πλοῦτος, ἰσχύς) ἡ ὅπως γιά τήν ἀντίσταση που προέβαλε ἡ Γαλλία στόν πόλεμο στό Ἰράκ, ἰσχυρίζονται ὅτι πρόκειται γιά τῆ φυσική κακία τῶν βρωμοξένων. Στό πλαίσιο αὐτό ὑπενθυμίζουν ἀσταμάτητα στοὺς Εὐρωπαίους ὅτι ἡ Ἀμερικῆ τούς ἔσωσε δύο φορές μέσα σέ ἕνα αἰῶνα, ὑπονοῶντας συνάμα ὅτι οι περισσότεροι Εὐρωπαῖοι ἀδρανοῦσαν και ὅτι οι Ἀμερικανοί ἦταν οι μόνοι που πραγματικά πολέμησαν.

Ὅταν πρόκειται γιά περιοχές ὅπου οι ΗΠΑ βρίσκονται πραγματικά σέ ἀμήχανη θέση, τό ὀλιγότερο ἐδῶ και μισό αἰῶνα –π.χ. Λατινική Ἀμερικῆ, Μέση Ἀνατολή–, τό ἰδεολόγημα που παρουσιάζεται εἶναι μιά Ἀμερικῆ ὡς ἐντιμος ἀντιπρόσωπος, ὡς διεθνῶς δύναμη τοῦ καλοῦ κι ὅτι δέν ἔχει κανένα σοβαρό ἀνταγωνισμό. Ἐχουμε λοιπόν νά κάνουμε μέ μιά σκέψη που δέν ἀφήνει καθόλου θέση στίς διακυβεύσεις τῆς ἐξουσίας, τά συμφέροντα, τῆ ληστεία τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, τήν βίαιη ἀλλαγὴ τῶν καθεστώτων ἡ τήν ἀνυποταξία (στό Ἰράν τό 1953 ἡ τῆς Χιλῆς τό 1973 γιά παράδειγμα), μιά σκέψη που μόλις και μετά βίας διαταράσσεται κάπως ἀπό τίς προσπάθειες ὄσων θέλουν νά τούς ὑπενθυμίζουν αὐτά τά γεγονότα.

Περισσότερο συνδιαλέγονται μέ ἐκεῖνο τό εἶδος ρεαλισμοῦ, τῶν ἐπαίσχυντων ρεαλισμῶν τῶν Think tanks και τῶν κυβερνητικῶν συμφερόντων, ὅπου γίνεται λόγος γιά soft power, γιά projection και γιά American vision. Στήν προοπτική αὐτή συνυπολογίζονται ἀκόμη περισσότερο οι ἰδιαίτερα ὤμες ἡ ἄδικες πολιτικές τῶν ὀποίων ἡ Οὐάσιγκτων ἀναλαμβάνει ἀπολύτως τήν εὐθύνη ὅπως ἡ ὑποστήριξη στήν ἐκστρατεία τοῦ Σαρὸν ἐναντίον τῆς παλαιστινιακῆς κοινωνίας ἡ τίς φοβερές ἀπώλειες ἀμάχων εἰς βάρος τοῦ Ἰράκ, μέ τῆ μέθοδο τῶν κυρώσεων, ἡ ἀκόμη τήν ἐγγύηση που προσφέρει στό τουρκικό καθεστῶς ἡ τό κολομβιανό. Νά μερικά ζητήματα που εἶναι ἐκτός πάσης σοβαρῆς συζητήσεως ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

ΤΕΛΟΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΟ ΜΥΘΟΛΟΓΗΜΑ τῆς ΗΘΙΚΗΣ ΣΟΦΙΑΣ που ἐνσαρκώνουν ἐκ τῶν πραγμάτων οι ἐγκυρες μορφές (κ.κ. Χένρυ Κίσινγκερ ἡ Ντ. Ροκφέλερ ἀλλά ἐπίσης ὄλοι οι ὑπεύθυνοι τῆς παρούσας διοίκησης), τό ἐπαναλαμβανόμενο τροπᾶρι, τό ἴδιο πάντα, μέ ἐλάχιστες ἀποχρώσεις. Γιά παράδειγμα ὁ πρόσφατος διορισμός δύο ποινικῶς ὑπότροπων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰραναγκέιτ σέ σημαντικές κυβερνητικές θέσεις, τῶν κ.κ. Τζῶν Ποϊντέχτερ και Ἐ. Ἀμπραμς. Ἐτσι, ἡ τυφλή ἀποδοχή τῆς ἐγκυρότητας, ἀσπιλης ἡ κίβδηλης, ἐμφανίζεται μέ διαφορετικῆς μορφῆς ἀπό τούς σχολια-

3. Linda Symcox, *Who's history? the struggle for national standards in American classrooms*, Teachers College Press, New York 2002.

στές καί τούς ἐξέπερ, ὡς τό σημεῖο τῆς πλήρους ἄρνησης νά δεῖ κανεῖς ὀτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τήν ἐπιμελημένη εἰκόνα τῆς ἐγκυρότητας (π.χ. τό σοβαρό κουτούμι, ἄσπρο πονκάμισο, κόκκινη γραβάτα κ.λπ.), παρθένα ἀπό κάθε παρελθόν πού θά μπορούσε νά τήν σπιλώσει στό παραμικρό. Πίσω ἀπ' ὅλα αὐτά ἡ πίστη στόν πραγματισμό ὡς φιλοσοφικοῦ συστήματος προορισμένου νά διαχειρίζεται τό πραγματικό: ἕνας πραγματισμός ἀντιμεταφυσικός, ἀντιϊστορικός καί περιέργως ἀντιφιλοσοφικός. Αὐτό τό εἶδος μεταμοντερνιστικοῦ ἀντινομιναλισμοῦ δίπλα στήν ἀναλυτική φιλοσοφία, συνιστᾷ ἕνα ὕψος σκέψης μέ μεγάλη ἐπιρροή στά ἀμερικανικά πανεπιστήμια. Γιά παράδειγμα, ἐκεῖ πού διδάσκω, στοχαστές ὅπως ὁ Χέγκελ ἢ ὁ Χάιντεγκερ μελετώνται σέ τμήματα φιλολογίας ἢ ιστορίας τῆς τέχνης καί σπανίως σέ τμήμα φιλοσοφίας. Αὐτήν ἀκριβῶς τή σειρά, ἐκπληκτικά ἔμμονη, «μεγάλων ἀφηγήσεων» πού τά ἀμερικανικά δίκτυα ἐπικοινωνίας, ἐσχάτως δημιουργημένα καί δραστηριοποιημένα, ἔχουν ὡς ἀποστολή νά διαδώσουν μέ ὀποιοδήποτε τίμημα, ἰδίως μέσα στόν ἀραβομουσουλμανικό κόσμο.

Οἱ ἐπίμονα ἑτεροδόξες παραδόσεις παραμένουν ἐπιμελῶς κρυμμένες. Ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος ἀνεπίσημης ἀνιμνήμης τῆς ὀποίας ἡ παρουσία οὐσιαστικά ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ Η.Π.Α εἶναι μιά χώρα μεταναστών. Οἱ ἑτεροδοξίες ἀνθοῦν, ἀκριβῶς, στά διάκενα ἢ ἀκόμη καί στό ἐσωτερικό τῶν διαφόρων μυθολογημάτων. Ἀλλά, ἀλλίμονο, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ σχολιαστές στό ἐξωτερικό πού παίρνουν ὑπόψη τους αὐτές τίς «νηϊίδες ἑτεροδοξίας». Εἴτε εἶναι προοδευτικές εἴτε ἀντιδραστικές αὐτές οἱ δέσμες γνώμης ἀποτελοῦν —καί καθιστοῦν ὄρατους— δεσμούς μεταξύ τῶν μεγάλων μυθολογημάτων πού φυσιολογικά δέν εἶναι προφανεῖς.

Ἄν ἐξετάσουμε τώρα γιά παράδειγμα τήν ἰσχυρότητα ἀντίσταση στόν πόλεμο τοῦ Ἰράκ ἀναδύεται μιά πολύ διαφορετική εἰκόνα τῆς χώρας: μιᾶς χώρας πολύ καλύτερα διατεθειμένη γιά τή διεθνή συνεργασία καί τόν διάλογο. Ἄς ἀφήσουμε στήν ἄκρη τόν πολύ μεγάλο ἀριθμό ἀνθρώπων πού ἀντιτίθενται στόν πόλεμο ἐξ αἰτίας τοῦ κινδύνου ἀμερικανικῶν ἀπωλειῶν καί τοῦ κόστους τῶν ἐπιχειρήσεων, χωρίς νά μιλήσουμε γιά τίς καταστροφικές συνέπειες σέ μιά οἰκονομία πού ἦδη δέν πάει καλά. Δέν θά ἐξετάσω ἐπίσης τό τεράστιο μάγμα συντηρητικῶν γιά τούς ὀποίους τήν Ἀμερική συκοφαντοῦν δόλιοι ἄλλοδαποί, τά Ἡνωμένα Ἔθνη καί ἀνόσιοι κομμουνιστές. Ὅσο γιά τήν ἐλευθεριακή καί ἀπομονωτιστική συνιστώσα, αὐτήν τήν παράδοξη σύμπραξη ἀριστερᾶς-δεξιᾶς, ἐδῶ δέν ἀπαιτεῖ κανένα ἰδιαιτέρο σχόλιο.

Πρέπει ἐπίσης νά ἀφήσω στήν ἄκρη αὐτό τό σημαντικό τμήμα τοῦ φοιτητικοῦ πληθυσμοῦ πού τρέφει σοβαρές ὑποψίες γιά τήν ἀμερικανική ἐξωτερική πολιτική, οὐσιαστικά, σέ ὅλες τῆς τίς μορφές καί ἰδίως ἐναντι τῆς οἰκονομικῆς παγκοσμιοποίησης: αὐτές οἱ ὀμάδες, διαποτισμένες ἀπό ἠθικές ἀρχές καί τῶν ὀποίων

οἱ συμπεριφορές συχνά ἔλκονται ἀπό κάποιον ἀναρχισμό, εὐαίσθητοποίησαν τά πανεπιστήμια πάνω σέ μεγάλα θέματα ὅπως π.χ. ὁ πόλεμος στό Βιετνάμ, τό νοτιοαφρικανικό ἀπαρτχάιντ καί τά πολιτικά δικαιώματα στίς ἴδιες τίς Η.Π.Α.

Ὅλα τοῦτα, ὡστόσο ἀφήνουν πρὸς ἐξέταση πολλές κοινότητες συνείδησης. Συνάσσονται σ' αὐτό πού στήν Εὐρώπη καί σέ Ἀσία-Ἀφρική ὀνομάζεται «ἀριστερά» λαμβανομένου ὑπόψη, ἐννοεῖται, ὅτι σέ καμιά στιγμή ἀπό τά τέλη τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου δέν ὑπῆρξε στίς Η.Π.Α κάτι πού νά μοιάζει μέ ἕνα κίνημα σοσιαλιστικό ἢ ἀριστερό κοινοβουλευτικῆς ἐμπνευσης, γιάτι εἶναι ἀπόλυτη ἡ κυριαρχία τοῦ δικομματικοῦ συστήματος. Κατ' ἀρχήν ὑπάρχει ἡ ἀριστερή πτέρυγα τῆς ἀφο-ἀμερικανικῆς κοινότητας, δηλαδή τῶν ἀσιατικῶν ὀμαδῶσεων πού στρατεύονται ἐναντίον τῶν ἀστυνομικῶν ὀμοτήτων, τῶν διακρίσεων στήν ἀπασχόληση, τίς παραδιάσεις τῆς κατοικίας καί τῶν σχολείων καί πού καθοδηγοῦνται ἢ ἀντιπροσωπεύονται ἀπό προσωπικότητες ὅπως ὁ αἰδεσιμότατος Ἄλ Σάρπτον (Al Sharpton), οἱ Κόρνελ Γουέστ (Cornel West), Μοχάμετ Ἄλι, Τζέσσε Τζάκσον (παρ' ὄλο πού τό ἄστρο του σέ μεγάλο βαθμό δύνει) καί μερικοί ἄλλοι πού θεωροῦνται συνεχιστές τοῦ Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ.

Συνδεδεμένες μέ αὐτό τό κίνημα συναντᾶμε πολλές ἄλλες ἐθνικῆς συλλογικότητας Λατινοαμερικανῶν, Ἰνδιάνων καί μουσουλμάνων πού ἔχουν καταναλώσει πολύ ἐνέργεια γιά νά μποῦν στίς τοπικές ἢ ἐθνικές κυβερνήσεις, νά συμμετάσχουν σέ ἐγκυρες τηλεοπτικές ἐκπομπές, νά κατακτήσουν ἔδρες στά διοικητικά συμβούλια ἰδρυμάτων, πανεπιστημίων καί μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Ὅμως συνολικά οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές τίς ὀμάδες συνεχίζουν νά κινητοποιοῦνται περισσότερο ἀπό ἕνα αἶσθημα ἀδικίας γιά τούς ἀπαράδεκτους ἀποκλεισμούς παρά ὡς πολιτική φιλοδοξία καί ἐπομένως δέν εἶναι ἔτοιμες νά ἐνσωματώσουν αὐτό τό «ἀμερικανικό ὄνειρο» πού ἀνήκει κατ' οὐσίαν στά λευκά μεσοστρώματα. Τό ἐνδιαφέρον π.χ. στόν Ἄλ Σάρπτον ἢ στό Ράλφ Νάντερ, παρά τήν ἀκροαματικότητά τους καί παρά τό ὅτι τούς ἀνέχονται, εἶναι ὅτι παραμένουν ἐκτός συστήματος, κατ' οὐσίαν μὴ ἰδιοποιήσιμοι διότι εἶναι πολύ ἀδέκαστοι καί δέν ἔλκονται ἀπό τίς συνήθειες ἀνταμοιβές.

Μιά μεγάλη πτέρυγα τοῦ κινήματος τῶν γυναικῶν, πού μάχεται γιά τό δικαίωμα στήν ἐκτροφή, ἐναντίον τῆς κακοποίησης τῶν γυναικῶν, τήν ἐπαγγελματική ἰσότητα, ἀποτελεῖ ἕνα ἄλλο σημαντικό πλεονέκτημα στό ἑτεροδόξο ρεῦμα. Ἐπίσης μερικοί ἐπαγγελματίες, συνήθως ἐπιφυλλακτικοί καί ἀπορροφημένοι ἀπό ζητήματα προσωπικοῦ συμφέροντος (γιατροί, δικηγόροι, ἐπιστήμονες καί πανεπιστημιακοί, ὅπως ἐπίσης ὀρισμένοι συνδικαλιστές καί ὀρισμένοι περιβαλλοντιστές) συνεισφέρουν στή δυναμική ἐναντία στό ρεῦμα πού ἐδῶ ἀπαριθμῶ μολονότι, ὡς συγκροτημένα σώματα, παραμένουν συνδεδεμένοι στήν κοινωνική τάξη καί τίς ἐπιταγές πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν.

Κι ὕστερα δέν πρέπει ποτέ νά ὑποτιμᾷ κανεῖς τήν

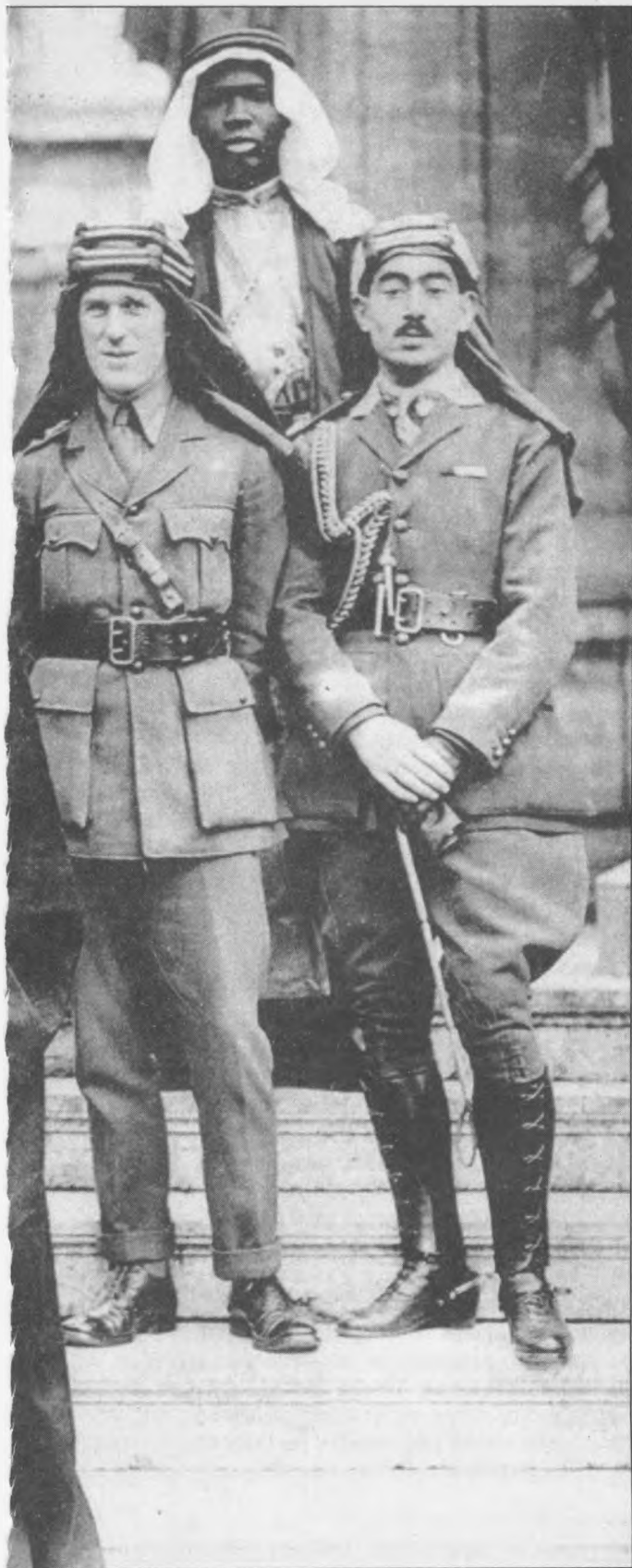
ικανότητα των καθιερωμένων Έκκλησιών να λειτουργούν ως φνιτάριο έτεροδοξίας και βούλησης για άλλα-γή. Πρέπει να ξεχωρίζουμε τα μέλη τους από τους φονταμανταλιστές και τους τηλεαγγελιστές για τους οποίους μιλούσα πιο πάνω. Οι καθολικοί επίσκοποι όπως και οι κοσμικοί και γενικότερα ο κλήρος της επσκοπικής Έκκλησίας, οι Κουακέροι, ή πρεβυτεριανή Σύνοδος –παρά τα σεξουαλικά σκάνδαλα των Κουακέρων και τη μείωση της επιρροής των υπολοίπων–, έχουν πάρει πολλές φορές θέσεις εκπληκτικά προοδευτικές για τα ζητήματα του πολέμου και της ειρήνης, ξεγεύονται έναντι των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έναντι των υπερτροφικών στρατιωτικών προϋπολογισμών ή έναντι της νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής που έχει ακρωτηριάσει τις δημόσιες υπηρεσίες από τις αρχές της δεκαετίας του '80 και έφεξής.

Ιστορικά ένα μέρος της οργανωμένης εβραϊκής κοινότητας είχε πάντοτε επιστρατευθεί στους αγώνες για τα δικαιώματα των μειονοτήτων στο έσωτερικό της χώρας και στο έξωτερικό. Άλλα από την εποχή της προεδρείας Ρήγκαν, την άνοδο του νεοσυντηρητικού κινήματος, τη συμμαχία μεταξύ Ισραήλ και της θρησκευτικής δεξιάς, όπως και τις πυρετώδεις δραστηριότητες του σιονιστικού κινήματος που αποσκοπεί να καθιερωθεί μιά αντίστοιχία ανάμεσα στις κριτικές έναντι του Ισραήλ και τον αντισημιτισμό, ακόμη και ο φόβος ενός «αμερικανικού Άουσβιτς» έχουν σημαντικά μειώσει τη θετική πλευρά αυτής της δύναμης.

Τέλος ένας μεγάλος αριθμός ομάδων και ατόμων ευαίσθητοποιημένες για συμμετοχή σε συγκεντρώσεις, εκδηλώσεις και άλλες δραστηριότητες έχουν πάρει τις αποστάσεις τους από την αποβλακωτική πατριωτική ένορχήστρωση. Έχουν συσπειρωθεί για την υπεράσπιση των πολιτικών ελευθεριών που απειλεί η USA Patriot Act. Οι κινητοποιήσεις έναντι της θανατικής ποινής, μερικές φορές έναντι όλων των καταχρήσεων που αντιπροσωπεύει τό στρατόπεδο συγκέντρωσης στο Γκουαντανάμο, μιά γενικευμένη καχυποψία έναντι των στρατιωτικών και πολιτικών αρχών, οι μπελάδες που δημιουργεί ένα σωφρονιστικό σύστημα ολόένα και περισσότερο ιδιωτικοποιημένο και μαζικό (σέ σχέση με τον πληθυσμό), με περισσότερους εγκλειστούς από οποιαδήποτε άλλη χώρα του κόσμου (συμπεριλαμβάνει έναν δυσανόλογο αριθμό εγχρώμων...) όλα τούτα, λοιπόν, διαταράσσουν την ήσυχία των μεσαιών στραωμάτων.

Αυτή η κατάσταση αντανακλάται στην συγκεχυμένη εικόνα του κυβερνοχώρου όπου η ανεπίσημη Αμερική άμφισβητεί την επίσημη Αμερική. Θέματα άνησυχητικά όπως η τάφρος που άνοίγεται μεταξύ πλούσιων και φτωχών, η άπίστευτη σπατάλη και η διαφθορά που βασιλεύουν στις άνωτερες σφαίρες του χρηματοπιστωτικού συστήματος και οι κίνδυνοι που επικρέομονται στο σύστημα συντάξεων έξ αιτίας διαφόρων ιδιωτικοποιήσεων μιάς σπάνιας άρπακτικότητας, όλα τούτα

λοιπόν συνεχίζουν να υποσκάπτουν βαθειά τίς τόσο δοξολογημένες ἀρετές αὐτοῦ τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος πού προσιδιάζει στίς ΗΠΑ.

Ἡ Ἀμερική εἶναι πραγματικά ἐνωμένη πίσω ἀπό ἕναν πρόεδρο μέ τήν πολεμοχαρή ἐξωτερική πολιτική, καί μέ μιά οικονομική προοπτική ἐπικίνδυνα ἀπλοϊκή; Διαφορετικά, ἡ ταυτότητα τῶν ΗΠΑ ἔχει ὀρισθεῖ ἄπαξ καί διά παντός ἔτσι ὥστε τό ὑπόλοιπο τοῦ πλανήτη ὀφείλει νά ζεῖ στή σκιά τῆς στρατιωτικῆς τῆς δύναμης (ὑπάρχουν ἀμερικανοί στρατιῶτες σέ δεκάδες χῶρες), ἑνός μονολιθικοῦ μπλόκ πού κάνει πόλεμο δεξιά κι ἀριστερά σέ ἀνυπότακτες περιοχές, ἔχοντας τήν πλήρη συγκατάθεση «ὄλων τῶν Ἀμερικανῶν»; Θέλησα νά ὑπαινωθῶ στό κείμενό μου ἕνα ἄλλο τρόπο νά δεῖ κανεῖς τήν Ἀμερική, ὡς χώρα πού τήν διαπερνοῦν συγκρούσεις, ὅπου ἡ ἀμφισβήτηση εἶναι πολύ περισοῦτερο ἔντονη ἀπ' ὅσο γίνεται γενικά ἀποδεκτό. Εἶναι ἕνα ἔθνος θύμα τῆς σοβαρῆς σύγκρουσης ταυτοτήτων. Κέρδισε ἴσως τόν ψυχρό πόλεμο ὅπως ἀρέσκονται νά λένε, ἀλλά οἱ συνέπειες στό ἐσωτερικό τῆς χώρας αὐτῆς τῆς νίκης κάθε ἄλλο παρά εἶναι φανερές. Ὁ ἀγώνας δέν τέλειωσε.

Μέ τό νά ἔχουμε ἐντοπίσει τό ζήτημα κυρίως στήν κεντρική ἐξουσία, τήν στρατιωτική καί πολιτική τοῦ ἐκτελεστικοῦ, ἀφήνουμε στήν ἄκρη τήν ἐσωτερική σύγκρουση πού συνεχίζεται καί κάθε ἄλλο παρά ἔχει ἀποφασισθεῖ.

Ἡ μεγάλη πλάνη τῆς θέσης τοῦ Φρανσίς Φουκογιάμα γιά τό τέλος τῆς ἱστορίας ἡ ἐκείνης τοῦ Σάμουελ Χάντιγκτον γιά τή σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν προέρχεται ἀπό τό ὅτι καί οἱ δύο ὑποθέτουν, ἀδίκως, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν πολιτισμῶν περιορίζεται σέ μιά ὑπόθεση συγκεκριμένων ὀρίων, αὐστηρῶν χρονικοτήτων, μέ μιά σαφή ἀρχή, μιά μέση, ἕνα τέλος τῆ στιγμῆ πού τό πολιτικο-πολιτιστικό τοπίο δέν εἶναι παρά μιά ἀρένα ταυτοτικῶν ἀγῶνων, αὐτοδιάθεσης καί προβολῶν στό μέλλον. Μιά κουλτούρα καί εἰδικά τῶν ΗΠΑ συντίθεται ἀπό στρώματα διαδοχικῶν μεταναστεύσεων καί ἰδοῦ ἴσως μιά ἀπό τίς ἀκούσιες συνέπειες τῆς παγκοσμιοποίησης: ἡ ἐμφάνιση κοινοτήτων δια-εθνικῶν, μέ σφαιρικά συμφέροντα ὅπως τό κίνημα γιά τά δικαιώματα τοῦ προσώπου, τό γυναικεῖο κίνημα, τό ἀντιπολεμικό κίνημα κ.λπ. Οἱ ΗΠΑ δέν εἶναι ἄσχετες ἀπ' ὅλα αὐτά. Πρέπει νά κοιτάξει κανεῖς πίσω ἀπό τήν πρόσοψη τῆς ἐνότητος, ν' ἀνακατωθεῖ σ' αὐτό τό σύνολο ἐρίδων στό ὅποιο ἕνα μεγάλο μέρος ἀνθρώπων μετέχει. Θά μπορέσουμε ἔτσι νά ξαναβροῦμε ἐλπίδες καί ἐνθάρρυνση.

Ὁ Βρετανός λογαχός Λόρενς (τῆς Ἀραβίας) μέ τόν Φεϊζάλ καί τήν ἰρακινή ἀντιπροσωπεῖα
στό Σύνεδριο Εἰρήνης τοῦ Παρισιῦ τό 1913

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ, ΒΕΒΑΙΩΣ. ΑΛΛΑ ΠΑΝΤΩΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

του Άγγελου Ήλεφάντη

Δέν είμαι σέ θέση νά επιχειρηματολογήσω νομικά πάνω στό ζήτημα πού, φαίνεται, διχάζει τήν κοινή γνώμη, τή νομική επιστήμη, κι όπωσδήποτε άποτελεῖ σοβαρότατο σημείο άντιπαράθεσης στή διεξαγόμενη δίκη τῆς 17N: άν δηλαδή τά άποδιδόμενα στά μέλη τῆς έγκλήματα εἶναι πολιτικά. Περί τοῦ θέματος θά τάμει τό δικαστήριο* μιά και οὔτε τό Σύναγμα (βεβαίως οὔτε ό Ποινικός Νόμος τοῦ 1950) οὔτε ό νόμος 2869/2002 περί οργανωμένου έγκλήματος (ό όνομασθεῖς «τρομονόμος») όρίζουν μέ σαφήνεια νομική τί εἶστί τρομοκρατία. Έγκριτοι νομικοί (π.χ. ό καθηγητής τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Ίω. Μανωλεδάκης, συνέντευξη στόν Νίκο Φίλη, *Αύγή*, 13 Μαρτίου 2003, αλλά και άλλοι), ὑποστήριξαν ότι, άφοῦ δέν ὑπάρχει πλέον ή ποινή τοῦ θανάτου, ή μόνη πρακτική συνέπεια τοῦ όρισμοῦ τῶν έγκλημάτων ὡς πολιτικῶν πού διαπράχτηκαν εἶναι ή παραπομπή τῶν κατηγορουμένων στό Μικτό Όρκωτό Δικαστήριο, πράγμα πού δέν συνελάγεται, ὅπως κακῶς λέγεται, προσφυγή στίς άρχές τῆς επείκειας, διότι, τάχα στό Μικτό Όρκωτό Δικαστήριο, πού θά δικάζε τό «πολιτικό έγκλημα», θά μπορούσε νά άναγνωριστεῖ τό ελαφρυντικό «τῶν μή ταπεινῶν ελατηρίων», άρα ελαφρότερη ποινή. Ό καθηγητής κ. Μανωλεδάκης έδειξε ότι ή άναγνώριση ενός τέτοιου ελαφρυντικοῦ μπορεί νά γίνει και χωρίς τόν χαρακτηρισμό ενός εγκλήματος ὡς «πολιτικοῦ». Άλλοι νομικοί, επίσης έγκριτοι, ὑποστηρίζουν ότι τά εκδικαζόμενα άδικήματα τῆς 17N εἶναι άυστηρῶς ποινικά, ὅπως άλλωστε άποφαίνεται και ή παραπεμπτική άπόφαση τοῦ Συμβουλίου Έφετῶν. Κι άφοῦ δέν μπορούμε νά εφαρμόσουμε τήν άρχή τῶν νομομαθῶν, οὔτε εμεῖς οἱ μή νομικοί οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ νομικοί, ότι όταν «διαφωνοῦν οἱ

νομικοί τό δικιο ἔχουν τά νομικά», δηλαδή ό νόμος, πού ὅμως δέν μᾶς διαφωτίζει κι άφήνει τό ζήτημα στήν έρμηνεία, δηλαδή στή δίκη, εκεί πού λόγοι δυσσοί, άμφιλέγοντες και άλληλοαντιλέγοντες συγκροῦνται, καταλήγω στήν προσπάθεια πολιτικοῦ όρισμοῦ τῶν άδικημάτων. Και καταλήγω μέσα άπό μιά πολιτική επιχειρηματολογία πού θά εκθέσω πιο κάτω, ότι τά εγκλήματα τῆς 17N εἶναι πολιτικά, γνωρίζοντας βέβαια ότι σέ μιά δίκη εκείνο πού προέχει εἶναι ό νομικός όρισμός τῶν νομικῶν θεμάτων.

Έκ προοιμίου ὅμως νά πῶ ότι επειδή κατά τή γνώμη μου τά εγκλήματα αυτά εἶναι πολιτικά δέν πρέπει νά τά θεωρήσουμε ὀλιγότερον εγκληματικά, ὀλιγότερον εἰδεχθῆ και άντικοινωνικά άπό τά ποινικά. Στούς δύο ὅρους «πολιτικά» και «έγκλήματα» ὑπογραμμίζω μετ' έμφάσεως τόν ὅρο «έγκλήματα», μέ τόν ὅποιο άλλωστε, άφοῦ πρόκειται κυρίως για άνθρωποκτονίες εκ προθέσεως, συμφωνοῦν και οἱ νόμοι και οἱ νομομαθεῖς (χωρίς έξάιρεση) και ή ὑπεράσπιση και τά πολιτικά κόμματα και ή κοινή γνώμη, εἶστω κι άν τό 32% τά θεωρεῖ πολιτικά εγκλήματα και ὄχι ποινικά.

Μιά δεύτερη διευκρίνιση πού θέλω νά δώσω εἶναι ότι άφοῦ ὑποστηρίζω ότι τά εγκλήματα τῆς 17N εἶναι πολιτικά, μοιάζει σάν νά άποδέχομαι τήν όνομαζόμενη ὑποκειμενική θεωρία περί εγκλήματος (πού υιοθετεῖ ή ὑπεράσπιση) κι ὄχι τήν άντικειμενική, ή εἶστω τή μικτή. Άν θά ήθελα, κι άν μπορούσα νά επιχειρηματολογήσω ὡς νομικός—πού ὅπως εἶπα δέν μπορῶ νά τό κάνω— θά υιοθετοῦσα τή μικτή θεωρία, πού εμπεριέχει και άντικειμενικά και ὑποκειμενικά στοιχεία. Σέ καμία περίπτωση ὅμως δέν θά υιοθετοῦσα τήν ὑποκειμενική ή ὀποία, παρά τίς έντονες φουκωϊκές της άποχρώσεις, στήν οὐσία μᾶς γυρίζει σέ έναν προ-διαφωτιστικό, αυθαίρετο ή ὑπερβατικό προσδιορισμό τοῦ εγκλή-

* Τελικά τό δικαστήριο άπεφάνθη ότι τά εγκλήματα τῆς 17N ἦταν ποινικά.

Δημοσιεύτηκε τό πρώτον στό Ένθέματα τῆς *Αύγης*.

ματος –του κάθε έγκλήματος– ή τόν ανάγει, –κι αυτό είναι τό χειρότερο– σε άποτέλεσμα συσχετισμού δυνάμεων έξουσίας: ό ισχυρότερος όρίζει τό τί είναι έγκλημα, δηλαδή ό εισαγγελέας και ή όπισθεν αυτού άρχουσα τάξη.

Άλλά γιατί τά έγκληματα της 17N είναι πολιτικά;

Σ' αυτό τό έρώτημα δέν μπορούμε ν' άπαντήσουμε παρά μόνο άν πάμε πίσω στο χρόνο και στην ιστορία του έρωτήματος. Διότι και τό έρώτημα αυτό έχει την ιστορικότητά του βαθειά μέσα στο χρόνο και τις όδύνες της άνθρωπότητας. Δέν προέκυψε όταν προσφάτως κάποιος από τους «κνηνημένους», πού ήταν πάντα οι άριστοί, από άμυντικοί-παθητικοί αποφάσισαν νά γίνουν «κνηνοί-έπιθετικοί», όπως άπεφάνθη ό συνήγορος υπεράσπισης στή δίκη κ. Ραχιώτης. Μ' αυτήν την ίμπρεσιονιστική-μεταφορική κατασκευή, ό κ. Ραχιώτης ουσιαστικά μάς θύμισε τό ανέκδοτο μέ τό λαγό και τό λιοντάρι, ξεχνώντας όμως την τελική άπάντηση του περιίδεου λαγού μπροστά στον φοβερό λέοντα, τόν όποϊον ό λαγός καυχιόταν, εκ του άσφαλους, ότι θά τόν γαμούσε: «έ, λέμε και καμά μαλακία για νά περνά ή ώρα...».

Τό έρώτημα πού τίθεται έχει νά κάνει μέ ένα άλλο, μέγιστο, ιστορικό έρώτημα της νεωτερικότητας, της μετά τή Γαλλική Έπανάσταση τουλάχιστον και εφεξής: της σχέσης της κοινωνικής επανάστασης μέ την ένοπλη βία, την ένοπλη εξέγερση, την ταύτιση δηλαδή, θεωρητικά και πρακτικά, της κοινωνικής επανάστασης μέ τή μορφή ένοπλης πάλης των επαναστατών. Νά υπενθυμίσω επί τροχάδην ότι όλα τά επαναστατικά κοινωνικά-πολιτικά κινήματα του 19ου αϊ. και του 20ου, καθώς και τά έθνικοαπελευθερωτικά (π.χ. Έλληνική Έπανάσταση του 1821) κατέφευγαν στην ένοπλη βία. Τήν εικόνα της Έπανάστασης έδιναν οι εκατέρωθεν του όδοφράγματος μαχόμενοι ένόπλως εξέγευμένοι και οι δυνάμεις καταστολής. Τήν εικόνα της Έπανάστασης συμπύκνωνε ό πασιγνωστος πίνακας του Ντελακρουά μέ τή γυμνόστητη Έλευθερία πάνω στο όδοφράγμα νά όδηγεί τους επαναστατημένους ένοπλους πολίτες. Όλοι οι επαναστάτες, οι μαβουϊστές, οι αναρχικοί, οι μπλανκικοί, κ.λπ. τό 1830, τό 1832, τό 1848, στην Κομμούνα του Παρισιού, οι Γαριβαλδινοί, ή άκατασίγαστα εξέγευμένη «μποέμ» του Παρισιού, μέ τά όπλα προσπαθούσαν, επιτυχώς ή άνεπιτυχώς, νά υλοποιήσουν τό επαναστατικό κοινωνικό τους όραμα. Και βέβαια στις ένοπλες συρράξεις σκότωναν και σκοτώνονταν καθόσον ή σύγκρουση ήταν πολεμική, φονική. Ό Μάρξ, ό Ένγκελς και άλλοι θεωρητικοί της Έπανάστασης και πολιτικοί ήγέτες του σοσιαλισμού δέν ήταν «πασιφιστές». Γνώριζαν πολύ καλά ότι ή επανάσταση θά αναγκασόταν νά προσφύγει στην ένοπλη εξέγερση για νά κάμψει τή στρατιωτική δύναμη των αντιπάλων. Τοῦτο, για τόν Μάρξ και τόν Ένγκελς, ιδίως μετά την Κομμούνα, ήταν σαφές. Όστόσο και οι δύο στις θεωρητικοποιήσεις τους αυτόν τόν καιρό δέν ταυτίζουν την επανάσταση, υπέρ της όποίας τά-

σονται άνεπιφύλακτα, μέ τή μορφή της ένοπλης εξέγερσης. Ό Ένγκελς μάλιστα, προς τό τέλος της ζωής του, βλέποντας πόσο ριζικά άλλαξε ή τεχνολογία του πολέμου (τηλέγραφος, θωρηκτά, πολυβόλα, τηλεβόλα, θωρακισμένα όχήματα, κ.λπ.) θεωρεί ότι τό όδοφράγμα του 1848 και του 1871 είναι μιά ξεπερασμένη ρομαντική εικόνα, ενώ αντίθετα ή οργανωμένη, μαζική πάλη του προλεταριάτου αποδεικνύει, στις νέες συνθήκες, τό άκαταμάχητο όπλο της Έπανάστασης: στην υπερανπτυγμένη στρατιωτική-έπιμελητειακή τεχνολογία του άσπισμού και του κράτους τό προλεταριάτο άπαντά μέ τή δική του «τεχνολογία», την πολυσχιδή και πολυεπίπεδη όργάνωση των μαζών.

Έρχεται ωστόσο ό Α' παγκόσμιος πόλεμος, όταν ή πολιτική, απ' όλα τά εμπόλεμα μέρη, έπήρε τή μορφή ενός άπέραντου σφαγείου, μέ χιλιάδες νεκρούς καθημερινά στα χαρακώματα. Μέσα σ' αυτή τή γενικευμένη στρατιωτικοποίηση της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής, όπου βασίλευε μόνον ό μαζικός φόνος του άλλου και έαυτού, δέν έπαψαν νά υπάρχουν οι σοσιαλιστές, οι κοινωνικοί επαναστάτες. Ό πόλεμος δέν κατάρχησε τό πρόταγμα της επανάστασης, αλλά τό έθεσε μέ διαφορετική μορφή, τό υποχρέωσε κι αυτό νά ταυτιστεί μέ την ένοπλη εξέγερση: ήταν ό Λένιν πού στα 1915-1916 ταύτισε την επανάσταση μέ την ένοπλη πάλη. Τόσο άπόλυτα μάλιστα πού όσοι σοσιαλιστές άρνούνταν την άδήριτη ανάγκη της ένοπλης πάλης, για τόν Λένιν, δέν ήταν παρά «ρενεγκά», άποστάτες του σοσιαλισμού και της εργατικής τάξης.

Ταυτισμένη, λοιπόν, ή επανάσταση μέ την ένοπλη εξέγερση αυτή τή μορφή έπήρε στην Όκτωβριανή Έπανάσταση, αλλά και στις άλλες μη πετυχημένες εξεγέρσεις, στην Ούγγαρία, τό Τουρίνο, τό Άμβούργο, τους Σπαρτακιστές του Βερολίνου. Άλλά και στα ιδεολογικά πρότυπα πού στή συνέχεια καλλιέργησε ή 3η Διεθνής στο μεσοπόλεμο, τόσο για τά έθνικοαπελευθερωτικά κινήματα (π.χ. Κίνα), όσο και για σοσιαλιστικόκομμουνιστικά της Ευρώπης, ή ένοπλη πάλη τέθηκε ως όρος εκ των ών ούκ άνευ για την έπιτυχία της επανάστασης. Η άνοδος του ναζισμού, εκ φύσεως και εξ όρισμού ιδεότυπος милитарιστικής έξουσίας, δξυνε άκόμη περισσότερο αυτή τή θέση. Και βέβαια μέ τόν Ίσπανικό Έμφύλιο Πόλεμο και την είσοδο της άνθρωπότητας στο νέο σφαγείο του Β' παγκοσμίου πολέμου, ό αντιφασισμός ήταν άδύνατο νά μήν έννοηθεί παρά ως ένοπλη πάλη: των κρατών αλλά και των λαών πού στην κατεχόμενη Ευρώπη αυτοργανώθηκαν στα ένοπλα κινήματα της Άντίστασης. Ήταν δηλαδή ό ίδιος ό πόλεμος πού στρατιωτικοποιούσε άπολύτως την πολιτική, και την επαναστατική προοπτική έπομένως. Και βέβαια σε όλη αυτή την ιστορική τραγική φάση του πολέμου, στην ίδια την Ευρώπη κατ' άρχάς ή κομμουνιστική άριστερά –και όχι μόνον αυτή– άσκησε πολιτική ή προσπάθησε ν' άσκήσει πολιτική μέ τά όπλα σ' ένα πεδίο όμως εμπόλεμο πού δέν τό είχε αυτή διαμορφώσει ως τέτοιο, αλλά οι αντίπαλοί της. Δέν ήταν

από τή «φύση» της ταυτισμένη με τόν πόλεμο, ή επανάσταση, ή ένοπλη βία δέν ήταν ή «ουσία» της (όπως τής αποδίδουν αυτό τό ούσιοκρατικό γνώρισμα παλαιοί και νέοι αντίπαλοί της) αλλά ή ιστορία της, και ή έν γένει ιστορία του κόσμου τήν μετέτρεψε σέ κίνημα πολεμικό. Κι έτσι για μιά μακρά ιστορική διάρκεια επανάσταση και ένοπλη πάλη ταυτίστηκαν, τό περιεχόμενο κοινωνική επανάσταση δέν μπορούσε παρά νά υπάρξει με τήν ένοπλη μορφή.

Στήν Εύρώπη όμως, μετά τό Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, δέν ξανάγινε πόλεμος. Υπήρχε μόνο ή απειλή του πολέμου, ο πόλεμος άποτροπή. Οι όποιες διαφορές, οι διακρατικές ή και οι ταξικές —και υπήρξαν πολλές— δέν έλαβαν εμπόλεμη μορφή. Ο πόλεμος, για τήν Εύρώπη τουλάχιστον, «χανόταν» μέσα στο σκοτεινό παρελθόν που κανείς δέν επιθυμούσε νά επιστρέψει: ούτε οι κρατικοί ήγέτες ούτε οι μάζες. Όχι από πασιφισμό, χαζοχαρούμενη ειρηνοφιλία, αλλά από τή βαθειά συνειδητοποίηση ότι με τόν πόλεμο θά έχαναν πολύ περισσότερα απ' όσα θά κέρδιζαν, ακόμα κι αν ένόπλων νικούσαν. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι τους τό είχαν διδάξει. Έτσι και οι κομμουνιστές στην Εύρώπη, ένω διατήρησαν στο ιδεολογικό τους όπλοστάσιο τήν έννοια τής ένοπλης πάλης σέ καμιά περίπτωση —εκτός από τήν Ελλάδα για ειδικούς λόγους με τόν Έμφύλιο πόλεμο— δέν άσκησαν πολιτική με τά όπλα, ούτε καν τό αποπειράθηκαν. Ο πόλεμος και γι' αυτούς, άς γινόταν άλλοι κι από άλλους, άλλ' όχι στην Εύρώπη. Μετά μάλιστα τό 1956, προοδευτικά και μέσα από πολλές συγκρούσεις, τά κομμουνιστικά κόμματα θεωρητικοποίησαν τή δυνατότητα ειρηνικού περάσματος στο σοσιαλισμό, που πολύ απλά σήμαινε απόταξη τής ένοπλης πάλης.

Απέταξε ή Άριστερά τήν ένοπλη πάλη, όχι όμως και τήν ιδέα του σοσιαλισμού ή τής κοινωνικής επανάστασης. Και ναι μέν είναι αλήθεια ότι δέν μπόρεσε νά διαμορφώσει έναν πειστικό δρόμο, χωρίς πόλεμο, προς τόν σοσιαλισμό, ωστόσο ο «ρεβιζιονισμός» της και ο «ρεφορμισμός» της δέν είχαν πάρει διαζύγιο με τήν ιδέα τής επανάστασης. Μόνο επί εύρωκομμουνισμού τά πράγματα άρχισαν κάπως νά ξεκαθαρίζουν. Άλλ' αυτή ή παρ' όλιγον άνοιξη κράτησε τόσο λίγο, κι άλλωστε τή συνόδεψαν όχι λίγες καταγίδες και παγετώνες. Έν πάση περιπτώσει, ή ένοπλη πάλη για όλα τά κινήματα τής Εύρώπης, ακόμη και τά πιο άκραία ριζοσπαστικά, ήταν ένα ρομαντικό παρελθόν. Τό έχω γράψει κι άλλη φορά. Στόν Μάη του 1968 στη Γαλλία κανείς από τά εκατομμύρια άπεργούς κι έξεγερμένους δέν έψαξε νά βρει χειροβομβίδες, αυτόματα ή σαρταπεντάρια. Η Άριστερά, στο σύνολό της, για λόγους πολιτικούς και κοινωνικούς, πέταξε από τους ώμους τό βαρύ φορτίο τής ένοπλης πάλης. Η Άριστερά κι όλα τά παλαιά ή νέα κοινωνικά και πολιτιστικά κινήματα είχαν καταλάβει πολύ καθαρά ότι οι εργαζόμενες μάζες, που ίσως τά άκολουθούσαν σέ μιά χειραφετητική προοπτική, σέ καμιά περίπτωση δέν θά

τό έπρατταν αν ο δρόμος θά ήταν ένοπλος: ή ένοπλη πάλη από κορυφαίο ιδεολογικό στοιχείο τής προηγούμενης φάσης μετατράπηκε σέ ιδεολογικό φάσγαν, σέ ιδεολογικό φάντασμα απ' τό παρελθόν που θά έρχόταν νά σκιάσει και νά σκιάξει τίσ νέες κυφορούμενες προοπτικές χειραφέτησης. Από πεδίο αναγκαστικής επιλογής θεωρήθηκε πεδίο του αντίπαλου, παγίδα.

Δέν ήταν όλοι σύμφωνοι. Υπήρξαν κι άλλοι, προερχόμενοι κι αυτοί μέσα από τόν ίδιο ιδεολογικό χώρο των κινήματων άμφισβήτησης, των ριζοσπαστικών κινήματων που ταύτιζαν τή ριζοσπαστικότητα με τή μέγιστη δυνατή άπόσταση προς τους «συμβιβασμένους» πολιτικά και κοινωνικά «ρεβιζιονιστές». Πολύ περισσότερο που ταύτιζαν τους «ρεβιζιονιστές» με τους παραδοσιακούς σταλινικούς. Υπήρξαν κι εκείνοι που τό επαναστατικό πρόταγμα τους ταυτιζόταν με τήν καθαρή μορφή του ένοπλου προλετάριου πάνω στα χαρακώματα, με μιά ρομαντική εικόνα απ' τά πολύ παλιά. Κι εκείνοι επίσης που ταυτιζόνταν με επαναστατικές καταστάσεις κι όράματα που έρχονταν απ' άλλου: τόν Τρίτο Κόσμο, τή Λατινική Άμερική, τό Βιετνάμ, τήν Κίνα, τή Μέση Άνατολή. Για όλους αυτούς ή Έπανάσταση ήταν μιά ταύτιση με τή γραμμή του ένοπλου άγώνα. Βεβαίως κι αυτοί γνώριζαν ότι και ο ένοπλος άγώνας χρειάζεται μάζες. Τίποτε δέν γίνεται χωρίς αυτές έλεγε ή θεωρία, ή εμπειρία απ' τήν ιστορία, ή ίδια ή πραγματικότητα. Τά νέα ένοπλα μικροκινήματα ή ομάδες που ξεπήδησαν μετά τό 1970 στην Εύρώπη, διαμορφωμένα πάνω στη μηχανική γραμμή των προηγούμενων ταυτίσεων κατέληξαν σέ μιά ακόμη πιο ριζική ταύτιση. Θεώρησαν όρισμένες νεοαριστερές τάσεις ότι οι μάζες, οι χεμαζόμενες κι άλλοτριωμένες μάζες, χρειάζονταν άφύπνιση. Η «κοιμωμένη του δάσους», θά άφυπνιζόταν με τό πέραςμα του ήρωϊκού πρίγκιπα, με τό παράδειγμα. Τό μέγα Παράδειγμα, άπεφθη συμπύκνωση του προσδοκόμενου μέλλοντος, τό άπόλυτο, άφου δέν μπορούσε νά είναι μαζικό, ως συμβολική κίνηση μπορούσε νά είναι άτομικό, επιλεκτικό, συμπτωματικό. Άφου δέν μπορούσε νά χτυπηθεί ή τάξη, ή άστική άλλοτριωτική ευταξία, ή καταπίεση, τό κράτος, οι μηχανισμοί του, ο ίμπεριαλισμός επιλεκτικά θά μπορούσαν νά έξοντωθούν εκπρόσωποι τους, άτομα που συμβολικά σηματοδοτούσαν τόν μεγάλο έχθρό. Οι μάζες όμως δέν άκολουθήσαν, τό παράδειγμα δέν ήταν παρά μιά άφαίρεση στο κενό, κυρίως γιατί έρχόταν σ' αντίθεση με τή θολή έστω κίνηση των μαζών.

Κάπως έτσι, μ' αυτά τά ιδεολογικά στοιχεία, με πλήρη περιφρόνηση των ίδιων των μαζών στο όνομα των όποιων λειτουργούσε, κινήθηκε ή 17N. Ο άναχρονισμός και ή άναντιστοιχία προς τήν πραγματικότητα τής πράξης της και τής ιδεολογίας της ήταν τόσο μεγάλη που ένω διεκδικούσε τή μεγάλη πολιτική, εκείνη που θά άφύπνιζε τίσ μάζες, εκείνη που θά έξωθοΰσε τίσ μάζες στο δρόμο τής Έπανάστασης, άπλως βρέθηκε με τό χέρι ματωμένο, μακριά και απ' τήν Έπανά-

σταση και τις μάξες. Θέλησε να κάνει πολιτική, θέλησε τις πράξεις της πολιτικές. Καμιά αμφιβολία μ' αυτό. 'Αλλά χωρίς τη νομιμοποίηση που δίνει τό μεγάλο κίνημα. Τό επίθετο πολιτική φαγώθηκε απ' τό ουσιαστικό, τό Έγκλημα. 'Ως ό νόμος όρίζει.

Δέν έχω, λοιπόν, καμιά δυσκολία να δεχθώ ότι οι πράξεις τής 17N ήταν πολιτικές, αλλά από τή σκοπιά μιās μακρῆς ιστορίας που νοηματοδοτεί τις πράξεις όλων μας, από τή σκοπιά των μαζών, από τή σκοπιά τής Έπανάστασης, από τή σκοπιά τής 'Αριστερῆς, αλλά κι από τή σκοπιά του Ποινικού Δικαίου που είναι κοινό για όλους μας, ήταν εγκλήματα. Θά ήμουν ό τελευταίος που θά παραγνώριζε τή διάσταση εγκλημα. Δυστυχῶς. Πράξεις όμως στερημένες από ιστορικότητα, στερημένες από τήν ήθική, στερημένες από τό σκληρό κουκούτσι τής αριστερῆς πολιτικῆς, δηλαδή τήν κοινωνική επανάσταση έστω ως μιās ιστορικῆς ένδεχομενικότητας (καί για μᾶς τούς αριστερούς ή Έπανάσταση δέν είναι ό σίγουρος δρόμος μέ τό αναπαυτικό νομοτελειακά τέρμα, αλλά ένα ένδεχόμενο, ένα ατάθμητο ένδεχόμενο υπέρ του όποιου στρατευόμαστε), στερημένες από τή συνηγορία των μαζών, κατανοῦν πράξεις που έντέλει όρίζονται μόνον από τόν Ποινικό Νόμο ως εγκλήματα. Πολιτικά, αλλά πάντως εγκλήματα.

Ο Λεονάρντο Σάσα στην 'Υπόθεση Μόρο (τό αναφέρει ό Γ. Πρετεντέρης στην 'Αναμέτρηση, εκδ. Έστίας, σελ. 29) γράφει για τις Έρυθρές Ταξιαρχίες: «...όπου τό να πεθάνεις για τήν Έπανάσταση έχει καταντήσει να πεθαίνεις μαζί μέ τήν Έπανάσταση». Τίποτε τό πιο άνιστόρητο: εκατομμύρια επαναστάτες έχουν πεθάνει μαζί μέ τή (χαμένη) επανάσταση, διεκδικώντας τόν αυτόπροσδιορισμό τους και μιᾶ «άλλη κοινωνία». Τό ζήτημα είναι άλλο: ότι ή τρομοκρατία σκοτώνει τήν Έπανάσταση, γι' αυτό τήν απορρίπτουμε, μαζί μέ άλλους λόγους.

Έμεις οι αριστεροί τους έχουμε κάνει αυτούς τους λογαριασμούς εδώ και χρόνια πολλά. Δέν έχουμε ν' απολογηθούμε σε κανέναν οὔτε σ' αυτούς που θεωροῦν, ιδίως αυτό τόν καιρό, ότι ή «ουσία» τής 'Αριστερῆς είναι ή τρομοκρατία, και πατέρας της ό γενειοφόρος Γιεχωβάς. Γι' αυτό σαρκάζουμε όταν διαβάζουμε π.χ. τόν κ. Γιάννη Πρετεντέρη (στό ίδιο, σ. 14) ότι: «ή 17N έζησε κι επέζησε επειδή ή κοινωνία μας τό επέτρεψε. Έπειδή τής έδωσε τό δικαίωμα. Έπειδή τήν νομιμοποίησε ιδεολογικά. Έπειδή υπέδειξε τους στόχους της. Έπειδή τήν κατέστησε βραχίονά της. Έπειδή τή μιᾶ στιγμή ή τήν άλλη, μέ τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο υπήρξαμε όλοι 17 Νοέμβρη».

Πρόζα ή πόζα; Καί τά δύο. Η πρόζα του και πόζα του όμως, όπως τό μελοδραματικό «όλοι υπήρξαμε 17N» (καί ό ίδιος;), άλλο θέλουν να ποῦν. "Όλη ή 'Αριστερά ήταν, είναι και θά είναι 17N, ή ξεχάστε για πάντα τά περί κοινωνικῆς επανάστασης. "Όπως έλεγαν παλιά: «ἀποκηρύσσω τόν κομμουνισμόν και τās παραφάδας αὐτοῦ».

ΧΕΓΚΕΛ

Από τα πρώτα πολιτικά κείμενα στην
Φαινομενολογία του Πνεύματος

Ο Κοσμάς Ψυχοπαίδης εξετάζει ορισμένα σημαντικά μοτίβα που σημάδεψαν την πορεία της εγελιανῆς σκέψης από τα πρώτα φιλοσοφικά κείμενα της Βέρνης μέχρι και τις αναλύσεις της Φαινομενολογίας του Πνεύματος. Τα μοτίβα αυτά αφορούν τις διαφορετικές σημασίες που έλαβε η διαλεκτική μέθοδος κατά την εξέλιξη αυτή. οπότε αφορούν και το πρόβλημα της γένεσης της εγελιανῆς διαλεκτικῆς καθώς και το πρόβλημα της διαλεκτικῆς συγκρότησης της έννοιας της κοινωνίας και της πολιτικῆς. Μερικά από τα προβλήματα που αναλύονται εδώ μοιάζουν να έχουν μια επικαιρότητα που ξαφνιάζει, όπως είναι τα προβλήματα που αφορούν την σημερινή κοινωνική και πολιτική κατάσταση του κόσμου.

♦ ♦ ♦

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΟΜΗΡΟΥ 32, ΤΗΛ.: 210 36 43 382. FAX: 210 36 36 501
e-mail: polis@ath.forthnet.gr

Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΔΙΑΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ¹

του Θανάση Ν. Μποχώτη

Μιά χρήσιμη εισαγωγή στο θέμα μας, συνιστά η υπενθύμιση ότι η νέα ιστοριογραφία που άρχισε να αναπτύσσεται στην Ελλάδα λίγο πριν τη μεταπολίτευση του 1974, προσπάθησε να επιφέρει μια ρήξη με τη παραδοσιακή ιστοριογραφία και ταυτοχρόνως να αναζητήσει τις βαθύτερες αιτίες της αδυναμίας του δημοκρατικού κράτους δικαίου στη χώρα, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί διαχρονικά, κατά τη διάρκεια της νεότερης ελληνικής ιστορίας και της πορείας του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν τη μεταπολίτευση, η νέα ιστοριογραφία υποσκέλιζε την παραδοσιακή, στο Πανεπιστήμιο, στα έρευνητικά κέντρα και στη δημόσια σφαίρα. Δέν κατόρθωσε όμως να κυριαρχήσει σε αυτούς τους χώρους. Μέ αυτό τον τρόπο, παρά την ανανέωση και την επέκταση της θεωρίας, της μεθόδου και των ερευνητικών πεδίων, η νέα ιστοριογραφία δέν επέβαλε μια νέα συνολική και συνεκτική θεώρηση της νεώτερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Μιά από τις κύριες μορφές που έλαβε η κριτική της νέας προς την παραδοσιακή ιστοριογραφία υπήρξε η απόπειρα ανάδειξης της ιστορικότητας του έθνους. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1990, στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, και ιδίως στο πεδίο της ιστορίας των ιδεών και της ιστοριογραφίας, αναπτύχθηκε μια ισχυρή και πολύμορφη τάση, που τόνιζε ότι το έθνος και η εθνικιστική ιδεολογία συνιστούσαν ιστορικές κατασκευές,² δίχως να τις συσχετίζει με τους ιστορικούς τους καθορισμούς. Στο έσωτερικό αυτής της τάσης προβλήθηκαν διάφορα επιχειρήματα για την επιστημολογία της ιστορίας και της ιστοριογραφίας, που μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν σχετικιστικές προϋποθέσεις και συνέπειες.

Στην πρόσφατη διαμάχη για την ελληνική ιστοριογραφία, ο Βασίλης Κρεμμυδάς πρόβαλε μια ορθολογική σύλληψη της επιστήμης της ιστορίας. Σύμφωνα με αυτήν, οι κοινωνίες του παρελθόντος θεωρούνται ως σύνολα άρθραμένων κοινωνικών σχέσεων που μπορούν να ανασυσταθούν ορθολογικά. Τά ιστορικά γεγονότα και η μελέτη των τεκμηρίων του παρελθόντος που τά καταγράφουν, αποκτούν νόημα με τη σύνδεσή τους με τις κοινωνικές σχέσεις και τά σχήματα ανάπτυξής τους. Η ολοκληρωμένη μελέτη των μεταγενέστερων ιστοριογραφικών ανασυνθέσεων του παρελθόντος προϋποθέτει την προαναφερόμενη ανάδειξη τμημάτων του πα-

ρελθόντος από μια συνολική οπτική. Η άσκηση της επιστημονικής ιστορίας σε αυτή την κατεύθυνση, έχει ανάγκη από τη συνεργασία με τις κοινωνικές επιστήμες και από την ιστορικοποίησή τους. Μια τέτοια ιστοριογραφική πρακτική παράγει κοινωνική θεωρία και αποκτά κοινωνική σημασία στο παρόν.

Ακόμη, η πληρέστερη γνώση του παρελθόντος, στο βαθμό που επιτυγχάνεται, μπορεί να προκύπτει από την ενδογενή ανάπτυξη της επιστήμης της ιστορίας, αλλά και από τις αυξημένες απαιτήσεις της κοινωνίας για μια ακριβέστερη εικόνα του. Κατά τη γνώμη μου, αυτή η άποψη, που παρουσιάζει γενικά και συνολικά τους παράγοντες εξέλιξης της ιστοριογραφίας, διαπνέεται από μια υπερβολική αισιοδοξία στην αναφορά της στους κοινωνικούς προσδιορισμούς της τελευταίας. Πραγματικά, όρισμένες ιδεολογικές αντιλήψεις, είναι δυνατό να οδηγήσουν σε όπισθοδρόμηση την έρευνα συγκεκριμένων πεδίων, την έννοιολογήσή τους, τις μεθόδους μελέτης τους, τις επιλεγόμενες κατηγορίες πηγών κ.λπ.

1. Το παρόν άρθρο αποτελεί την επεξεργασμένη έκδοχή μιας ανακοίνωσης στο σεμινάριο *Θεωρίας και Επιστημολογίας των Κοινωνικών Επιστημών*, που διευθύνει ο Κοσμάς Ψυχοπαίδης. Στο ίδιο σεμινάριο παρουσίασαν τις ανακοινώσεις τους πάνω στο ίδιο θέμα οι συνάδελφοι Νικόλαος Βαφέας και Γιάννης Κουμπουρλής στις 27-3-2003. Ευχαριστούμε τους παρισταμένους φίλους του σεμιναρίου για τις παρατηρήσεις τους.

Η διαμάχη που αποτελεί τό αντικείμενο του άρθρου, είχε ως αφορμή όρισμένες συζητήσεις που διεξήχθησαν στο Δ' Διεθνές Συνέδριο «Ιστοριογραφία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002», στο Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, από τις 29 Οκτωβρίου ως τις 3 Νοεμβρίου 2002. Έδώ γίνεται μια προσπάθεια συστηματικής ανασύστασης των επιχειρημάτων των δύο πλευρών αυτής της διαμάχης, όπως αυτά διατυπώθηκαν στα κείμενα των Βασίλη Κρεμμυδά και Χάρη Έξερτζόγλου στην *Αύγή* 17/11, 1/12 και 8/12 2002 και στο ηλεκτρονικό πεδίο του περιοδικού *Ιστορεΐν*. Επίσης, στα άρθρα της Ίωάννας Λαλιώτου και της Έφης Γαζή, στο *Βήμα* 22/12/2002, καθώς και του Δημήτρη Αρβανιτάκη στα *Ιστορικά* 37(2002), σελ. 442-459.

2. Στη σύλληψη αυτή της υπόθεσης με βοήθησε μια συζήτηση με τό Γιάννη Κουμπουρλή για την πρόσφατη ιστοριογραφική διαμάχη. Τόν ευχαριστώ και από εδώ.

Ὅρισμένα σημεῖα τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Βασίλη Κρεμμυδᾶ ἔχουν θεωρηθεῖ ὡς ἀποδείξεις μιᾶς θετικιστικῆς ἐπιστημολογίας γιὰ τὴν ιστοριογραφία. Ἔτσι, μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Πατριαρχείου πού καταδίκασε τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821, ὡς ἀρχαϊκοῦ ἐγγράφου πού καταγράφει μὲ ἀκρίβεια καὶ πληρότητα τὸ γεγονός καὶ πού ἐπομένως συνιστᾶ μιὰ ἀλήθεια, ὁ Βασίλης Κρεμμυδᾶς φαίνεται νὰ ταυτίζει τὴν ἐννοια τοῦ γεγονότος μὲ αὐτὴν τοῦ ἐπιμέρους συμβάντος. Τὸ ἴδιο φαίνεται νὰ ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση τοῦ δικαιοπρακτικοῦ ἐγγράφου πού καταγράφει τὰ μερίδια μιᾶς πλοιοκτησίας. Μάλιστα, μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ γι' αὐτὸ τὸ τελευταῖο κείμενο, ὅτι ἀπὸ τὴ φύση του δὲν μπορεῖ παρά νὰ περιέχει μιὰ περισσότερο κυριολεκτικὴ χρήση τῆς γλώσσας. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴ στιγμή πού καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀξιολογηθεῖ πλήρως μόνο στὸ πλαίσιο ἐνός ἢ περισσοτέρων ιστοριογραφικῶν κειμένων, θά μπορούσε νὰ ἀντιτείνει κανεὶς στὴ συμπερίληψή του σὲ μιὰ «ρεαλιστικὴ» ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὴν ιστοριογραφία, πὼς κατ' ἀνάγκη οἱ πληροφορίες του ἀποκτοῦν νόημα στὸ πλαίσιο εὐρύτερων ἀφηγήσεων. Πραγματικά, μὲ ἓνα τέτοιο πνεῦμα ἀντέκρουσε τὴν προαναφερόμενη χρήση αὐτοῦ τοῦ τελευταίου τεκμηρίου ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου.

Ὡστόσο, οἱ κατηγορίες αὐτές περὶ θετικισμοῦ εἶναι λανθασμένες, διότι στηρίζονται στὴν ἀπομονωμένη ἐξέταση τῶν προαναφερόμενων ἐπιμέρους σημείων ἀπὸ τὶς κύριες θεωρητικὲς προκειμένες τῆς ὀρθολογικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν ιστοριογραφία, πού ἔχουν ἤδη παρορισασθεῖ καὶ πού προβάλλονται καὶ στὶς δύο συνεισοφορές τοῦ Βασίλη Κρεμμυδᾶ στὴ διαμάχη. Μάλιστα, ὁ τελευταῖος τονίζει σχετικὰ πὼς ἡ σκέψη τοῦ Πατριάρχη καὶ οἱ λόγοι τῆς διαμόρφωσής της εἶναι ἢ ἀλήθεια.

Στὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τὸν Βασίλη Κρεμμυδᾶ, ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου προβάλλει ἐπιχειρήματα πού μποροῦν νὰ καταταχθοῦν σὲ ὀρισμένες τάσεις τοῦ μεταμοντερνισμοῦ καὶ τοῦ σχετικισμοῦ. Εἶναι χρήσιμο νὰ τονισθεῖ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασυστάσή τους, ὅτι ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου δὲν ἀναπτύσσει πλήρως τὶς ρητὲς ἢ ἀρρητες θεωρητικὲς προϋποθέσεις καὶ συνεπαγωγές τῶν θέσεων του. Αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται σύγχυση μεταξύ τῶν πραγματικῶν του ἀντιλήψεων καὶ ὀρισμένων κοινῶν τόπων τῆς θεωρίας τῆς νέας ιστοριογραφίας. Ἐπίσης, νὰ μὴν ἀναδειχθεῖ μὲ σαφήνεια ὁ ἀνορθολογισμὸς τῶν θεωρητικῶν τοῦ ἀφετηρικῶν καὶ ἀπολήξεων.

Ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀρχίζει τὴ θετικὴ ἔκθεση τῶν ἀπόψεών του μὲ τὴν ἐξῆς φράση: «Αὐτὸ πού σχεδὸν πάντα παραγνωρίσθηκε ἦταν ἡ κειμενικὴ φύση τῆς ιστορίας». ³ Μὲ αὐτὴν ἐννοεῖ πὼς ἡ ιστορία ἰσοδυναμεῖ μὲ ἓνα σύνολο συμβολικῶν συστημάτων πού ἐγγράφονται σὲ ὑλικούς φορεῖς. Αὐτὰ τὰ συστήματα λειτουργοῦν ὡς γλώσσα ἢ μποροῦν νὰ ἀναχθοῦν σὲ αὐτὴν. Στὴ γλώσσα κυριαρχεῖ ὁ γραπτὸς λόγος, τὸ κείμενο,

πού καθορίζεται ἀπὸ τὶς μεταφορικὲς ιδιότητές της. Σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιχειρηματολογία προστίθεται μιὰ παλιότερη δομιστικὴ θέση γιὰ τὶς δομές τῆς γλώσσας πού καθορίζουν τὴν ἀτομικὴ της χρήση, γιὰ νὰ ἐξαχθεῖ ὅτι οἱ ἀπρόσωπες δομές τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐπιβάλλουν τὶς μεταφορικὲς ιδιότητές του στοὺς συντάκτες κειμένων, παρά τὶς συνειδητὲς προθέσεις τους. Μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ λοιπόν, ὅτι οἱ λογικὲς συνέπειες τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν γιὰ τὰ τεκμήρια τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ ιστοριογραφικὰ κείμενα, εἶναι πὼς συνιστοῦν (γραπτὴ) γλώσσα, τὴν ὁποία καθορίζει ἡ μεταφορικὴ της ιδιότητα. Ὅπως ἐκτιμᾷ σχετικὰ μὲ τὸ προαναφερόμενο ἐπιχείρημα γιὰ τὴν κειμενικότητα τῆς ιστορίας ὁ Βασίλης Κρεμμυδᾶς, αὐτὸ «(...) ἀκυρώνει τὰ πάντα, ἀπὸ τὴν κοινωνία ἕως τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα (...)».⁴ Στὶς προηγούμενες ἀναπτύξεις μπορεῖ νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ παρατήρηση πὼς ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου δὲ θέτει τὸ ἐρώτημα τῆς δυνατότητας θεμελίωσης τῆς ἐξέλιξης ἢ τῆς ιστορίας τῆς γλώσσας, στὴ βάση τῶν θεωρητικῶν του θέσεων.

Ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀναπτύσσει καὶ μιὰ δευτέρη γραμμὴ ἐπιχειρηματολογίας, κατὰ τὴν ὁποία τὰ (γραπτὰ) τεκμήρια τοῦ παρελθόντος ἀποτυπώνουν τὴ διαφοροτικὴ νοηματικὴ πρόσληψη τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ ὑποκείμενα, πού τὰ ὁδηγεῖ σὲ διαφορετικὴ στάση ἀπέναντι στὰ ἴδια γεγονότα. Τὸ παράδειγμα πού εἰκονογραφεῖ αὐτὴν τὴν ἀποψη ἀφορᾷ τὴν τοποθέτηση τοῦ Πατριάρχη, τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν καπετάνιων τῆς Δ. Ἑλλάδας, πρὸς τὰ προαναφερόμενα ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821. Παρατηρεῖ κανεὶς πὼς μὲ τὸν τρόπο πού ἀναφέρονται οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ὁμάδες σὲ αὐτὸ τὸ παράδειγμα, τονίζονται τὰ στοιχεῖα πού τὶς διακρίνουν καὶ ὄχι αὐτὰ πού τὶς ἐνώνουν μὲ ἄλλες παραπλήσιες ἢ καὶ εὐρύτερες κοινωνικὲς κατηγορίες στὶς ὁποῖες θά μπορούσαν νὰ ἐνταχθοῦν. Ταυτόχρονα, ὑπονοεῖται ἡ ἀνυπαρξία καὶ ἡ ἀδυναμία ἀνασυγκρότησης ἐνός κοινῆς ἢ πρωτότυπου νοήματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτουν οἱ ἐπιμέρους νοηματοδοτήσεις καὶ στάσεις: «Μπορεῖ ἄραγε νὰ ἀφαιρέσει κανεὶς αὐτὸν τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν νοημάτων ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ συμβάν; Μᾶλλον ὄχι».⁵ Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, ἡ κοινωνία γίνεται μιὰ συμβατικὴ ὀνομασία προσλήψεων τοῦ κόσμου πού δὲ συνδέονται οὐσιαστικὰ μεταξύ τους καὶ πού ἡ κίνησή τους μετράται ἀπὸ ἀσύνδετες χρονικότητες. Ἔτσι, οἱ ἐπιμέρους θέσεις/νοηματοδοτήσεις, μποροῦν νὰ πολλαπλασιάζονται καὶ νὰ κατακερματίζονται συνεχῶς, καὶ δὲ συνιστοῦν, παρά μόνο στοὺς τύπους, τμήματα ἐνός κοινωνικοῦ δεσμοῦ ἢ μιᾶς κοινῆς χρονικότητας. Μὲ ἄλλα λόγια, σχετικοποιοῦνται μὰ δὲ σχετίζονται.⁶

3. *Αὐγή* 1/12/2002.

4. *Αὐγή* 8/12/2002.

5. Τὸ παράθεμα προέρχεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου στὸ ἠλεκτρονικὸ πεδίο τοῦ *Ιστορεῖν*.

Ἄλλά καί οἱ ἱστορικοί ἐπιλέγουν καί ἀξιοποιοῦν διαφορετικά τίς πηγές τοῦ παρελθόντος, λειτουργώντας στό πλαίσιο ἱστοριογραφικῶν παραδειγμάτων καί ὑφιστάμενοι τούς κοινωνικούς καθορισμούς τῆς ἐποχῆς τους. Καί στό σημεῖο αὐτό φαίνεται νά ὑπονοεῖται πῶς οἱ ἱστοριογραφικές νοηματοδοτήσεις τοῦ παρελθόντος, δέ σχετίζονται οὐσιαστικά, ἀλλά ἀπλῶς συνδέονται τυπικά μέ τήν ἔννοια τοῦ «παραδείγματος», ἐνῶ ἡ ἐξέλιξή τους ἐπίσης μετῶνται ἀπό ἄσχετες μεταξύ τούς χρονικότητες. Τό μόνο κοινό σημεῖο τῶν κοινωνικῶν καί τῶν ἱστοριογραφικῶν θέσεων/νοηματοδοτήσεων εἶναι τό ὅτι συνιστοῦν κατασκευές τῆς κοινωνίας καί τῆς ἱστορίας. Ἐδῶ βέβαια ἀνακαλύπτει κανεῖς τήν μόνη κοινή –ἀλλά συνάμα κενή– γενικότητα, τήν ὁποία προβάλλουν αὐτά τά σχετικιστικά ἐπιχειρήματα.

Ἡ ἱστοριογραφία μπορεῖ νά ἐντάξει τίς ἐπιμέρους θέσεις/νοηματοδοτήσεις σέ εὐρύτερες κατηγορίες καί κατασκευές (ὅπως, γιά παράδειγμα, νά ἀνασυνθέσει τήν ἀντιπαράθεση τῆς Ἐκκλησίας μέ τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821), καί νά πάρει μιά αὐθαίρετη θέση ὑπέρ τῆς μιάς, τῆς ἄλλης, ἢ καί μιά ἐνδιάμεση θέση. Δέν μπορεῖ ὅμως νά παραμείνει ἀξιολογικά οὐδέτερη, οὔτε, πολύ περισσότερο, νά κατακτήσει μιά ἐνιαία ἀξιολογία. Εἶναι ὅμως δυνατό νά ἀναδείξει τήν ἄκρα σχετικότητα τῶν μεγάλων ἱστοριογραφικῶν κατασκευῶν.

Ὁ τρόπος ἐνταξίς τῶν γεγονότων καί τῶν μεμονωμένων στάσεων στίς εὐρύτερες καί αὐθαίρετες αὐτές κατηγορίες καί νοηματοδοτήσεις, ὁ πυρήνας τῶν ἱστοριογραφικῶν κατασκευῶν, εἶναι ἡ ἀφήγηση.

Οἱ δύο προηγούμενες γραμμές ἐπιχειρηματολογίας, δίχως νά εἶναι κατ' ἀνάγκην συμβατές θεωρητικά, στηρίζουν τό χαρακτηρισμό τῆς διάκρισης μεταξύ καταλοίπων τοῦ παρελθόντος καί τῆς ἴδιας τῆς ἱστοριογραφίας, ὡς καθαρά τεχνικῆς.

Ἡ στάση τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου ἀπέναντι στίς κύριες θέσεις τοῦ Βασίλη Κρεμμυδά συνιστᾷ λιγότερο κριτική καί περισσότερο μιά στρατηγική ἀμαύρωσης τῆς ὀρθολογικῆς σύλληψης τῆς ἱστορίας. Αὐτή ἡ ἀρνητική στρατηγική παίρνει τή μορφή τῆς κατάταξης τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ συνόλου τῆς σύγχρονης ἱστοριογραφικῆς παραγωγῆς, πού προηγεῖται χρονικά ἀπό τή διατύπωση τῶν μεταμοντέρνων θεωριῶν γιά τήν ἱστορία, ἢ πού δέν τίς ἀποδέχεται, στό θετικισμό. Ἀκόμη καί ἡ σχολή τῶν Annales, πού ὑπονοεῖται ἐν μέρει μέ τή νύξη τοῦ Χάρη Ἐξερτζόγλου γιά τά νέα ἀντικείμενα τῆς δημογραφίας, τῆς κοινωνικῆς καί οικονομικῆς ἱστορίας, πού καλλιεργήθηκαν στόν 20ό αἰῶνα, θεωρεῖται πῶς παρέμεινε ἐγκλειστή στίς προαναφερόμενες «συμβατικές ἐπιστημολογικές βάσεις τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας». Λογική προέκταση μιάς τέτοιας ἀποψῆς, εἶναι πῶς ἡ ἐπιστημολογία τῆς ἐλληνικῆς παραδοσιακῆς ἱστοριογραφίας, ταυτίζεται μέ αὐτήν τῆς νέας ἱστοριογραφίας, μέ τήν ἐξαίρεση τῆς μεταμοντέρνας ἱστοριογραφίας. Ἐνας τέτοιος ἰσχυρισμός εἶναι ἐξώφθαλμα λανθασμένος καί μή πειστικός, σχηματικός καί ἐλλειπστατος. Συνιστᾷ ταυτοχρόνως, ἐνδειξη τῆς αὐτοκατανόησης ὀρισμένων μεταμοντέρνων σχετικιστῶν, πού πι-

στεύουν πῶς κατέχουν τή μοναδική ὀρθή καί καινοτόμο ἐπιστημολογία τῆς ἱστοριογραφίας. Ἀπό τό ὕψος αὐτῆς τῆς γνώσης μποροῦν νά ἀπορρίπτουν τόν «ὀλοκληρωτισμό τῆς μοναδικῆς ἀλήθειας» τῶν ὀρθολογιστῶν, ὑποστηρίζοντας πῶς ὀδηγεῖ, ἔμμεσα ἢ ἄμεσα, στήν υπεράσπιση θετικιστικῶν, εθνικιστικῶν καί παραδοσιακῶν θέσεων, ἐντός καί ἐκτός τῆς ἀκαδημίας.

Ἡ προαναφερόμενη στρατηγική ἀμαύρωσης τοῦ ὀρθολογιστῆ ἀντιπάλου ὀδηγεῖ τόν Χάρη Ἐξερτζόγλου, στήν τελευταία του ἀπάντηση πρὸς τόν Βασίλη Κρεμμυδά, νά ἐπιμείνει ἀποκλειστικά στά σημεῖα ἐκεῖνα τοῦ δευτέρου κειμένου τοῦ τελευταίου, πού, ἂν ἐξετάζονταν μεμονωμένα, θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὡς υπεράσπιση ὀψεων τῆς θετικιστικῆς ἐπιστημολογίας γιά τήν ἱστοριογραφία. Αὐτή ἡ ἀρνητική στρατηγική καί ἡ τελευταία αὐτή ἐπιλογή ὀδηγοῦν στήν ἀποφυγή ἐνός διαλόγου μέ τόν πυρήνα τῶν ὀρθολογικῶν ἐπιχειρημάτων γιά τήν ἱστορία, τήν ἱστοριογραφία καί τήν κοινωνική της σημασία γιά τό παρόν. Ἀπολλήγει ἐπίσης, στήν ἀποφυγή ἀπάντησης στήν ὀρθολογική κριτική κατὰ τῆς ἀντίληψης γιά τήν ἱστορία ὡς κειμένου τό ὁποῖο καθορίζουν οἱ μεταφορικές ιδιότητες τῆς γλώσσας καί ἐναντίον τῆς ἀντιμετώπισης τῆς ἱστορίας καί τῆς ἱστοριογραφίας ὡς συμβατικῶν ὀνομασιῶν ἀσύνδετων κοινωνικῶν ὑποκειμένων καί τῶν χρονικότητων τους, πού ἐντάσσονται ἐκ τῶν ὑστερων σέ συνεκτικές ἀφηγήσεις. Σέ αὐτό τό πλαίσιο εἶναι χρήσιμο νά σημειωθεῖ ὅτι, στό ὑστερόγραφο του, ὁ Χάρης Ἐξερτζόγλου ἀναφέρει τή διατύπωση ἐνός ἐκ τῶν θεμελιωτῶν τῶν Annales, τοῦ Λυσιέν Φέβρ, γιά τήν ἱστορία – πρόβλημα. Ὡστόσο, δέν προχωρᾷ στή συζήτησή της, ἢ ὁποία θά μπορούσε νά θέσει ξανά τό ζήτημα μιάς ἔλλογης ἱστοριογραφίας.

Τήν ἴδια στρατηγική ἀπόρριψης τοῦ ἀντιπάλου, πού συνδυάζεται μέ τήν ἀποφυγή τῆς κριτικῆς ἀντιπαράθεσης μέ τίς κύριες του θέσεις καί μέ τίς πύθ βασικές ἀντιρρήσεις πού ἀπευθύνει στή μεταμοντέρνα σχετικιστική ἱστοριογραφία, ἀκολουθοῦν καί τά ἄρθρα τῆς Ἰωάννας Λαλιώτου. Ἡ κύρια συνεισφορά τους στή διαμάχη ἐγκείται στόν τονισμό εὐρύτερων ζητημάτων ἱστοριογραφικῆς πολιτικῆς, στό πανεπιστήμιο καί στή δημόσια σφαῖρα. Στό πλαίσιο αὐτό, ὁ κύριος ἰσχυρισμός τῆς Ἰωάννας Λαλιώτου εἶναι πῶς οἱ θεωρητικές διαφορές μεταξύ ὀρθολογιστῶν καί μεταμοντέρνων ἱστοριογράφων, δηλαδή ἡ πολιτική μέσα στίς ἔννοιες, θά πρέπει νά ὑποχωροῦν μπροστά στήν πολιτική τους σύμπτωση στό πανεπιστήμιο καί στόν δημόσιο χώρο. Ὡστόσο, αὐτός

6. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Βασίλης Κρεμμυδάς, *Αὐγή* 8/12/2002: «Ὁ ἰσχυρισμός τοῦ μεταμοντερνισμοῦ ὅτι, περίπου, τό γεγονός δέν εἶναι ἡ ἐκδοχή τῆς Ἐγκυκλίου, ἀλλά ἡ μεταγενέστερη, ἡ ἐκάστοτε μεταγενέστερη πρόσληψή της, καί ὅτι τό περιεχόμενό της εἶναι “διαμεσολαθμένο” (...) καταργεῖ πλήρως τόν ἱστορικό χρόνο (...)».

ο ισχυρισμός φαίνεται να παραμερίζει το γεγονός ότι διαφορετικές θεωρήσεις της φύσης της ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας και του τρόπου γνώσης της, οδηγούν σε διαφορετικές ή και αντιτιθέμενες αντιλήψεις για την αρμόζουσα διακυβέρνησή της. Έπομένως, ή συμφωνία ή η σύγκλιση σε καιρία ζητήματα ιστορικής θεωρίας, αποτελεί πολύ ισχυρότερο παράγοντα μονιμότερης συνεννόησης σε θέματα κοινωνικής κριτικής και κατά συνέπεια σε προβλήματα πανεπιστημιακής και γενικότερης πολιτικής, σε σχέση με τη συγκυριακή σύμπτωση κάποιων πολιτικών (ή κομματικών) προσημών.

Η συνεισφορά του Δημήτρη Άρβανιτάκη στη διαμάχη άντλει την έμπνευσή της από μία όρθολογική αντίληψη για την ιστοριογραφία. Σε αυτήν δέν άσκειται άμεση κριτική στην πρώτη γραμμή της σχετικιστικής επιχειρηματολογίας για την κειμενική φύση της ιστορίας, αλλά έμμεση κριτική στον δεύτερο τύπο έπιχειρήματός της, που τάσσεται υπέρ της άπόλυτης σχετικότητας της ιστορίας και ιστοριογραφίας και του χαρακτηρισμού τους ως κατασκευών και στηρίζει, από κοινού με τη πρώτη, την ουσιαστική διαγραφή της διάκρισης μεταξύ των τεκμηρίων του παρελθόντος και της ιστοριογραφίας. Η τακτική του Άρβανιτάκη συνίσταται στον τονισμό όρισμένων συνεπειών αυτής της διαγραφής για την ιστοριογραφία και την πολιτική. Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτές οι σχετικιστικές προτάσεις οδηγούν στο συμπέρασμα της ισοτιμίας των έρμηνειών του παρελθόντος, με αποτέλεσμα να συγχέονται τά όρια ιδεολογίας και έπιστήμης και να προετοιμάζεται το έδαφος για τον ιστορικό άναθεωρητισμό, μά και για έναν πιθανό διανοητικό και πολιτικό ντεσιζιολισμό.

Οι ενδιαφέρουσες κριτικές παρατηρήσεις του Άρβανιτάκη παίρνουν τη μορφή μιας χρήσης ιστορικών έμπειρικών παραδειγμάτων, που υποδηλώνουν με σαφήνεια τις αντιφάσεις και τους παραλογισμούς όπου υποπίπτει ή προαναφερόμενη σχετικιστική θεώρηση, όταν μετατραπεί σε ιστοριογραφική πρακτική. Ωστόσο, ο Άρβανιτάκης δέν προχωρεί στη συστηματική έκθεση της έπιστημολογίας που θά επέτρεπε την όρθολογική ανασύνθεση των ίδιων παραδειγμάτων, ή πιο γενικά, των ιστορικών κοινωνιών. Έπομένως, δέν μπορεί να άνατρέψει πλήρως τη μεταμοντέρνα σχετικιστική έπιστημολογία, αλλά μόνο να ύπονομεύσει την πειστικότητα μιας όρισμένης διατύπωσής της.

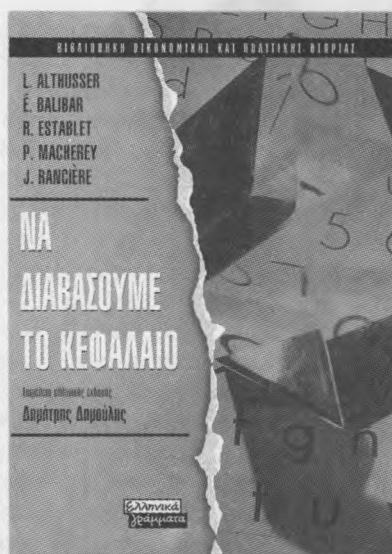
Όρισμένα ισχυρά παραδείγματα του Δημήτρη Άρβανιτάκη για την άνάγκη άποφυγής του συμφυρμού των πηγών και της μεταγενέστερης χρήσης τους, είναι αυτά για την όμοφυλοφυλία στην άρχαία Ελλάδα και για την άπουσία του ζητήματος των χωρικών στην Κέρκυρα του 16ου και 17ου αιώνα, από τη μεταγενέστερη ιστοριογραφία. Και σίς δυό περιπτώσεις, είναι άκριβώς τά έναπομείναντα στοιχεία των τεκμηρίων που μπορούν να έπιτρέψουν τον έλεγχο των άποσιωπήσεων ή των παραμορφώσεων που ύπείσέρχονται σίς μεταγενέστερες αναλύσεις τους. Έπομένως, κατα-

λήγει το έπιχείρημα, ή διάκριση αυτών των δυό κατηγοριών πηγών άνάγεται σε ζήτημα «μέγιστης σημασίας» και αξιολογικής τάξης.

Γίνεται άκόμη λόγος για το πρόβλημα που θά δημιουργούσε ο ύπερτονισμός της θέσης των γυναικών στην Κρήτη του 15ου αιώνα από τον ιστοριογράφο. Μέ αυτή την άναφορά εισάγεται στην άντιπαράθεση μία από τις πηγές άμφισβήτησης της «άντικειμενικότητας» της ιστοριογραφίας, δηλαδή ή ύπερβολική και άναχρονιστική προβολή των έμφυλων διακρίσεων.

Στή συνέχεια, τονίζεται πως ή άπολυτοποίηση του ισχυρισμού ότι το παρελθόν ίσοδυναμεί με την κατασκευή του από τον ιστορικό που το νοηματοδοτεί με τις έπιλογές και τη γραφή του, οδηγεί στην αντίληψη της ύπαρξης πολλών ισοτιμών ιστοριογραφικών έρμηνειών του και δέν μπορεί να άποτελέσει τη βάση για τη διάκριση των ιδεολογικών από τις έπιστημονικές έρμηνείες της ιστορίας. Άκόμη, μπορεί να ένισχύσει τον άναθεωρητισμό ή και τον άρνητισμό σε ζητήματα όπως το όλοκαύτωμα, ή να στρέψει κάποιες ιστοριογραφικές και διανοούμενες, μά και κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις, στην άπόπειρα νοηματοδότησης μιας ιστορίας που παραμένει δίχως δεσμευτική έξήγηση και άρα δίχως νόημα, με την προσφυγή σε μία αυθαίρετη άπόφαση και στή βία.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

L. ALTHUSSER
É. BALIBAR
R. ESTABLET
P. MACHEREY
J. RANCIÈRE

Μια φιλοσοφική στήγνωση του βιβλίου που άλλαξε τη ροή της ιστορίας και διαμόρφωσε τη σκέψη του 20ού αιώνα.

Ελληνικά
γράμματα
www.elinikagrammata.gr

ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

του Κοσμά Ψυχοπαίδη

Είναι σημαντική ή επίσημανση ότι άρχισε και στη χώρα μας μία συζήτηση για τόν χαρακτήρα των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της ιστορίας, για τόν σχετικιστικό, τόν θετικιστικό και τόν δογματικό τρόπο σκέψης στην επιστημολογία και τή δυνατότητα της κριτικής σκέψης νά αντιπαρατεθεί σέ αυτές τίσ στάσεις. Πάνε είκοσι χρόνια (ήταν τό 1983) από τότε πού είχα δημοσιεύσει στόν *Πολίτη* ένα κείμενο για τήν «υπεράσπιση του όρθολογισμού» μέ άφορμή τό ζήτημα πού ήταν τότε στην επικαιρότητα, της αναγκαίας διευκρίνισης της σχέσης μεταξύ φιλοσοφίας και θεολογίας στά πλαίσια του ελληνικού πανεπιστημίου. Σέ κάποιον εκτός Ελλάδος ή συζήτηση αυτή θά φαινόταν ίσως αναχρονισμός, αναμόχλευση ζητημάτων πού σέ άλλες χώρες είχαν λυθεί από τά τέλη του 19ου αιώνα. Για τή χώρα μας ώστόσο μία τέτοια συζήτηση για τό νόημα του νεωτερικού όρθολογισμού ήταν και είναι ακόμη αναγκαία καθώς άφορᾶ τόσο ακαδημαϊκά όσο και πολιτικά ζητήματα σχετικά μέ τόν ρόλο της επιστήμης και της κριτικής στην κοινωνία μας και στά πανεπιστήμιά μας και μάλιστα σέ μία εποχή πού τά παραδοσιακά επιχειρήματα επικαλούνται, προκειμένου νά επιδιώσουν, «φιλελεύθερα» επιχειρήματα από τό όπλοστάσιο του κλασικού διαφωτισμού, τίσ αναφαίρετες ελευθερίες του καθενός, τό δικαίωμα στη διαφορά κ.λπ. (άφου ό καθένας έχει δικαίωμα νά φοράει ό,τι θέλει γιατί νά μήν φορέσει και ή γυναίκα μου τσαντόρ;). Ό παλιός δογματισμός βρίσκεται τώρα στήριγμα στόν σχετικισμό. Η κριτική σκέψη έχει νά αντιμετώπισει από εδώ και πέρα σέ διάφορα μέτωπα ένωμένους τόν κοινοτισμό και τόν νεο-

φιλελευθερισμό, τόν δογματισμό και τόν σχετικισμό στίς διάφορες εκδηλώσεις τους πού εξακολουθούν νά είναι εκδηλώσεις της κρίσης της κοινωνίας μας όπως εκφράζεται στο πεδίο της σκέψης και της κριτικής. Φυσικά ή κρίση αυτή δέν χαρακτηρίζει μόνο τή δική μας κοινωνία αλλά είναι εκδήλωση των αντιφάσεων και των αντιπαραθέσεων πού λαμβάνουν χώρα σέ πολλές κοινωνίες, στην πραγματικότητα σέ κάθε γωνιά του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου κόσμου. Θα ήταν ώστόσο αναγκαίο νά ερευνηθεί ή φύση της ιδιαίτερης κρίσης στην όποία βρέθηκε ή κριτική στη μεταπολεμική Ελλάδα και σέ μεγάλο βαθμό βρίσκεται ακόμα. Η γενιά των άριστερών διανοουμένων πού είχε στην παιδική της ηλικία τήν εμπειρία του Έμφυλιου και του δογματισμού της επίσημης άριστερας, ήταν φυσικό νά μήν αναγνωρίζει ως κύριο αντίπαλό της παρά μόνον τή δογματική και σχηματική κομματική σκέψη και νά έντοπίζει ως σύμμαχό της κάθε «νέα» ιδέα, νέους όρίζοντες, «καινούρια», «ένδιαφέρουσα» κ.λπ. σκέψη. Ό άριστερός διανοούμενος της ανανέωσης σέβεται τή διαφορετικότητα και αυτό είναι πού τόν κάνει διαφορετικό από τόν δογματικό κατά τίσ δεκαετίες του '60 και του '70. Άλλά δέν βλέπει τόν κίνδυνο της στρεβλής κατανόησης του «σεβασμού του άλλου» πού μπορεί νά όδηγήσει τόν διανοούμενο της άριστερας νά μήν μπορεί νά διακρίνει εύκρινως τή διαφορά της κριτικής από τόν σχετικισμό και τόν ντεσιζιονισμό κατά τίσ δεκαετίες του '80 και του '90. (Λ.χ. ό ντεσιζιονιστής Κονδύλης εισάγεται στην Ελλάδα ως νέα κριτική σκέψη μέσω του βιβλιοπωλείου «Θεμέλιο»). Παραδίπλα ύπάρχει όμως και ό κίνδυνος του θετικισμού για τόν

άριστερό διανοούμενό μας. Χρειάζεται κάτι «σταθερό», κάτι πού νά μήν είναι ιδεολόγημα ή δόγμα, αλλά «έπιστήμη», χρειάζεται δεδομένα, πηγές, αρχεία. Στο έπομενο δήμα κινδυνεύει όμως νά αρχίσει νά αποχωρίζει τά δεδομένα από τήν αξιολόγησή τους, νά διολισθήσει σέ κάποιου είδους «άξιολογική ουδετερότητα». Ή αντίνομία παρουσιάζεται τώρα μέσα στήν κριτική. Ύπάρχει λοιπόν ανάγκη επανενεργοποίησης τής κριτικής ώστε νά μπορεί νά είναι και πάλι άποτελεσματική στόν πολυμέτωπο άγώνα της κατά του δογματισμού, του θετικισμού και του σχετικισμού. Όμως κάτι τέτοιο δέν γίνεται βάσει ευχών ή συνταγών αλλά θά πρέπει νά προκύπτει ιστορικά ως κίνηση του πραγματικού. Ίσως άποτελούν μία ένδειξη ότι κάτι τέτοιο αρχίζει νά πραγματοποιείται τώρα, σχεδόν τριάντα χρόνια μετά τήν πτώση τής δικτατορίας, οι κριτικές αντιπαραθέσεις πού πραγματοποιούνται μεταξύ των διανοουμένων, όπως τώρα ή συζήτηση πού άρχισαν οι ιστορικοί περί μεταμοντερνισμού. Θά φανεί κατά πόσον υπάρχουν οι προϋποθέσεις για μία κριτική συζήτηση για τήν κοινωνική επιστήμη όπως έχει άναπτυχθεί στήν χώρα μας και παγκόσμια, για τή σχέση της μέ τήν ιστορία και ως πρόβλημα πού άφορα τήν πράξη. Και μάλιστα θά φανεί κατά πόσο υπάρχουν οι προϋποθέσεις αυτές όχι μόνο μέσα από θεωρητικές τοποθετήσεις, αλλά μέσα από τίς έρευνητικές και διδακτικές πρακτικές, τά συνέδρια, τή διαμόρφωση τμημάτων και τομέων κοινωνικών επιστημών και ιστορίας στή χώρα μας. Στίς πρακτικές αυτές εκδηλώνονται άντιπαραθέσεις πού εκφράζουν τίς έσωτερικές αντίνομίες στήν όργάνωση των πανεπιστημιακών και έρευνητικών θεσμών και τό βαθμό προσαρμογής ή αντίστασης των ανθρώπων άπέναντι στους θεομοποιημένους τρόπους όργάνωσης τής γνώσης. Τέτοιες άντιπαραθέσεις άναδεικνύουν τό βαθμό κατά τόν όποιο έχει συντελεστεί ή ύποταγή τής εκπαίδευσης στίς άνάγκες τής νεοφιλελεύθερης άγοράς ή έχει εκδηλωθεί ή αντίσταση σέ αυτήν και ή διεκδίκηση των δικαιωμάτων τής κοινωνίας και τής κριτικής. Άντίστοιχα άναδεικνύουν τούς τύπους άυτοπροσδιορισμού και πολιτικότητας των δρώντων και τούς τρόπους πού τίθενται και άντιμετωπίζονται τά κοινωνικά προβλήματα μέσα από τούς τρόπους έργασίας των κοινωνικών επιστημών.

Θεωρία και ιστορία

Οι σημερινές άντιπαραθέσεις για τόν χαρακτήρα τής νεωτερικότητας και τής μετα-νεωτερικότητας θέτουν τό σημαντικό πρόβλημα του χαρακτήρα τής θεωρίας μέ τήν όποια προσεγγίζουμε τήν ιστορική πραγματικότητα. Και ή ίδια ή θεωρία είναι ιστορικό φαινόμενο και άντανακλά κατ' έξοχήν, τήν ώρα πού θεματοποιεί τό παρελθόν, τούς τρόπους σκέψης και τίς έμπειρίες τής σημερινής ιστορικής ανθρώπινης. Τό άντικείμενο τής θεωρησης είναι ή προϊστορία και ή μορφική

ανάπτυξη τής σημερινής κοινωνίας του έγωισμού και τής άγοράς από τίς πρώτες μορφές υπέρβασης των παραδοσιακών κοινωνιών μέχρι τίς σημερινές καπιταλιστικές κοινωνίες τής παγκοσμιοποιημένης γνώσης, τεχνολογίας, πληροφορίας. Ή κίνηση του πραγματικού, πού έχει όδηγήσει στίς σημερινές μορφές κοινωνικής όργάνωσης, είχε ως άναγκαίο παρακολούθημά της τήν κίνηση τής θεωρητικής σκέψης πού καθιστά άντικείμενό της τήν κοινωνία του καιρού της μέ τίς αντίφάσεις της, όπως αυτές διαθλώνται στή συνείδηση των κοινωνικών δρώντων. Ή ιστορική άνακατασκευή των κοινωνικών σχέσεων μίας εποχής προϋποθέτει γι' αυτό τήν άνακατασκευή τής θεωρητικής συνείδησης τής εποχής και τήν άνακατασκευή των έρωτημάτων πού ή σημερινή επιστήμη θέτει στό ύλικό πού συγκεντρώνει από τό παρελθόν. Αυτή ή διπλή έρμηνευτική είναι δεσμευτική για κάθε ιστορική επιστημονική έρωτηματοθεσία. Έτσι ή προσέγγιση τής γένεσης τής νεωτερικότητας ως κοινωνικο-οικονομικής διαδικασίας άνάδυσης του καπιταλισμού από τήν παραδοσιακή κοινωνία, διαφοροποίησης τής οικονομίας από τήν πολιτική, άνάπτυξης του όρθολογικού δικαίου, τής όρθολογικής διοίκησης κ.λπ. είναι άξεχώριστη από τήν έρευνα των μορφών άμφισβήτησης από τό νέο πνεύμα τύπου Χόμπς (Hobbes) και Μπέικον (Bacon) των παραδεδομένων άληθειών του Μεσαίωνα ως μορφών πού νομιμοποιούσαν τήν παραδοσιακή έξουσία και έμπόδιζαν τήν έρευνητική σκέψη και άνακάλυψη. Ή άνάγκη σταθεροποίησης των νεωτερικών κοινωνικο-πολιτικών συστημάτων στίς άναδυόμενες κοινωνίες τής άτομικής ιδιοκτησίας και του χρήματος εκδηλώνεται μέσα από τήν κανονιστική κριτική σέ ύποδείγματα πού βλέπουν τίς έξουσιαστικές σχέσεις ως ίσορροπία δυνάμεων και έπιβολής και δέν βλέπουν ότι ή έξισορρόπηση μέσω τής έξουσίας είναι άσταθής και ότι σταθερότητα έπιβάλλεται μόνο βάσει συναίνεσης πάνω σέ κανονιστικά πλαίσια έλευθερίας και ισότητας. Άκόμα, ή άνάπτυξη των κοινωνικών τάξεων τής έξαρτημένης βιομηχανικής έργασίας κατά τόν 19ο αιώνα έχει ως έπακόλουθο τήν διαλεκτική κριτική στήν άτομική ιδιοκτησία και τήν άξιολογική επισήμανση ότι σχέσεις συναίνεσης και συνεργασίας δέν μπορούν νά έπιτευχθούν στα πλαίσια του ύπάρχοντος καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, αλλά προϋποθέτουν τήν υπέρβασή του. Ή έμπειρία τής άνάπτυξης των άστικών καπιταλιστικών κοινωνιών κατά τόν 19ο και 20ό αιώνα υπό συνθήκες κρίσεων, καταστροφών και διακινδύνευσης όδηγούν τήν άστική σκέψη στήν παραίτηση από τήν ιδέα ότι ή ιστορική εξέλιξη όδηγεί τίς κοινωνίες σέ κάποια κατάσταση τελικής άρμονίας και στό συμπέρασμα ότι ένα πρόγραμμα, όπως τό συνέλαβε ο διαφωτισμός, έφαρμογής έλλόγων σχέσεων στήν ιστορία, έναρμόνισης κοινωνικών μηχανισμών και διαφωτισμένων κοινωνικών σκοπών δέν θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεί ένόψει του πραγματικού κατακερματισμού των κοινωνικών σχέσεων, των άντικρουόμενων συμφερόντων και τής πο-

λυμορφίας τῶν ἀντιθέσεων. Τῆ θέσῃ τῶν διαφωτιστικῶν προτύπων καταλαμβάνει γιὰ τόν λόγο αὐτό ὁ ἱστορισμός καί ἡ ἐξορθολογημένη ἐκδοχή του σέ ἐπίπεδο μεθοδολογικοῦ ἀτομισμοῦ, ὁ βεμπεριανισμός. Ἡ πραγματικότητα χάνει τό οἰοδήποτε «οὐσιολογικό» τῆς ὑπόστρωμα, δέν ἐμφανίζεται πλέον ὡς ὁλότητα ἀλλά ὡς συνύπαρξη ἀτομικῶν στιγμῶν, τοπικῶν ἀποτελεσμάτων ἐξατομικευμένης δράσης πού τυποποιεῖται ad hoc μέσῃ μοντέλων πού σχεδιάζουν κατά τό δοκοῦν οἱ κοινωνικοὶ ἐπιστήμονες. Οἱ τελευταῖοι ἱστοριστές τύπου Σμόλερ (Schmoller) θά ἠττηθοῦν στά διάφορα Methodenstreit ἀπό τούς φορμαλιστές ἀντιπάλους τους. Εἶναι ὡστόσο παράδοξο ὅτι καί αὐτοὶ ἀκόμα οἱ φορμαλιστές, ὁ Βέμπερ (M. Weber) καί ὁ Μένγκερ (C. Menger) δέχονταν ὅτι γιὰ τήν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας θά πρέπει νά χρησιμοποιηθοῦν μακροθεωρητικά ὑποδείγματα καί ὀλιστικές προσεγγίσεις, γενετικοὶ τύποι κ.λπ. Ἀλλά ἤδη εἶχε καταστῆ ἀναξιόπιστη ἡ ἀντίληψη ὅτι κάποιες ἔλλογες κοινωνικές σχέσεις θά μπορούσαν νά ἐκδηλωθοῦν σέ μία κοινωνική ὁλότητα συνεργασιακῆς καί ἀλληλέγγυας δράσης, καί ἡ ἀνάδυση τερατιῶδων ὀλοποιητικῶν πραγματικῶν συστημάτων κατά τόν 20ό αἰῶνα, ὅπως ὑπῆρξαν ὁ χιτλερισμός καί ὁ σταλινισμός, ὁδηγοῦσε στήν ἰδέα ὅτι ἔλλογο μέ τήν ἔννοια τοῦ χειραφετητικοῦ εἶναι τό ἀτομικό, τό ἀποσπασματικό, τό ἐναντιούμενο στίς «μεγάλες ἀφηγήσεις». Αὐτές οἱ ἰδέες βρῖσκονται ἤδη στόν Μίξες (v. Mises) τό 1922 καί δέν περίμεναν τίς ἀπλουστευτικές μετα-μοντερνιστικές προσεγγίσεις τύπου Λυστάρ γιὰ νά βροῦν τή συνεπῆ διατύπωσή τους. Ἀλλά ἡ εἰρωνεία τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι μέ τήν ἀπόρριψη τῶν ὀλιστικῶν περιγραφῶν ὡς ἀπολυταρχικῶν ἀπορρίπτεται καί κάθε ἀπόπειρα ἐντοπισμοῦ γνωρισμάτων πού ἀναφέρονται στήν ὁλότητα τῶν σχέσεων πού διέπουν τήν πραγματικότητα καί πού εἶναι βέβαια καί στή μη-ἀπολυταρχική τους ἐκδοχή σχέσεις κυριαρχίας, καθυπόταξης καί ἐκμετάλλευσης. Ἡ συγκρότηση μεγάλων συσσωρεύσεων κεφαλαίου καί ἐξουσίας ἀναπαράγει ἰδεολογίες πού προπαγανδίζουν τήν ἀδυνατότητα νά μιλήσει κανεὶς γιὰ τό ὅλο, πού ἐπαγγέλονται τήν ἀδυνατότητα καταλογισμοῦ τοῦ πράττειν καί ἀπορρίπτουν κάθε αἰτιότητα ὅσον ἀφορᾷ τίς κοινωνικές σχέσεις. Κανένας δέν εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ κάτι, οἱ αἰτιακές σχέσεις εἶναι ἀπροσδιόριστες. Οἱ ἰδέα αὐτή, μαζί μέ τήν ἐνοχῆ αὐτῶν πού τήν σκέπτονται καί διαρκῶς τήν ἀναπαράγουν εἶναι μορφή τοῦ πραγματικοῦ, τῆς ἀναγκαίας στρέβλωσής του καί ἀνευρίσκεται καθ' ὅλον τόν 20ό αἰῶνα στή λογοτεχνία καί στή φιλοσοφία, ἀπό τό ἐκλαϊκευτικό ἠθικολογικό θέατρο («An inspector calls») μέχρι τόν μεταπολεμικό γαλλικό ὑπαρξισμό καί τίς ἀναλύσεις τοῦ Μπάουμαν (Bauman) περί μή ὑπάρξεως εὐθύνῃς γιὰ τήν ὀργάνωση καί σατανική λειτουργία τοῦ Ἄουσβιτς. Ἀλλά τό σύνθημα γιὰ τό τέλος τῶν «μεγάλων ἀφηγήσεων» δέν μπορεῖ νά καταργήσει τή σκέψη, δηλαδή τή γενίκευση, τήν ἀφαίρεση, τήν ἀξιολόγηση, τή σύνδεση μέ τήν πράξη καί μέ τή

μέχρι τώρα γνώση, τόν συσχετισμό τῶν γεγονότων, τήν ὀλοποίηση κόντρα στόν ὀλοκληρωτισμό καί τήν κριτική στοὺς τρόπους καί στοὺς ὄρους πού συγκροτοῦνται καί ἀναπαράγονται ὡς πραγματικές ὁλότητες οἱ καπιταλιστικές κοινωνίες. Ἄν ὁ σχετικισμός καί ὁ ἀγνωστικισμός εἶναι μορφές ἀποκατάστασης, μέσῃ τῆς χειραγωγῆσης τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, τῆς νομιμοποίησης τῶν νεωτερικῶν κοινωνιῶν τῆς ἀγορᾶς, οἱ ἐπιστημολογίες καί οἱ πρακτικές πού ἐναντιώνονται σέ αὐτές τίς τάσεις ἐκδηλώνουν τήν ἀντίσταση στόν κατακερματισμό τῶν σχέσεων, καί στήν τυχαιότητα καί τή δομική διακινδύνευση τοῦ βίου τῶν τάξεων τῶν μη-ἰδιοκτητῶν στίς μοντέρνες κοινωνίες. Ἡ ἀντίσταση αὐτή θά ἐμφανιστεῖ μέσα στίς ἀτομιστικές ἐπιστημολογίες ὡς ἀδυναμία ἀποδόμησης τῶν ἰδίων τους τῶν ἱστορικῶν προϋποθέσεων. Αὐτή ἡ ἀδυναμία ἀποδόμησης ἐμφανίζεται ὡς ρεβάνς τῆς μακροθεωρίας στό «Οἰκονομία καί Κοινωνία» τοῦ Μάξ Βέμπερ, ὅπου οἱ ἀτομιστικές τυποποιήσεις μετατρέπονται σέ ἀντιστοιχίσεις μακρο-τύπων πού σημασιοδοτοῦν τή σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, ἢ στίς «Ἐρευνες» τοῦ Μένγκερ, ἔργο οἱ ἀναλύσεις τοῦ ὁποίου παραδίδουν ἀμαχητὶ στοὺς ὀλιστές ἀντιπάλους τῆς «ἀκριβοῦς» μικροθεωρίας ὅλο τό πεδίο ἀνακατασκευῆς τῶν ἱστορικῶν «ὀργανικῶν» μορφῶν, τοῦ κράτους, τῆς θρησκείας, τοῦ χρήματος κ.λπ.

Ἄπό τή νεωτερικότητα στή μετα-νεωτερικότητα

Οἱ παραπάνω ἐπισημάνσεις ἐπιτρέπουν τή διαπίστωση ὅτι ἡ διάκριση μοντέρνο-μεταμοντέρνο εἶναι ἀδιευκρίνιστη καί ὅτι περιέχει σέ μεγάλο βαθμό στοιχεῖα «πολιτικῆς μέσα στίς ἔννοιες». Ὅποιος παρακολογήσει τίς συζητήσεις γιὰ τήν ὀριοθέτηση τῆς νεωτερικότητας διαπιστώνει ὅτι ὅλοι οἱ χαρακτηρισμοὶ πού ἀποδίδονται στόν μετα-μοντερνιστικό λόγο δέν εἶναι στήν πραγματικότητα παρά χαρακτήρες πού εἶχαν ἤδη ἀποδοθεῖ στή μοντέρνα, μετα-συμβατική καπιταλιστική κοινωνία. Χαρακτηριστικό εἶναι τό πρόγραμμα τῶν Λούμαν (Luhmann)/Κόζελεκ (Kosellek) πού ἀναφέρεται στίς ἀλλαγές πού ὑπέστη ἡ σκέψη κατά τή νεωτερικότητα, καί συγκεκριμένα στήν: α) χρονοποίηση τῶν ἐννοιῶν, τή διαμόρφωση τῶν ἐννοιῶν μέ τήν ὀπτική τοῦ μέλλοντος καί ὄχι τοῦ παρελθόντος, τήν κατασκευή τοῦ παρόντος βάσει τοῦ μέλλοντος β) ἰδεολογικοποίηση τῶν ἐννοιῶν, τή σύνδεση τῶν θεσμῶν καί τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μέ κυρίαρχες ἰδεολογίες πού ἀξιῶνουν ἀποκλειστική ἐγκυρότητα γ) πολιτικοποίηση τῶν ἐννοιῶν, τή διαμόρφωση ἐντασιακῶν καί ἀνταγωνιστικῶν νοηματικῶν πεδίων, ἐντός τῶν ὁποίων θεματοποιεῖται τό «πραγματικό» δ) ἐκδημοκρατισμό, δηλαδή τόν ἐξισωτισμό τῶν ἐννοιῶν, τήν ἄρση τῶν μεταξύ τους ἱεραρχικῶν διαφορῶν πού ἀνάγονται σέ δεδομένες ἀξιολογικές ὄντολογίες (πρβλ. Κόζελεκ, Μαρκίς).

Οι διαφοροποιήσεις αυτές αφορούν διεργασίες στο έσω-τερικό μιας νεωτερικότητας που έχει περιοδοποιηθεί με διαφορετικό τρόπο από ιστορικούς όπως ο Νίτχαμερ (Niethammer), ο Σούλτσε (Schulze) ή ο Ν. Ελίας (N. Elias). Άλλα σε κάθε περίπτωση πρόκειται για την συγκρότηση ενός πλαισίου έρμηνειών που διαμεσολαβούν τον νεωτερικό καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, είναι έκδηλώσεις της «νεωτερικότητας», και περιγράφουν κοινωνικές πρακτικές σε κοινωνίες της εξατομίκευσης και της αγοράς. Στις κοινωνίες αυτές έχει διασπαστεί ή προαστική οργανικότητα μεταξύ οικονομικού και θεσμικού στοιχείου, έτσι ώστε οι κανόνες να απο-ιεροποιούνται και να είναι επιδεκτικοί αλλαγής ανάλογα με τις κάθε φορά προκύπτουσες ανάγκες των αγορών. Οι παραδοσιακές ιεραρχίες σχετικοποιούνται, η πολιτική δράση εργαλειοποιείται, οι κοινωνικές πρακτικές ιδεολογοποιούνται και αντιπαράτιθενται ή μία στην άλλη με ύψιστη ένταση. Μέ αυτήν την έννοια τό μοντέρνο έπιχείρημα εμφανίζεται να στρέφεται κατά κάθε είδους όντολογιοποίησης και ουσιολογισμού του ιστορικού, αναδεικνύοντας την υποκρισία όσων συγκαλύπτουν την πραγματικότητα, ή όποια δέν συνίσταται παρά σε πρακτικές έξουσίας και εργαλειακής αντιπαράθεσης, ένσωματώνοντας άνεπίτρεπτα σε αυτήν παραδοσιακές ήθικο-θρησκευτικές τάξεις πραγμάτων και ιεραρχήσεις, απόλυτες ιδέες κ.λπ. Κατά την προσέγγιση των γνωρισμάτων των πρακτικών της νεωτερικότητας θά τεθεί ώστόσο για την κριτική σκέψη τό πρόβλημα να μήν άπωλεσθεί ή διαφορά από τις πρακτικές αυτές, μία διαφορά που έντοπίζεται στην «υλικότητα» της κοινωνικής σχέσης που αυτές διαμεσολαβούν. Η διαφορά αυτή διανοίγει και τό πεδίο της κριτικής στις μορφές της μοντερνιστικής κατασκευαστικότητας, εργαλειακότητας, πολιτικότητας κ.λπ. Η κριτική θά έπισημάνει τους τρόπους που μέσω αυτής της εργαλειακότητας και των λοιπών νεωτερικών πρακτικών αναπαράγονται σχέσεις έκμετάλλευσης, ταπεινώσης, άνισότητας, κατεξουσιασμού. Έάν ή άνάλυση γενικεύσει τά στοιχεία της εργαλειακότητας, πολιτικοποίησης, ιδεολογοποίησης κ.λπ., έτσι ώστε να έξαντλείται μέ αυτά τό διαθέσιμο έννοιακό πλαίσιο, τότε θά καταλήξει στο να συγκαλύψει και τή διαφορά προς την εργαλειακή σχέση, θά συγkάλυπτε και αυτό τό όποιο θά άποτελοΰσε την υλικότητα της σχέσης και τό όποιο θά επέτρεπε την κριτική της ιστορικής μορφής της, την αντίσταση στις έξουσιαστικές πρακτικές, και θά αναδείκνυε τις πρακτικές που άμφισβητούν την έξουσιαστική μορφή και επιδιώκουν να έγκαταστήσουν μέσα στα ιστορικά περιεχόμενα άλληλέγγυες κα έλεύθερες μορφές ζωής. Έν όνόματι του ότι όλες οι σχέσεις είναι έξουσιαστικές θά κάλυπτε ως έξουσιαστικό και τον χώρο έντός του όποιου θά μπορούσε να εμφανιστεί ή διαφορά της κριτικής από έπιστημονιστικές λογικές που προϋποθέτουν την πλήρη υπαγωγή των ιστορικών περιεχομένων σε έξουσιαστικές σχέσεις. Η διαφορά αυτή που είναι μία διαφορά που προκύ-

πτει στην ιστορική πραγματικότητα ως χαρακτήρας ενός κοινωνικού βίου που δέν έντάσσεται πλήρως σε σχέσεις ύποταξης, αλλά καθώς έντάσσεται σε αυτές τις σχέσεις διαρκώς τις διαρρηγνύει και τις υπερβαίνει, θά έγφραζόταν έπιστημολογικά μέσα από την ιδιόμορφη «άλληλεγγύη» μέσα στον χρόνο μεταξύ άφενός του ιστορικού δρώντος που ύφίσταται, άναπαράγει και υπερβαίνει τις άρχουσες στην έποχή του ιστορικές, παραγωγικές και έξουσιαστικές σχέσεις και άφετέρου του σημερινού ιστορικού έπιστήμονα που ιστορεί αυτήν την άδικία, υπερβαίνοντας τή θεμεριανή έπιστημολογική «άξιολογική ουδετερότητα». Πού την ιστορεί ως έγφραση ενός ιστορικού τρόπου παραγωγής που είναι τρόπος άναπαραγωγής της καταλίεσης και της άδικίας στο ιστορικό γίγνεσθαι. Ό μεταμοντερνισμός γεννιέται μέσα από την άπάλειψη αυτής της διαφοράς που κάνει δυνατή την κριτική, άπάλειψη που γίνεται μάλιστα έν όνόματι της έγνοιας μήν τύχει και μείνει στο πραγματικό καμιά έξουσιαστική διάσταση που να μήν έχει καταγγελθεί έγκαιρως. Μέ αυτήν την έννοια ό μεταμοντερνισμός είναι μοντερνισμός που επικαλούμενος τον μοντερνιστικό σχετικισμό διεκδικεί τό δικαίωμα να σταματήσει να είναι κριτικός. Τά πάντα είναι σχέσεις έξουσίας, ιδεολογία έξομοίωσης, άρα έξομοιούται και ή άρχουσα έξουσιαστική μορφή μέ αυτό στο όποιο όδηγεί. Έξαλείφεται ή δυνατότητα διάκρισης μεταξύ από τή μία μεριά της άναπαραγωγής των σχέσεων της ύποταξης και από την άλλη τής αντίστασης των διαζομένων, της χειραφετητικής πράξης, άκόμη και της πράξης άπελπισίας, της βουθής άπελπισίας των θιγομένων που δέν καταφέρνει να μετασχηματισθεί σε αντίσταση. Άν αυτά τά περιεχόμενα που θίγονται από τις έπιθετικές εργαλειακές μορφές της νεωτερικότητας καταγγελθούν ως ταυτόσημα μέχρι της τελευταίας στιγμής τους μέ την εργαλειακότητα που τά θίγει τότε ή κριτική δέν θά έχει πλέον τόπο, θά είναι ουτοπική, και δέν θά μπορεί να συγκροτηθεί κανένος είδους ιστοριογραφία ως κριτική έπιστήμη. Αυτό ήταν τό θέμα της «Διαλεκτικής του Διαφωτισμού» των Άντόρνο και Χορκχάμερ, ό κίνδυνος να εκλείψει ή ένταση μεταξύ μορφής και περιεχομένου, εργαλειακότητας και κριτικής, ή (στη γλώσσα του Κάντ) διανοίας και λόγου —θέμα ενός έργου που ό μεταμοντερνισμός επικαλείται για να δικαιώσει τις δικές του έξομοιωτικές και κυνικές πρακτικές κατά της κριτικής σκέψης. Η έπισήμανση του κινδύνου έξάλειψης της κριτικής χρησιμοποιείται κυνικά για να δικαιωθεί ή άύθαιρσία που, άν υπήρχε κριτική, θά αναδεικνυόταν ως τέτοια.

Είναι προφανής ή πολιτική συνέπεια αυτής της μεταμοντέρνας διάστασης ή όποια άναπαράγει τό ιδεολόγημα πως ό,τι δέν άνάγεται στις εργαλειακές διαστάσεις της νεωτερικότητας θά πρέπει να έξαλειφθεί ως «μεγάλη άφήγηση», μεταφυσική κ.λπ. Η άφαίρεση από την υλικότητα συμπίπτει μέ την άπώθηση της κίνησης του πραγματικού που καθώς όδηγεί στον κατακερματισμό των κοινωνικών σχέσεων άναπαράγει διαρ-

κώς και την αντίσταση σε αυτόν. Ίσοδυναμεί με την παραίτηση από την ανάζητηση στο πραγματικό εκείνης της διαφορᾶς από την υπάρχουσα κοινωνική μορφή που σηματοδοτεί τή δυνατότητα αυτή ή μορφή να μὴ ἐξαντλεῖτο σέ σχέσεις ἐπιβολῆς, ἐξουσιασμοῦ, ἐκμετάλλευσης καὶ καταδολίευσης τοῦ ἐνός δρῶντος ἀπὸ τόν ἄλλο.

Ἱστορικά νοήματα καὶ κριτικὴ ἐρμηνευτικὴ

Ἀπὸ μιά μεταμοντέρνα ὀπτικὴ εἰδωμένα τὰ νοήματα πού δίνουν οἱ ἱστορικοὶ δρῶντες στὶς πράξεις τους ἢ στὰ ἔργα τους εἶναι πλήρως ἀναγώγιμα στὰ οἰαδήποτε αὐθαίρετα νοήματα πού μεταφέρονται στὸ παρελθόν ἀπὸ τὶς διάφορες προοπτικὲς τῶν σημερινῶν ἐρευνητῶν. Σύμφωνα μὲ τὸ μεταμοντέρνο ἐπιχείρημα τὸ παρελθόν νοηματοδοτεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων βάσει τῆς ιστορικότητος καὶ τῶν διαρκῶν ἀλλαγῶν πού προσδιορίζουν καὶ διαρκῶς ἀναπροσδιορίζουν τὸ παρόν. Ὅποτε θὰ πρέπει νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος «δεδομένου» ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ παρόντος προκειμένου νὰ μὴν διολισθηθεῖ ἡ ἀνάλυση στὸν θετικισμό τῶν ἀναλλοίωτων δεδομένων κ.λπ. Εἶναι σωστὸ ὅτι μία κριτικὴ ιστοριογραφία θὰ πρέπει νὰ ἀποκαταστήσει τὶς διαμεσολαβήσεις πού ὑφίσταται τὸ ἱστορικὸ ἀντικείμενό της προκειμένου νὰ συγκροτηθεῖ ὡς τέτοιο, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ πρῶτα γιὰ τί εἶδους διαμεσολάβηση γίνεται λόγος. Ὁ μεταμοντερνισμὸς χρησιμοποιεῖ ἀδιακρίτως –καὶ σάν νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα– δύο ἔννοιες διαμεσολάβησης. Ἀφενὸς τὴ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος ἀπὸ ἓνα παρόν τὸ ὁποῖο παριστάνεται ὡς ἀσυγκρότητη παράθεση ἀπειρῶν τυχαίων προοπτικῶν (διαμεσολάβηση μὲ κάποιες τυχαῖες πλευρὲς ἐνός μὴ δομημένου παρόντος). Ἀφετέρου τὴ διαμεσολάβηση τοῦ παρελθόντος συμβάντος ἀπὸ λόγους καὶ σχέσεις πού τὸ συγκροτοῦν ὡς ἱστορικοὶ προϋπάρξαντες καὶ σύγχρονοί του ὄροι ὑπαρξῆς του καὶ τῶν ὁποίων ἡ παράλειψη θὰ τὸ καθιστοῦσε ἀκατανόητο (διαμεσολάβηση ἀπὸ ἄπειρα καὶ ἀδόμητα στοιχεῖα πρὸς συσχετισμὸ πού εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνταχθοῦν σέ συνεκτικὸ πλαίσιο). Τὸ «δεδομένο» προκειμένου νὰ μὴν εἶναι «θετικιστικὸ» θὰ καταστρεῖ, βάσει τῆς μεταμοντερνιστικῆς λογικῆς, αὐθαίρετο λόγῳ τῆς ἀπροσδιοριστίας τοῦ συγχρονικοῦ του ἱστορικοῦ περιβάλλοντος καὶ λόγῳ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῶν προοπτικῶν τῶν σημερινῶν παρατηρητῶν. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ κριτικὴ ιστοριογραφία ὑποκαθίσταται ἀπὸ κακὴ ἀνοικτότητα. «Κακό» εἶναι τὸ ἀνοιγμα πού ἐπιτρέπει στὸν μεταμοντέρνο ιστοριογράφο νὰ μὴν δεσμεύεται γιὰ τίποτε κατηγορώντας παράλληλα τοὺς κριτικούς του ὅτι δογματίζονται. Στὴν πραγματικότητα κάθε πραγματικὰ «ἀνοικτὴ» κριτικὴ ιστοριογραφία εἶναι κριτικὴ ἀκριβῶς γιὰτί μπορεῖ καὶ ἀνευρίσκει ἐκεῖνα τὰ «κλεισίματα» πού ἀφοροῦν τὴν ἀξιακὴ διάθρωση τοῦ ἴδιου της τοῦ

ἐρμηνευτικοῦ ὀρίζοντα, τὴ διαφορὰ της ἀπὸ τὸν κυνισμό, τὴ γνώση τῶν ἀντιστάσεων πού πρόβαλαν οἱ παλαιότεροι καὶ προβάλλουν οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, καὶ ἀκόμα τοὺς τρόπους πού βρίσκουν νὰ ζυγιάζουν τὶς ἀξίες τους, νὰ προσαρμόζονται στὶς κάθε φορὰ μεταβαλλόμενες ἱστορικές συνθήκες, νὰ ἐπιβιώνουν, νὰ ἐπικοινωνοῦν. Οἱ προσβάσεις στὸ παρελθόν δὲν εἶναι ἄπειρες, ἀλλὰ δεσμεύονται ἀπὸ τὴ μέχρι τώρα γνώση μας τοῦ παρελθόντος, τῆς ἐποχῆς πού ἐγινε ἡ πράξη, τὸ ἔργο ἢ ὁ θεσμός. Ἔχουμε γνώση τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τῶν τρόπων κατεξουσιασμοῦ, τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἰδεολογικο-ἐρμηνευτικῶν πλαισίων πού δεσμεύουν τὴ δράση. Ἄν δὲν διαμεσολαβηθεῖ τὸ συμβάν μὲ αὐτὴν τὴ γνώση καθίσταται ἀναγκαστικὰ αὐθαίρετο. Ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ σημερινὲς ὀπτικὲς, στάσεις καὶ τυποποιήσεις τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημόνων εἶναι ἄπειρες καὶ μη-ιεραρχήσιμες, ὅπως πρεσβεύει ὁ σχετικισμὸς στὴν ἐπιστημολογία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάξ Βέμπερ. Τὰ ἐρωτήματα πού θέτουν οἱ σημερινοὶ ἱστορικοὶ στὸ παρελθόν, οἱ τυποποιήσεις τους, δεσμεύονται ἀπὸ τὶς ἀξιολογήσεις καὶ τὶς ἀντιπαραθέσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς προσαρμογές, τὴν ὑπευθυνότητα ἢ τὸν κυνισμό τῶν σημερινῶν δρῶντων. Καὶ ἀκόμα, εἶναι ἐρωτήματα, πλέγματα ἐννοιολογήσεων καὶ συσχετισμῶν πού ἐγιναν δυνατὰ βάσει τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου κοινωνικῆς ἀνάπτυξης. Μία κριτικὴ ἐρμηνευτικὴ γιὰ τὶς ἱστορικές ἐπιστῆμες προϋποθέτει τὶς κατηγοριοποιήσεις τῆς παρούσας ἐποχῆς πού ἐγιναν δυνατὲς βάσει τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης ἢ ὁποῖα ὁδήγησε στὸν σημερινὸ βαθμὸ ἀνάπτυξης τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ συγκροτοῦν μία «ἐρμηνευτικὴ τοῦ τώρα». Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια «ἡ ἀνατομία τοῦ πιθήκου προϋποθέτει τὴν ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπου». Ἡ κατηγορία τῆς ἐργασίας προϋποθέτει τὴν πραγματικὴ ἐξομίωση τῶν διαφόρων μορφῶν κοινωνικῆς ἐργασίας στὶς νεωτερικὲς κοινωνίες τοῦ ἀνεπτυγμένου καταμερισμοῦ ἐργασίας καὶ τῶν ἀγορῶν («Arbeit sans phrase»). Ἡ μοντέρνα κατηγορία ἐφαρμοζόμενη στὸ παρελθόν διανοίγει ὀρίζοντες κατανόησης διαδικασιῶν πού ἐπηρέαζαν τὴν παρελθούσα δράση χωρὶς νὰ γίνονταν συνειδητὲς στοὺς τότε δρῶντες, ἀλλὰ ταυτόχρονα δὲν θὰ πρέπει κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ της νὰ παραγνωριστεῖ ἡ ἰδιαίτερη διαμεσολάβηση (θρησκευτικὴ, πολιτιστικὴ, πολιτικὴ) πού ἦταν γιὰ τοὺς δρῶντες αὐτοὺς ἀξεχώριστη ἀπὸ τὴν ἐργασιακὴ διαδικασία. Ἡ διαλεκτικὴ ἀνακατασκευὴ τῆς διπλᾶ δεσμευτικῆς σχέσης μεταξύ ἐρμηνευτικῆς τοῦ παρόντος καὶ ἀνεπίστρεπτης συντελεσμένης διάθρωσης ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ παρελθόντος προϋποτίθεται προκειμένου νὰ χαρακτηρισεῖ ἓνα ἱστορικὸ δεδομένο, ἓνα ἔργο ἢ ἓνας θεσμός. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἡ ιστοριογραφικὴ ἐπιστημολογία εἶναι «ὀλιστική», χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ὀλότητες στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται δὲν ὑπόκεινται οἱ ἴδιες σέ κριτικὴ ἀναθεώρηση καὶ ἐπαναξιολόγηση. Γίνεται σαφές ὅτι ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐρμηνευτικὴ (κοινωνικὴ συ-

γκρότηση του δεδομένου και του έρμηνευτή) είναι αδύνατον να ενεργοποιηθεί, όσο έχει για άφετηρία της τόν μεθοδολογικό άτομο. Βάσει αυτού ή ιστορική ανάλυση θα κατέληγε σε μία γενική συνδυαστική όλων των δυνατών μορφών που μπορεί να λάβει στην ιστορία ένα φαινόμενο και στην απόπειρα έντοπιισμού της θέσης κάθε συγκεκριμένου «δεδομένου» σε ένα τέτοιο πλαίσιο, κατόπιν δέ θα επιχειρούσε την «έρμηνεία» του με άφετηρία τις εμπειρίες του κάθε εμπειρικού δρώντος χωριστά! Μία τέτοια ιδέα είχε συλλάβει ο Όικεν (Eucken) ή οποία καταλήγει στην αποδοχή μιας διπλής, θετικιστικής και έρμηνευτικής άπειρότητας, εν μέρει δέ την υιοθέτησε και ο Χάγκεν (Hayek).

Έπιστημολογική άπροσδιοριστία και ιστορική πραγματικότητα

Δέν θα πρέπει ωστόσο να παρακαμφθεί εδώ μία ιδιότητα στην ιστοριογραφική ανάλυση που αφορά μία σχέση που έχω χαρακτηρίσει άλλοι ως σχέση μεταξύ ψευδοαιτιότητας και κρυπτο-τελεολογίας κατά τή συγκρότηση των ιστορικών συμβάντων. (Πρβλ. «Ιστορία και Μέθοδος», VIIe). Προκειμένου να προβεί ο ιστορικός στην εξήγηση ενός χ, που συνέβη σε ένα ιστορικό πλαίσιο διάδρασης, ανατρέχει σε όρους της δράσης που έλαβαν χώραν χρονικά πρό του χ και εν συνεχεία μεταβαίνει από τόν όρο στο χ χρησιμοποιώντας κανονικότητες, νόμους, καθώς και επιχειρήματα που εξηγούν την απόκλιση από τό αναμενόμενο χ. Ο ένας ιστορικός μπορεί να προχωρήσει από τόν όρο α στο χ, ένας άλλος από τόν όρο β στο χ. Σε καμία περίπτωση δέν θα προχωρήσει ωστόσο προς τήν κατεύθυνση του μη-χ (πρός τό ότι λ.χ. ή Γαλλική Έπανάσταση δέν έλαβε καν χώραν). Ο ιστορικός δέν μπορεί πειραματικά να έλέγξει κατ' εὐθείαν τή διαδικασία επαναλαμβάνοντας τή πορεία ώστε να άπορρίψει όρους που δέν θα οδηγούν στο χ (πρβλ. σχετικά με τό «ιστορικό πείραμα» τό κείμενο του Τόμσον (Thompson)), ή να οδηγηθεί λόγω της χρήσης κάποιων όρων σε ένα μη-χ, διότι λόγω της χρονικότητας των ανθρώπινων πραγμάτων οι άλυσίδες του πράττειν που έκκινούν από όλους τούς δυνατούς όρους θα πρέπει να άναστραφούν κατά τήν ανάλυση κατά τέτοιον τρόπο ώστε να οδηγούν στο χ. Έδώ τίθεται ένα πρόβλημα άπροσδιοριστίας κατά τή μετάβαση από τόν όρο στο συμβάν, άπελευθέρωσης από τόν όρο κ.λπ. που θα ήταν δυνατό να άξιολογηθεί από τόν όπαδό του μεταμοντερνισμού ως σχετικιστικό έπιχείρημα τό όποιο θα μπορούσε να προβληθεί άπέναντι σε μία κριτική ιστοριογραφία. Ωστόσο συμβαίνει τό αντίθετο, ή δομή αυτή της ιστορικής γνώσης είναι στην πραγματικότητα άξιολογήσιμη υπέρ της κριτικής σκέψης. Κάθε μετάβαση από ένα α στο χ ή από ένα β στο χ προϋποθέτει τή σταθεροποίηση του αντίστοιχου όρου κατά τρόπον που να ισχύει ανα-

γκαία ή συνεπαγωγή που άντιστοιχεί στην κάθε μετάβαση. Άκριβώς βάσει αυτής της σταθεροποίησης θα καταλογισθεί ο ένας όρος στην αιτιακή σχέση και θα άποκλεισθεί ο άλλος ως μη-υπεύθυνος για τήν επέλευση του χ. Άλλά ή δυνατότητα της έπιστημολογίας να προβεί σε σταθεροποίηση του κάθε όρου ώστε να άποτελέσει διακριτό συμβάν προϋποθέτει τήν πραγματική διαδικασία κατά τήν όποία οι δρώντες έξαναγκάζονται να άποκλείσουν άλλες δυνατότητες δράσης ή και μη-δράσης πλην της «όριστικής», χαρακτηριστικές δέ μορφές που έπιφέρουν αυτόν τόν έξαναγκασμό προς δράση, αντίδραση ή προσαρμογή των δρώντων είναι οι ιστορικές μορφές έξουσίας, βίας, έκφοβισμού και καταναγκασμού στο έσωτερικό του σχηματισμού εντός του όποιου λαμβάνει χώραν ή δράση κ.λπ. Άπό τήν άποψη αυτή θα έπρεπε να θεωρήσει κανείς τήν ιστορική πραγματικότητα, ως προς τόν τρόπο που συγκροτείται, ως ένα έξουσιαστικό πλέγμα, εντός του όποιου ή έλλειψη συνοχής και ή άπροσδιοριστία που άπειλεί τήν ταυτότητά του αίρονται διαρκώς μέσω της άσκησης βίας, έκφοβισμού κ.λπ. Σε αυτό τό έπιχείρημα άντιπαράτέθηκε ωστόσο ή κριτική σκέψη, από τήν εποχή του Λόκ και του Κάντ, όχι με ήθικολογικά έπιχειρήματα, αλλά με τό έπιχείρημα ότι μέσω της άσκησης βίας, άπειλής τρομοκρατίας κ.λπ. τό πραγματικό δέν σταθεροποιείται αλλά άντιθέτως καθίσταται στο διηνεκές άσταθές, όποτε ισχύει ότι για να σταθεροποιηθεί ένα συμβάν θα πρέπει να άποσταθεροποιηθούν οι λόγοι διαιώνισης της άστάθειας του. Θα πρέπει δηλ. να θεθούν ως άπροσδιόριστοι οι όροι που τό ταυτίζουν ή τό προκαλούν ως άποτέλεσμα αυθαιρεσίας, βίας και άπειλής. Έπειδή τέτοιοι όροι χαρακτηρίζουν τό ιστορικό-πραγματικό μία κριτική ιστοριογραφία δεσμεύεται να δείξει τήν άστάθειά τους δείχνοντας για κάθε δεδομένο τή διαφορά ή όποία τό σχετικοποιεί εκ του γεγονότος ότι συγκροτήθηκε υπό όρους φόβου και άπειλής. Ο πατριάρχης φοβάται τήν τουρκική έκδικητικότητα, θέλει να προστατεύσει τό ποίμνιό του που υπόκειται καθώς έχει ξεσπάσει ή επανάσταση σε έπιπλέον άνασφάλεια, τό κάνει καταγγέλοντας κάτι που άν μπορούσε να πραγματοποιηθεί θα ήταν ή μεγαλύτερη ασφάλεια, μία επανάσταση που θα έφερνε τήν έλευθερία να πιστεύει κάποιος σε ό,τι έχει για Θεό του. Η παίρνει θέση υπέρ της Έπανάστασης, στηρίζει τόν άγώνα, με άποτέλεσμα να τόν κρεμάσουνε. (Όπως ή άλλως θα τόν κρεμάσουνε). Ο χωριάτης που ο Βαρώνος του πήρε τό χωράφι επαναστατεί εναντίον του, ή ένας άλλος επαναστατεί ενω αυτός υποτάσσεται, ή προσφεύγει σε ένα δικαστήριο που ούτως ή άλλως θα υποστηρίξει τούς δυνατούς. Η άπροσδιοριστία στην έκθεση των όρων αίρεται με αυτό που πραγματικά έκανε, όπως φαίνεται από τις πηγές και τά έγγραφα που έχουμε στη διάθεσή μας. Θα ήταν «θετικισμός» άν άρκεστούμε στο να σιγουρέψουμε τό τί τελικά έκανε, παρότι αυτό θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να τό κάνουμε. Για να κατανοήσουμε ωστόσο τί πραγματικά

Έκανε θά πρέπει να ανακατασκευάσουμε το κοινωνικό πλαίσιο δράσης ως κοινωνική σχέση εξουσιαστική, εκμεταλλευτική και άδικη και να αναδείξουμε τις προκτικές της προσαρμογής και της εξέγερσης, κατά το πού να διασώζεται μέσα από την προσαρμογή και η διαφορά προς την εξέγερση, να κατανοείται η προσαρμογή ως αδυναμία ή άποτυχία εξέγερσης και να φαίνονται οι δυνατότητες ζωής και πράξης που διαρκώς θυσιάζονται, προκειμένου να σταθεροποιηθούν τα συμβάντα και να μπορούν να ένταχθούν σε αιτιακές αλυσίδες. Αυτή όμως η ανακατασκευή δεν είναι κρυφά, ούτε κυνική, δεν σχετικοποιεί τα πάντα κρυφά πίσω από την άπειρότητα των προοπτικών και των συμβάντων αλλά αναζητάει να υπερβεί τη νέα ανευθυνότητα στην επιστημολογία, και να θεματοποιησει τις μορφές εκμετάλλευσης και κατεξουσιασμού στην ιστορία με στόχο την υπέρβασή τους σαν μία δυνατότητα της πράξης του παρόντος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Adorno, T.W., Horkheimer, M., *Διαλεκτική του Διαφορισμού*, 'Αθήνα 1996
Eucken, W., *Grundlagen der Nationalökonomie*, 1940
Hayek, F. A., *The Counter-Revolution of Science*, 'Ινδιανάπολις, 1979
Koselleck, R., *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Φρανκφούρτη 1979
Luhmann N., *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Φρανκφούρτη 1997
Μαρκής, Δ., *Τό τέλος της σοφίας*, 'Αθήνα 1999 (ιδίως κεφ. 9)
Menger, C., *Untersuchungen zur Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere*, Λειψία 1883
Mises, L.v., *Socialism*, 'Ινδιανάπολις, 1981
Thompson, E.P., *The Poverty of Theory and Other Essays*, Λονδίνο 1978
Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft*, Τυβίγγη 1960
Ψυχοπαίδης, Κ., *Ιστορία και Μέθοδος*, 'Αθήνα 1994
Ψυχοπαίδης, Κ., *Κανόνες και Άντινομίες στην Πολιτική*, 'Αθήνα 1999

Γ.Ν. ΑΜΠΟΤ

Γη και νερό

μυθιστόρημα

Ο Γουλιέλμος Άμποτ με το μυθιστόρημά του Γη και νερό κατέγραψε την εσωτερική ηρωϊκή εποποιία των χανσενικών της Σπίνα-Λόγγας, τον έρωτα ελευθερίας, τη δίψα για ζωή, την εξέγερση εναντίον της μοίρας, τον απελπισμένο αλλά ανυποχώρητο αγώνα για ανθρωπιά, τη συνειδητή και ασυμβίβαστη πάλη εναντίον κάθε είδους καταδαμάζουσας, τυραννικής, ανταρχεικής εξουσίας.

από τα προλεγόμενα του Κώστα Γεωργουσόπουλου

*

Η ιστορία εκτυλίσσεται στη Σπίνα-Λόγγα, το νησάκι στα βορειανατολικά της Κρήτης, όπου από τις αρχές του αιώνα εξόριζαν τους λεπρούς. Ήρωές του είναι οι άρρωστοι που έζησαν στο Μεσοπόλεμο μέσα στα χαλάσματα του ενετικού φρουρίου σε συνθήκες απίστευτης αθλιότητας. Και η πλοκή του στηρίζεται πάνω στην απόφαση ορισμένων εγκλειστών να δραπετεύσουν. Μισογκρεμισμένα κτίσματα, στενά κελιά, κεριά που τρεμοσβήνουν, σάρκες μισοφαγωμένες από την καταστροφική αρρώστια. Ο Γ.Ν. Άμποτ χρησιμοποιεί το μακάβριο αυτό περιβάλλον ως συμβολικό τόπο για να αποδώσει μυστικά σκιρτήματα της ανθρώπινης ψυχής.

από τα προλεγόμενα της Ελισάβετ Κοτζιά

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΟΜΗΡΟΥ 32, ΘΗΛ.: 210 36 43 382, FAX: 210 36 36 501

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΗ: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ ΑΥΘΕΝΤΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΩΚΟΜΕΝΟΙ (18ος - αρχές 19ου αί.)

τοῦ Σπ. Ἰ. Ἀσδραχᾶ

Λίγες εισαγωγικές διασαφηνίσεις ὡς πρὸς τὸ πεδίο παρατήρησης: πρόκειται γιὰ ἐπιστολές ἀπευθυνόμενες στὶς βενετικές ἀρχές τῆς Λευκάδας καὶ τῆς Πρέβεζας, ἀργότερα, μὲ τὸ πέρας τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, στὶς τοπικές ἀρχές τῆς πρώτης, μάλιστα κατὰ τὰ χρόνια τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας: ἀποστολεῖς οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς ἀντικρυνῆς Στερεᾶς, ἀκαρνανικῆς καὶ ἠπειρωτικῆς, ἀκόμη οἱ ἐκπρόσωποι τῆς κοινοτικῆς ἐξουσίας: δίπλα στοὺς ἀποστολεῖς αὐτοὺς, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀρματολικῶν σχηματισμῶν, ἀνάμεσά τους οἱ «μπεκτζήδες» πού ὑπάγονταν στοὺς βοεβόδες τῆς Ἄρτας: ἀκόμη καὶ ἄλλοι ἀποστολεῖς χωρὶς διοικητικὴ ιδιότητα, οἱ βενετοὶ ὑπήκοοι, οἱ «σοῦδιτοι», καὶ οἱ κλέφτες προσθέτουμε, ὀλοκληρώνοντας τὸν κύκλο, τοὺς προξένους καὶ τοὺς κληρικοὺς. Αὐτὰ τὰ ἐπιστολικά κείμενα, τὰ περισσότερα τοῦ 17^{ου} καὶ τοῦ ἀρχόμενου 18^{ου} αἰῶνα, εἶναι γραμμένα στὰ ἑλληνικά, ἀδιάφορο ἂν οἱ ἀποστολεῖς τους εἶναι τουρκόφωνοι, ἀλβανόφωνοι ἢ καὶ βλαχόφωνοι: ἡ ἑλληνικὴ εἶναι γιὰ τὰ περιβάλλοντα αὐτὰ ἢ γλῶσσα τῆς γραπτῆς ἐπικοινωνίας: δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὶς τοπικές, ἰδίως τὶς βενετικές, ἀρχές τῶν νησιῶν, στό μέτρο ὅπου τὶς τελευταῖες δὲν τὶς ἐπωμίζονταν οἱ ντόπιοι. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, γιὰ νὰ γίνει κατανοητό, θὰ πρέπει νὰ μεταφραστεῖ στὰ ἰταλικά, ὅπως προφανῶς θὰ πρέπει νὰ μεταφραστοῦν στὰ ἑλληνικά

ἢ στὰ τουρκικά οἱ ἰταλόγλωσσες ἐπιστολές, τὶς ὁποῖες λαβαίνουν οἱ ἀποδέκτες τῆς στεριᾶς. Ἦδη τέθηκαν πολλὰ ζητήματα.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν ἑλληνόγλωσσων ἐπιστολῶν γιὰ τὶς ὁποῖες μιλάμε ἔχουν συνταχθεῖ ἀπὸ γραμματικούς, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ λείπουν οἱ αὐτόγραφες. Μὲ ποιὰ διαδικασία τὴν κάθε φορά, αὐτὸ μᾶς διαφεύγει: ὑπαγόρευση (καὶ σὲ ποιὰ γλῶσσα, ὅταν κατὰ τεκμήριο ὁ ἀποστολέας δὲν εἶναι ἑλληνόφωνος ἢ καὶ ἑλληνοφώνος), ἐντολὴ νὰ συνταχθεῖ ἀπὸ τὴ γραμματεία μιὰ ἐπιστολὴ, τῆς ὁποίας εἶχαν προδιατυπωθεῖ προφορικῶς τὰ κεντρικά σημεῖα; Καὶ ὁ τόνος, στὴν περίπτωση αὐτή, μὲ ποιὸν τρόπο ὑποδεικνυόταν; Δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα δὲν ἀπουσιάζουν οἱ ἄμεσες ἢ οἱ κατ' ἀναλογία μαρτυρίες πού θὰ μᾶς ἐπέτρεπαν νὰ δώσουμε κάποιες πρώτες ἀπαντήσεις: θὰ ὑπενθυμίσω μόνο ὅτι σὲ πολλές περιπτώσεις ἔχουμε τὴ δυνατότητα μὲσω τῶν ὑπογραφῶν (καὶ ὅταν φυσικά πρόκειται γιὰ ἑλληνογλωσσες ὑπογραφές) νὰ ξεχωρίζουμε τὰ κείμενα πού συντάξανε οἱ ἴδιοι οἱ ἀποστολεῖς ἀπὸ ἐκεῖνα πού συντάξανε οἱ γραμματικοὶ τους.

Μίλησα γιὰ ὑπογραφές: δὲν σπανίζουν οἱ ιδιόχειρες, ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο, συνοδευόμενες πολλές φορές ἀπὸ τὸν τύπο τῆς σφραγίδας ὄχι σπάνια χρονισμένης. Πρόκειται γιὰ δείγματα ἀλφαριθμητικῆς σὲ περιβάλλοντα μάλιστα ὅπου θὰ τὸν ὑπόθετε κανεὶς ἀπόντα: στὸν κόμο τῶν ὄπλων καὶ τῆς ληστείας. Ξέρουμε ἤδη ἀπὸ τὴν ὑποδειγματικὴ ἐργασία τῆς Ρόδης Σταμούλη γιὰ τὸν ἀλφαριθμητικὸν στὴν Πρέβεζα κατὰ τὸν 17^ο αἰῶνα ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν ὑπαρξὴ σχολείων καὶ ὅτι μετέχουν σ' αὐτὸν ὑψηλά ποσοστά τοῦ ἀρσενικοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ: οἱ ιδιόχειρες ὑπογραφές

* Ἀνακοίνωση στό Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο *Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία (16ος-19ος αἰῶνας)*, πού ὀργάνωσε τὸ Κέντρο Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (Ἀθήνα, 20-21 Μαρτίου 2003).

τῶν ἀρματολῶν καί τῶν κλεφτῶν προσφέρουν πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἓνα ἀκραῖο ἀλλὰ ἐνδεικτικό παρὰδειγμα. Θὰ ἀξίξει νὰ προβεῖ κανεὶς σὲ συστηματικές καὶ σταθμισμένες μετρήσεις, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ἔκταση, κάποτε ὁ βαθμὸς, τοῦ ἀλφαριθμητισμοῦ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων περιβαλλόντων. Ἡ γλῶσσα τώρα.

Δέν εἶναι ποτέ ἀρχαϊκή, μέ τὴν ὁποία συμβαίνει κάποια στιγμή νὰ ἐπαίρονται οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας: εἶναι μιά γλῶσσα πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν τρέχουσα ἀπλή τῆς γραμματείας ὡς τὴν προφορική λαλιά καὶ μᾶλλον ἐξαιρετικά τὴν ἰδιόλεκτη. Ἐκείνη πού προκύπτει ἀπὸ τὴν προφορική λαλιά δέν εἶναι ταυτόσημη μέ τὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, προαναγγέλλει τὸν Μακρυγιάννη καὶ τὸ λεξικό της δέν εἶναι ἐπ'ἀλλῆλο μέ ἐκεῖνο τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη. Διαφοροποιημένη μέ δύο λόγια γλῶσσα, ὄχι ἐνιαία ὡς πρὸς τὸ τυπικό της, διαφοροποιεῖ, παρὰ τὴν κοινὴ μήτρα, τὰ ἐκφερόμενά της καὶ τοὺς προσδίδει διαφορετικές πολιτισμικές τονικότητες. Τὸ τυπικὸ ἐπίσης τῶν ἐπιστολῶν δέν εἶναι ἐνιαῖο: ἐκεῖνες πού στέλνονται ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους Ὀθωμανοὺς ἀξιωματοῦχοις ἀρχίζουν μέ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα κατὰ τὸ ἀρχαιοελληνικό καὶ ρωμαϊκό πρότυπο, ἐνῶ ἐκεῖνες πού στέλνονται ἀπὸ τοὺς κοινοτικούς ἄρχοντες ἢ τοὺς ὑποτελεῖς ἀξιωματοῦχοις, τοὺς κλέφτες ἢ τοὺς «σοῦδιτους» ἀρχίζουν μέ τὴν προσφώνηση τοῦ ἀποδέκτη· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ στίς ἐπιστολές τῶν κληρικῶν. Διαφορές ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ στὸ κλείσιμο τῶν ἐπιστολῶν, στοὺς τύπους δηλαδή εὐγενείας πού προηγούνται ἀπὸ τὴν ὑπογραφή. Τὸ τυπικὸ ἀντιστοιχεῖ σὲ ἱεραρχίες καὶ παραπέμπει σ' αὐτές: δέν νομίζω ὅτι ὑπάρχουν γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἐπιστολικά πρότυπα, ὑπάρχει περισσότερο ἢ διαιωνιζόμενη συνήθεια: θὰ ἀξίξει νὰ ἀσχοληθεῖ κάποιος καὶ μέ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ ἐπιπρόσθετα νὰ δεῖ σὲ ποῖο μέτρο οἱ διατυπώσεις στίς ἐπιστολές τῶν Ὀθωμανῶν ἀκολουθοῦν καὶ ποιά ὀθωμανικά ἐπιστολικά πρότυπα. Δέν ἔχω καμιά ἀρμοδιότητα νὰ ὑπεισέλθω στὰ ζητήματα αὐτά. Οἱ ἐπιστολές πάντως ἔχουν μιά θεματολογία, κάποια ἀντικείμενα.

Δέν γράφονται ὡς ρητορικά γυμνάσματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν καὶ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν πραγματικότητες πού ἐμπίπτουν στίς ἀρμοδιότητες ἀποστολέων καὶ ἀποδεκτῶν: καθὼς τὴν πλειοψηφία τους καὶ τοῦτοι καὶ κείνοι ἀσκοῦν ἀρμοδιότητες διοικητικές, θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ ὑπηρεσιακὴ ἢ ἐπίσημη ἀλληλογραφία: ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς ἐνδέχεται σὲ ὀρισμένη ὀπτική νὰ εἶναι ἐπιχειρησιακός, στὴν ἀρχεϊκὴ λόγου χάρη ὀπτική, ἀλλὰ δέν μοιάζει νὰ συνεισφέρει κάτι τὸ οὐσιαστικό, ὅταν τὸ ζητούμενο εἶναι νὰ ἰδοῦμε μέ ποιὸν τρόπο οἱ ἄνθρωποι ἀρθρώνουν τὸ γραπτό τους λόγο σὲ σχέση μέ τὰ ἀντικείμενα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μέ τὴ διαπλοκὴ τῶν ὑποκειμένων μέ τὰ ἀντικείμενα αὐτά. Τὰ ἀντικείμενα, ὅπως εἶναι αὐτονόητο, εἶναι πολλὰ, ἀλλιῶς οἱ αἰτίες πού προκαλοῦν τὴν ἀλληλογραφία: ἀνάμεσά τους καὶ τὸ ἐνδια-

φέρον τῶν Βενετῶν, κυρίως, νὰ πληροφοροῦνται γιὰ τὰ τεκταινόμενα στὴν ἀντικρυνή στεριά: πηγὴ τῶν πληροφοριῶν τους δέν ἦταν μόνο οἱ δικοὶ τους κατάσκοποι, οἱ «σπίγες», ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρματολοί ἢ «μπεκ-τζίδες» τῶν ὁμορων περιοχῶν, ἀκόμη οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Ἄρτας ὁ φημιζόμενος ὡς Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Ἡ ἀναζήτηση τῶν πληροφοριῶν ἐπέβαλλε στοὺς πληροφοριοδότες τὴν ἀφήγηση. Ἡ τελευταία ἐπίσης ὑπάρχει στίς ζητήσεις πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πλευρὰ. Ἀναφέρω δύο βασικές: τὴ διακίνηση τῶν κλεφτῶν καὶ τὴ διακίνηση τοῦ φορολογούμενου πληθυσμοῦ. Καὶ τοῦτοι κι ἐκεῖνος βρίσκουν ἄσυλο στὰ νησιά καὶ στὰ στεριανά τους ἐξαρτήματα, ὅπως τὰ εἶπαν ἀργότερα, Πάργα, Πρέβεζα καὶ Βόνιτσα –τὸ Κοντινέντε.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἀφηγοῦνται πολλοί: ἀφηγοῦνται οἱ κατάσκοποι μέ τίς ἐκθέσεις τους, ἀφηγοῦνται οἱ πλοίαρχοι στίς ἀρχές τοῦ ὑγειονομείου, στοὺς «σανιτάδες», ἀφηγοῦνται μέ τὰ «κοστιποῦτα» τους οἱ ὑπεύθυνοι τῶν περιπολικῶν πλοίων, ἀφηγοῦνται οἱ «τσέρνιδοι» ὅταν ἐρευνοῦν στὴν ὕπαιθρο, ἀφηγεῖται ἀργότερα ἡ Ἐκτελεστικὴ ἢ ἡ Ὑψηλὴ Ἀστυνομία, ἀφηγοῦνται οἱ μάρτυρες στὸ πολιτικὸ ἢ στὸ ἐκκλησιαστικὸ δικαστήριο, ἀφηγοῦνται οἱ ἴδιες οἱ ἀρχές στίς ἐκθέσεις τους, ἀκόμη ὅσοι μαρτυροῦν κάτω ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἀκόμη ὅσοι, χωρὶς διοικητικούς ἢ πνευματικούς καταναγκασμούς, συντάσσουν τίς ἐνθυμήσεις τους, τὰ ἀλλιῶς βραχέα χρονικά, γιὰ νὰ ἀφήσουμε ἀπ' ἐξω τὴν ἐντὸς ἱστοριογραφικοῦ σχεδίου ἀφήγησης καὶ, ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀφήγηση ἐκείνη πού μένει στὸν ἀστερισμὸ τῆς προφορικότητας: ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀφήγηση πού ἐμφιλοχωρεῖ στὰ ἐπιστολικά κείμενα. Μνημόνευσα ἤδη δύο ἀπὸ τὰ πεδία της, τὴ διακίνηση τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν πληθυσμῶν, δύο σύνολα χωρὶς ἀπολύτως εὐκρινῆ ὄρια. Δέν εἶναι τὰ μόνα πεδία. Στὴ στεριά ἀνταγωνίζονται γιὰ τὴν κατάληψη τῶν ἀξιωματῶν ἰσχυρές ἀλβανικές οἰκογένειες καὶ στὸν ἀνταγωνισμό αὐτὸν μέ τίς συνακόλουθες ἐνοπλες συρράξεις ἐμπλέκονται οἱ τοπικές αὐθεντίες, κοινοτικές καὶ στρατιωτικές, προεστοί, ἀρματολοί καὶ κλέφτες: οἱ πολεμικές ἐπίσης κοινωνίες ὀργανώνουν ἐπιδρομές, «τζέτες», πού κινητοποιοῦν μεγάλους ἀριθμούς ἐνόπλων: τὰ ἐδάφη τῆς βενετικῆς ἐπικράτειας βρίσκονται σὲ κίνδυνο, χρειάζεται συνελπῶς οἱ ἀρχές νὰ ἔχουν πληροφορίες. Χρειάζονται ἐπιπρόσθετα πληροφορίες γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν πορεία τῶν ἐπιδημιῶν: οἱ πληροφοριοδότες πρέπει νὰ ἀφηγηθοῦν.

Ἡ ἀφήγηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐπιστολικά κείμενα δέν εἶναι συνώνυμη μέ τὴ χρονολογικὴ ἐξιστόρηση: περιορίζονται στὴν ἐπισήμανση τοῦ γεγονότος, στὴ μετάδοση τῆς εἰδησης ἢ τῆς φήμης. Ὁ χρόνος εἶναι κατὰ κανόνα ρευστός χωρὶς ἡμερολογιακούς προσδιορισμούς: σταθερὸ του σημεῖο ἡ χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς πού ἀποτελεῖ ἓνα ante quem χωρὶς ἐναρκτήριο χρονικὸ σημεῖο. Τὰ συμβαίνοντα δέν εἶναι πάντα τελειωμένα καὶ

τό σύστημα μετάδοσης τῶν εἰδήσεων δέν ἀποβλέπει στή χρονολογική καὶ μάλιστα ἡμερολογιακή παρακολούθησή τους. Τοῦτο δέν σημαίνει ὅτι ἡ χρονική ἀπροσδιοριστία ἀποτελεῖ πάγιο καὶ συνάμα μοναδικό τρόπο σκέψης καὶ τρόπο ἀντίληψης τῆς χρονικότητας: οἱ ἴδιοι μάρτυρες, σέ ἄλλη ὁμως συνάφεια, μετροῦν τό χρόνο στίς μικρές του μονάδες, ὄχι μόνο τίς ἡμέρες ἀλλά καὶ τίς ὥρες.

Καθώς δέν εἶμαι τώρα σέ θέση νά ὀργανώσω θεματικά τίς μαρτυρίες καὶ νά ἀναδείξω τίς συχνότητές τους, θά περιοριστῶ σέ λίγα τυπικά παραδείγματα. Καί πρῶτα ἡ ρευστότητα τοῦ χρόνου.

1779, Σεπτεμβρίου 27: «οἱ ἀρβανίτες τοῦρκοι ἀπό τήν Κονίσπολη Τέτι καὶ Παραμυθιά καὶ Μαργαρίτι μαζώνονται θέβαια πολλοί διά νά ἔλθουν ἀπάνου εἰς τό Σούλι καὶ κατά τό μέρος ἐτοῦτο τό ἐδικόν μας νά διαγουμίσουν καὶ νά χαλάσουν τό κόσμος». Ἐνα μήνα ἀργότερα (8 Ὀκτωβρίου): «σᾶς δίνω τήν εἶδηση ὅτι τήν τζέτα πού γένουνταν διά τόν Σούλη ἐχάλασε θέβαια ἔλαβα γράμματα ἀπό τόν Σούλη καὶ ἔτσι μοῦ γράφουν, πῶς ἐσκούρπισαν θέβαια».

Εἶναι προφανές ὅτι καὶ στίς δύο μαρτυρίες ἡ πληροφορία εἶναι ἔμμεση κλιμακωτή θά λέγαμε: ὁ χρόνος τῶν συμβαινόντων συμπίπτει μέ τήν πρόληψή τους, τό παρόν μοιάζει συνεχές.

1784, Αὐγούστου 2: «ὁ καπετάν Κωνσταντῆς Καστανάς (...) ἐστάθη ἐδῶ εἰς τό βιλαέτι μας μερικούς χρόνους μπεκτζής, ὁ ὁποῖος εἰς τόν καιρόν τοῦ Χαζνατάραγα τοῦ θεκίλη τοῦ μπασμπογλή τοῦ ἔδωσε ραῖ μπουγιουρντί (...) τώρα, ὀλίγος καιρός, εἶναι ὁπού ἄρχισε τές διαβολές τους καὶ γυρεῖ μπεκτζηλίκια καὶ ἔχει κάμει χίλια μπερδέματα εἰς τό βιλαέτι μας καὶ ἀκολούθησαν σκοτωμοί, ἀρπαγές, ζημίες καὶ σκλαδιές, ἕως τριάντα-σαράντα πουγγιά ἄσπρα. Ἐξόχως εἶχε στείλει καὶ τό παιδί του στόν Βάλτον τοῦ γαμπροῦ του καπετάν Γιωργάκη διά τά κακά του θελήματα, ὁπού νά στέλνει τούς κλέφτες εἰς τό βιλαέτι μας, νά σκοτώνει καὶ νά κάνει τόσες ζημίες, πράγμα ὁπού δέν ὑποφέρεται».

Τό παράθεμα αὐτό εἶναι ἐνδεικτικό ὡς πρός τόν τρόπο τῆς ἀφήγησης καὶ ὡς πρός τόν ἀντίστοιχο τῆς χρονολόγησης: ὁ χρόνος δέν προσδιορίζεται μέ ἀκρίβεια καὶ τά ὁρόσημά του δέν ἀνάγονται σέ ἔτη ἢ σέ μήνες ἀλλά σέ πρόσωπα πού ἐπέχουν θέση γεγονότος («εἰς τόν καιρόν τοῦ Χαζνατάραγα»): ἡ ἀφήγηση ἔχει χρονική ἀκολουθία μέ μοναδική ὡστόσο ἀναγωγή στήν ἀκολουθία τῶν πράξεων οἱ τελευταῖες ἐξηγοῦνται μέσω τῆς ἀναφορᾶς στό κίνητρο πού τίς προκαλεῖ καὶ μέσω τῆς ἀρρητῆς ἔνταξής τους στό σύστημα σχέσεων στό ὁποῖο ἀνήκουν. Στή συγκεκριμένη περίπτωση πρό-

κεῖται γιά τήν ἄσκηση βίας γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ ἀρματολικοῦ ἀξιώματος μέ σῦνδρομο τήν ἐνεργοποίηση τῶν συγγενικῶν δεσμῶν. Ἡ ἀφήγηση, κοντολογῆς, παραπέμπει σέ μιά δευτέρα πού δέν ἐκφέρεται, γιὰ ἐξυπακούεται: ἀνήκει στά ἐμπειρικῶς γνωστά.

Ὁ χρόνος γίνεται συνεχῆς γιά τή δική μας πρόσληψή του, καὶ τοῦτο γιὰ δέν μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς διακριτικά ὄρια ἐκεῖνα πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἐνεχόμενοι στή χρονικότητα τῆς ἀφήγησης: τοῦτο δέν σημαίνει ὅτι καὶ ἐμεῖς δέν χρονολογοῦμε μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὅτι καὶ ἐμεῖς δέν λέμε «στόν καιρό τοῦ δείνα», «στά χρόνια τῆς Κατοχῆς» ἢ, οἱ παλιότεροί μας, «στής ἀκρίβειας τόν καιρό», ὅτι δέν χρονολογοῦμε ἀναφερόμενοι στά ἐπαναλαμβανόμενα ἐποχικά φαινόμενα καὶ στίς ἐπαναλαμβανόμενες ἐποχικές δραστηριότητες. Θέλω νά πῶ ὅτι τά ἐπιστολικά κείμενα γιά τά ὁποῖα μιλάμε δέν ἔχουν διαφορετική ἀπό τή δική μας αἴσθησή τοῦ χρόνου, τόν σημαίνουν ἀπλῶς μέ ἕναν τρόπο πού, μοιολογῶν ἐπιδιώκει, δέν εἶναι πλέον ὁ συνήθης. Ὅταν ὁ χρόνος εἶναι θραχὺς, ὅταν διώνεται ὡς παρόν, δέν χρειάζεται νά σημανθεῖ μέ εἰδικότερες ἡμερολογιακές ἀναφορές: ἀρκεῖ ὁ χρονότοπος τῆς ἐπιστολῆς. Στό παράθεμα πού ἀκολουθεῖ προέχει ἡ ἀφήγηση, τό περιεχόμενο ἐπίσης τῆς ὁποίας ἀνήκει στό ἴδιο συνεχιζόμενο παρόν:

1776, Αὐγούστου 7: «ἐδῶ ὁπού εὐρισκόμαστε εἰς τό Παραδείσι, ἦλθεν ὁ κύριος Μήτζος Μαυρομάτης καὶ μᾶς ἐδιηγήθη καταλεπτῶς τά ὅσα ἐπιχειρήματα ἐγιναν αὐτοῦ ἀπό τήν ἐξοχότην σας διά τούς κλέπτας καὶ κακοποιούς ἀνθρώπους καὶ ἐμείναμε εὐχαριστημένοι. Τό ὅμοιο καὶ ἡμεῖς ἐδῶθε ἐκάμαμε σφίξεις καὶ ἐσκοτώθη ὁ Θεοδωράκος καὶ ὁ Παλάσκας, ἀδελφός τοῦ Σκλεπούνη, οἱ ὁποῖοι ἦτον ἡ φωλιά ἐδῶ κακῶν καὶ οἱ σοσουράνηδες καὶ ἐλπίζομε ἀπό τοῦ νῦν καὶ εἰς τό ἐξῆς νά λάβουν ἀνάταυιν καὶ ἡσυχίαν τά σύνορά μας».

Κατά κανόνα τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τούς ἐπιστολογράφους εἶναι σύγχρονα καὶ σπανίως ἡ σύνδεσή τους μέ ἕνα ἀπώτερο παρελθόν ἐπισημαίνεται ὅπως εἶδαμε νά γίνεται στό προτελευταῖο παράθεμα. Οἱ ἐπιστολογράφοι εἶναι ἐκτελεστικά ὄργανα ἢ ὑπερασπίζονται τίς δικές τους ὑποθέσεις: καὶ στίς δύο περιπτώσεις δέν αἰσθάνονται καμιά ἀνάγκη νά αἰτιολογήσουν ὅσες πράξεις καταγγέλλουν ἢ ὑπερασπίζονται μέ ἐπιχειρήματα διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνα πού ἀπορρέουν ἀπό τή νομιμότητα τῆς δικῆς τους ὀπτικῆς γωνίας, μεταβλητῆς στήν πραγματικότητα, ἀλλά ὄχι γιά τήν αἰτία αὐτῆ ἀντιφατικῆς γι' αὐτούς τούς ἴδιους, κυριολεκτικότερα γιά τό λόγο πού ἐκφέρουν. Ὅλοι τους, ἢ τουλάχιστον ὄλοι τους, ἔχουν διαδραματίσει διπλοῦς ρόλους, ἐκεῖνον τοῦ διώκτη καὶ ἐκεῖνον τοῦ διωκόμενου τοῦ νομοταγοῦς, ὅπως ἐμεῖς θά λέγαμε, καὶ τοῦ

παράνομο, του εύρισκόμενου σέ ύποταγή καί τοῦ ἀνυπότακτου ἢ τοῦ «ἀγριεμένου», ὅπως θά ἤθελε ἡ ἐννοιολογία τῆς ἐποχῆς: συνήθως μιλοῦν μέ τήν πρώτη τους ιδιότητα, σπανίως μέ τή δεύτερη καί ὄχι ὁμότροπα, γιατί τό λόγο τοῦ διωκόμενου τόν διηθίζει ἐπίσης τό κύρος τῆς νομιμότητας, ύποτάσσεται κι αὐτός στήν ἐθιμοφροσύνη. Συμβαίνει ὡστόσο, ὁ λόγος τοῦ διωκόμενου νά γίνεται λόγος «ἀγριος», ἀπελευθερωμένος δηλαδή ἀπό τίς «διαμεσολαβήσεις», ὅπως λέμε, τίς ὁποῖες συνεπάγεται ὁ διπλός ρόλος. Ὡστόσο, γιά νά μή μᾶς παρασύρουν σέ παραμορφώσεις οἱ λέξεις καί οἱ ἐκ τῶν ὑπέτερων ἐννοιολογήσεις, θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι στό λόγο τῶν μαρτύρων μας δέν ὑπάρχει στήν πραγματικότητα, στή δική τους πραγματικότητα, καμιά ἀντίθεση: ἀντιθέτως ὑπάρχει μιά ἀπόλυτη συνέπεια κι αὐτή τή συνέπεια τήν καθορίζει τό γεγονός ὅτι ὡς διώκτες ἢ ὡς διωκόμενοι ἀσκοῦν ἢ θέλουν νά ἀσκήσουν τήν ἴδια λειτουργία, τήν ἐξουσιαστική ικανότητα, στήν ὁποία ὑποτάσσονται οἱ κατά τό φαινόμενο ἀντιφατικές συμπεριφορές τους. Στοιβάξαμε ἤδη πολλά πράγματα. Ἄς δοῦμε μέ ἕνα, ἀλλά καλό, παράδειγμα τῆς ἀπαξίωσης τῶν πράξεων πού ὁ ἴδιος μάρτυρας ἢ κάποιος ἀπό τούς πολλούς ὁμολογούς του θά μπορούσε νά ἔχει κάμει:

1724, 9 Ἰουνίου: «Ἐμένα, ἀφέντη μου, μέ ἔχουν βαλμένο οἱ Τοῦρκοι ἐδῶ εἰς ἐτοῦτα τά μέρη, νά τηράζω ἐτοῦτον τόν τόπο καί νά ξετάζω διά τούς κλέφτες πού στέκονται, διά νά δίνω λόγο τοῦ Μουσελίμαγα. Ἐγώ ἀγκαλά καί νά τούς ἤξερα πού εύρίσκονταν φανερά εἰς τά καλύβια τῆς Πρέβεζας κάθοντας φανερά δίχως κανέναν φόβον καί μέ τό νά τούς ἔστελναν μακρῶς νά κάνουν πρέζες, πάλιν ἐγύριζαν εἰς τήν Πρέβεζα καί τά ἐμοίραζαν, καί μέ τό νά μήν μᾶς ἐγγιαζαν ἐμᾶς ἐδῶ, τά ἐσκέπαζα ὄσι ἐμπόρηγα, διά νά μήν ἀκούγεται κακός λόγος διά τόν Πρέντζιπε: τώρα λοιπόν, ἀφέντη, τούς ἔδωσαν περισσότερη ἐξουσία καί ἐπέρασαν ἐδῶ εἰς τούς τόπους μας μέ θάρκες ἀπό τήν Πρέβεζα. Καί τί νά πρωτογράψω δέν μέ ἀφήνει ἡ λύπη τοῦ κόσμου: διότι, χώρια ὁπού ἔκαψαν ὅλα τά οἰτάρια, δέν ἐχόρτασε ὁ κακός κλέφτης Βλαχογιάννης μέ τήν συντροφιὰ του εἰς τό νά σκοτώσουν ἄνδρες, ἀλλά καί γυναῖκες καί μικρά παιδιά, ὁπού τά εἶχαν εἰς τό βυζί, διά νά δείξουν πλέον ἄπονη τήν ἀσπλαχνιά τους, φοβερίζοντας κατά τή συνήθειά τους πῶς, μέ τό νά ἔχουν τήν σκέπαση εἰς τήν Πρέβεζα, νά καταχάλασουν τόν κόσμο. Ἐτοῦτο, ἀφέντη, δέν ἠμπορεῖ νά τό χάψει κανενεῖς».

Ἀφήνω τή συνέχεια, πού θά ἦταν ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα ὡς δεῖγμα αὐτοῦ πού χαρακτηρίζουμε ὡς λαϊκό λόγο, γιά νά ἐπισημάνω τήν οὐμανιστική τονικότητα τοῦ κειμένου: πρόκειται μόνο γιά ἐκλαϊκωμένους

ρητορικούς τρόπους ἢ κυρίως γιά τή συνείδηση ὅτι ὑπάρχουν ὅρια στήν ἐξάσκηση τῆς βίας, ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ τήν καταγγελία τῆς ὑπέρβασης ἐνός ἠθικοῦ κώδικα, μᾶς, κατά γενική συναίνεση, ἀποδοχῆς τῶν ὁρίων τῆς βίας; Ὅ,τι κι ἂν συμβαίνει, ἔχουμε ἕνα δείγμα πού δηλώνει ὅτι ἡ ἀφήγηση διαφοροποιεῖται, ἐξατομικεύεται, εἴτε γιατί αὐτός πού γράφει ἢ ὑπαγορεύει ἐλευθερώνεται ἀπό τούς ὑφολογικούς καταναγκασμούς εἴτε γιατί μετέχει στίς τεχνικές μῆς παιδείας, στή ρητορική, πού μέσα ἀπό ἕναν πολύτροπο μηχανισμό μεταδόσεων γίνεται κοινό κτήμα: ἡ ἔναυσμα γιά τήν ἀποδέσμευση προσωπικῶν ἐκφραστικῶν δυνατοτήτων.

Οἱ ἀφήγησης, λοιπόν, δέν εἶναι μονότροπες. Ἐστω κι ἀργά ἄς διασαφηνίσω ὅτι λέγοντας ἀφήγηση δέν ἐννοῶ ἀποκλειστικά τήν ἀναπάρσταση τοῦ συμβάντος ἀλλά καί τήν ἐκφραση πού προκύπτει ἀπό τήν ἀναφορά στό συμβάν, συνελῶς τή μεταλλαγμένη, σέ διαφορετική ἀπό τή χρονολογική, ἀναπαραγωγή του. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νά ἀνασύρω ἕνα ἀκόμη παράδειγμα, ἐνδεικτικό τῶν τρόπων ἀφήγησης, σχολαστικότερα τῆς ταυτόχρονης χρήσης τοῦ πλαγίου καί εὐθέως λόγου:

1816, Ἰουνίου 12: «Ὅμως ἤξευρε ἀκόμα, κύριε Κολονέλλο, ὁπού τώρα τίς ἀπερασμένες, στίς δέκα τοῦ ἀπερασμένου Μαΐου μηνός, ἐβγήκαν οἱ κλέφτες ἀπό τό Μέγα Νησί (...) καί μοῦ πῆραν σκλάβους δύο ραγιάδες (...) καί τούς ἐπῆγαν εἰς τό Μέγα Νησί δεκατέσσερες ἡμέρες. Καί τούς ἔφυγε ὁ ἕνας σκλάβος καί τόν τόπον μέσα ἐκεῖ δέν τόν ἤξευρε. Καί ἐβγήκε εἰς τόν Ἁγιάννη, τοῦ λέγουν τόν τόπον ἐκεῖ στή Θηλειὰ ὅπου περνᾶγει στό Κατωχώρι. Καί ἐκεῖ ἦρε ἀνθρώπος κάτοικος, ὅπου ἐφύλαγεν γίδα καί γελᾶδια: καί τούς εἶπε ὁ σκλάβος, ὅτι “νά μέ ἀπεράσετε πέρα”. Καί αὐτήν τοῦ εἶπαν: “Κάτζε καί σέ ἀπερνοῦμε”. Καί σέ δύο ὥρες κοντά ἦλθαν καί οἱ κλέφτες καί τούς τόν ἔδωσαν τόν σκλάβον πίσω τῶν κλεπτῶν, ἐκεῖνος ὁ κάτοικος ἐκεῖ, ὅπου ἐφύλαγε τά ζῶα ἐκεῖνα. Καί τούς ἐπῆραν πέντε πουγγιά ἄσπρα, ἦγουν δύο ἡμισυ χιλιάδες γρόσια».

Δέν τό ἔχει γράψει ὁ Μακρυγιάννης τό κείμενο αὐτό, τό ἔχει (ὑπαγορεύσει προφανῶς) ὁ Γιωργάκης Τσόγκας. Πρόκειται γιά μιά ἀφήγηση, μέ ἀκριβεῖς χρονικούς καί τοπικούς προσδιορισμούς, πού θά μπορούσε νά εἶχε διατυπωθεῖ πολλά χρόνια πρὶν καί διατυπώθηκε, μέ τόν ἴδιο τρόπο, πολλά χρόνια μετά, πάντα στό ἴδιο πολιτισμικό τοπίο. Μιλῆσαμε ἀρκετά γιά τό λόγο τῶν διωκτῶν: ἄς δοῦμε καί ἐκεῖνον, τό σπανιότερο, τῶν διωκομένων.

Σπανιότερος λόγος καί γι' αὐτό δύσκολο νά ταξινομηθεῖ: μετρημένα στά δάχτυλα εἶναι τά δείγματα τοῦ λόγου τοῦ κλέφτη, ὅταν ὁ τελευταῖος μιᾶ γιά τόν ἑαυτό του, ἐκθέτει τίς μεθόδους του, ἐκφράζει τό ἀξιολογικό του σύστημα: δέν περιγράφει οὔτε ἀφηγεῖται

συγκεκριμένες πράξεις, ἀπολογεῖται γιά τή βιοτική του ἐκθέτοντας τόν τύπο τῆς πράξης.

1799, ἀρχές Φλεβάρη: «Καί λέτε ὅπως σᾶς στενεύει ὁ καπετάν Χρῖστος καί σᾶς λέγει νά τοῦ δώκετε θέλημα νά μέ κυνηγήσει μέ Τούρκους μέσα στούς τόπου σας (...). Καί σᾶς λέγει ὅπως μέ φυλάτε εὐτοῦ μέσα καί δέν τοῦ λέτε ὅπως μέ φυλάγει ὁ γίδιος, ὡσά καί πέρσι, ὅπου μ' ἔβανε νά χαλάσω τά τζεφτουλίκια τοῦ πασαῦ. Καί τώρα αὐτῆνοι μέ φυλάνε, διατί ἀνί μέ κυνηγήσουνε, τοὺς σκοτώνω τά βόδια τους καί τοὺς ἀνθρώπους τους καί τά γεννήματά τους τά καίγω καί ὅ,τι μπορέσω θενά τοὺς κάμω (...). Τί σᾶς ἐφορτώθηκε (...) καί σᾶς λέγει ὅπως ὅποιος μοῦ δίνει ψωμί νά τότε κυνηγᾶτε; Ἐγώ, μοῦ δίνει ὄλος ὁ κόσμος ψωμί. Διατί, ἄ δέ μοῦ δώκει, τοῦ σκοτώνω τό βόδι του γῆ τό μουλάρι του γῆ καί τόν ἴδιο φυλάγω μέσ στή πόρτα του καί τότε σκοτώνω».

Μέ κάθε δυνατή σαφήνεια καί σέ μιά λαλιά ταυτόσημη μέ τήν προφορική, στό παράθεμα πού σᾶς διάβασα ἀναδεικνύεται ὁ μηχανισμός τῶν ἀνταποδοτικῶν σχέσεων πού συνδέουν τοὺς κλέφτες μέ τοὺς ἀρματολούς, τοὺς διωκόμενους μέ τοὺς διώκτες κι ἀκόμη ὀρισμένες ἀπό τίς συνοχές τοῦ παράνομου καί τοῦ νόμου δίου, σύνδρομο τῆς κυριαρχικῆς ἰκανότητος τῶν ἀνθρώπων τῆς παρανομίας. Μιά δεύτερη σύγχρονη μαρτυρία καθρεφτίζει τό ἦθος τῆς ἰκανότητος αὐτῆς.

1799, 1 Αὐγούστου: «Μέ τό νά ἦμουν κακός ἀνθρώπος εἰς τήν χώρα σας, γιά ὅπου ἔβηκα ὡς καί εἰς τά ἄγρια τά βουνά· ὅπου μέ ὄρισες νά πάγου, ἐπῆγα. Μά ὅπως ἔχεις ἡ ἐντιμότη σου νόμο ὅπου ὁ κλέφτης νά προσκυνάει, ὅ,τι πῆγε νά τό δώσει, ἔτσι ἔχομε καί ἐμεῖς νόμο, ὅπου ὅποιον πιάσομε τά ὅ,τι μᾶς ἔκαμε νά πλερώσει. Ὅμως ἕνα τουφέκι ὄρισες καί τό ἄσκα· μ'ἄς εἶναι καλά ὅπου θά μοῦ τό φτιάσουν ἀσημένιο καί ἄ δέ μοῦ ἀξίζει, τό φιλεύω. (...) Ὅμως σᾶς μιλῶ, νά μή ντέσω κανέναν ἀπό αὐτοῦθε μέσα, ὄχι φτωχός νά εἰπεῖ, ὄχι φίλος νά εἰπεῖ καί τόν πάρει ὁ θάρος, διατί μά τοῦ Θεοῦ τό ὄνομα εἶναι γελασμένος καί πολύ βασανισμένος. Διατί, ἂν ξαγοράζεται, μπαίνει σέ ξαγορά, εἰδέ καί δέν ξαγοράζεται καί εἶναι φτωχός, θέλα πάρει τήν εὐχαρίστηση τῆς μύτης καί τά αὐτιά. Καί ὅποιος τά βαστάει αὐτά, ἄς ἔδγει οὔθε θέλει νά περπατεῖ, θέλεις εἰς τό πέλαγος, θέλεις εἰς τή στεργιά. Διατί ἐγώ θέλω νά πάρω τό σφαχτό ἀπό τήν κοπή, ὅπου νά εἶναι μέρα καί οἱ πιστικοί τροῦρου, ἄ μοῦ βαστᾶν τά ποδάρια, ὄχι τή νύχτα καί νά ναι καί μαναχά δίχως πιστικό. Ἐτσι τό ἔχω σιασμένο. (...) Μαναχά νά διαβάσετε τό χαρτί νά τ' ἀγκούσει ἡ φτωχολογιά νά μή μέ λένε ἀπιστον. Ἄν δέ φτιαστεῖ τό τουφέκι ἀσημένιο, δέν τραβῶ ἀπ' αὐτό τό ἰσμέτι. (...) Βλά-

χος εἶμαι καί ἀτζαμής καί ἄληνικά δέν ξέρω καί βλάχικα ἀποκρίθηκα, μά νά ἔχω τό συμπάθειο».

Αὐτά τά δυό τελευταῖα γράμματα, ἀπό τά ὁποῖα παροῖασα ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα, εἶναι, καθῶς ἔλεγα, γραμμένα ἢ ὑπαγορευμένα ἀπό κλέφτες καί μιλοῦν γιά τοὺς κλέφτες. Καί οἱ δυό ἐπιστολογράφοι θά μπορούσαν νά ἐκφέρουν καί τόν ἀντίθετο λόγο, τό λόγο τῶν τηρητῶν τῆς τάξης, ἂν τύχαινε νά περάσουν στή νομιμότητα, νά «προσκυνησουν», ὅπως φαίνεται ὅτι συνέβη τήν ἐπόμενη χρονιά γιά τόν δεύτερο ἀπ' αὐτούς. Ὁ λόγος πού ἐκφέρουν γιά τόν ἑαυτό τους εἶναι καταξιατικός τῶν πράξεων στίς ὁποῖες αὐτοί ἀναφέρεται: οἱ ἴδιες, φυσικά, πράξεις ἀπαξιώνονται στόν ἀντίθετο λόγο, στό λόγο τῶν διωκτῶν, ἀλλά δέν παύουν νά ἔχουν τήν ἴδια ἐργαλειακή ἀξία καί γιά τοὺς διώκτες καί γιά τοὺς διωκόμενους. Μέ ἐναλλασσόμενους ρόλους κλέφτες καί ἀρματολοί μετεῖχαν στήν ἴδια μέθοδο, μέσω τῆς ὁποίας βεβαίωσαν τήν κυριαρχική τους ἰκανότητα καί ἐπιδίωκαν τήν προαγωγή τους στό γενικό ἐξουσιαστικό σύστημα. Ἐνσωματοῦμενοι ἢ διεκδικώντας τήν ἐνσωμάτωση ἀνήγγααν τή βία σέ ἀξία πού εἶχε τόν δικό της ἄγραφο κώδικα: ὀρισμένα στοιχεῖα του, ὅπως ἡ δηλοποίηση τῶν πράξεων ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς τελεστές, ἐγγράφονταν σέ ἕνα ὑπερκείμενο, γενικευμένο προσωπικό ἦθος, μιά ἐκδήλωση του ὁποῖου εἶδαμε νά συνοψίζεται στή φράση: «ἐγώ θέλω νά πάρω τό σφαχτό ἀπό τήν κοπή, ὅπου νά εἶναι μέρα». Μέ δυό λόγια, τά γράμματα πού μᾶς ἀπασχόλησαν ἀφηγοῦνται ρητά ἢ ὑπόρητα, ἀναδεικνύουν τρόπους δράσης καί συμπεριφορᾶς, ὑποσημαίνουν κοινωνικούς κώδικες καί ἀξιολογικά συστήματα.

Δέν ἐξάντλησα μέ ὅσα ἔχω ἐκθέσει ὅσα ἀδρομερῶς ἐπιχείρησα νά ἐπισημάνω στήν ἀρχή αὐτῆς τῆς παρέμβασης εἴτε αὐτά ἀφοροῦν τοὺς τρόπους τῆς ἀφήγησης εἴτε τά ἴδια τά διεκτραγωδούμενα. Τελειώνοντας θά ἤθελα νά θυμίσω ὅτι παρά τή λίγο-πολύ κοινή τους μήτρα, τά γράμματα αὐτά ἐνέχουν ὑψηλό βαθμό ἐξαστρατωμένης κοινωνικῆς καί πολιτισμικῆς τυπολογίας. Στό σύνολό τους ἀποτελοῦν ἕνα διακριτό καί πολύμορφο, τόσο ὡς πρός τό περιεχόμενο ὅσο καί ὡς πρός τή μορφή, ἐπιστολικό εἶδος πού μᾶς καλεῖ σέ διαφορετικούς καί συγχρόνως συμπληρωματικούς τρόπους κατανόησής του, ἀπαλλαγμένους ἀπό τό μονόδρομο τῆς ἄγρας φακτολογικῶν στοιχείων: εἶναι δηλαδή τά γράμματα αὐτά ἀποκρυσταλλώσεις στιγμῶν πού, ὅλες μαζί, ἐπιτρέπουν νά κατανοήσουμε πρόσωπα καί καταστάσεις στή διαπλοκή τους, πρόσωπα καί καταστάσεις πού συνήθως δέν ὑπόκεινται σέ ἄλλον τρόπο συγχρονικῆς διάσωσης ἢ μᾶς παραδίδονται διαθλασμένα ἀπό τοὺς μηχανισμούς συγκρότησης μιᾶς συλλογικῆς μνήμης πού διώνει στό βασίλειο τῆς προφορικότητος· ἀλλά καί γιά τήν κατανόηση αὐτῆς τῆς τελευταίας τά γράμματα αὐτά προσφέρονται ὡς ἐργαλεῖα ἀπό τά πλέον ἀρμόδια.

Η ΜΕΤΑΠΛΑΣΗ ΤΗΣ ΟΔΥΝΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΑΛΗΘΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

«Ο δρόμος προς τή Δύση» τοῦ Κυριάκου Κατζουράκη

τοῦ Στρατῆ Μπουρνάζου

«Καί διαπιστώνουμε σιγά σιγά ὅτι ὁ «Δρόμος πρὸς τή Δύση» διασχιζόταν ἀπὸ ἀνθρώπους ὄχι μόνο δυστυχημένους καί ἀπελπισμένους, καί σίγουρα ὄχι ἀνώνυμους, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ χιούμορ, μὲ κουλτούρα, μὲ προσωπική ἱστορία μοναδική, πού δέν ἔμοιαζε μὲ κανενὸς ἄλλου, μὲ ἀξιοπρέπεια μὲ γοητεία. Ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ ἀντοχή. Σάν τῶν γονιῶν μας, τῶν παππούδων μας καί τῶν προπάππων μας».

Κάτια Γέρου, ἀπὸ τὸ «Ἡμερολόγιο Γυρισμάτων»
τοῦ «Δρόμου πρὸς τή Δύση»

Θεωρῶ σωστό νά ξεκινήσω μὲ μιά ἐξήγηση: ὑπὸ κανονικὲς συνθήκες, πολὺ δύσκολα θά ἀρχίζα νά γράφω ἕνα σημεῖωμα, ἀκόμα καί σύντομο, γιὰ κινηματογραφικὸ ἔργο. Ὅμως, τὸ ἀπόγευμα τῆς Τετάρτης 7 Ἀπριλίου, ἡ προβολή τῆς ταινίας «Ὁ δρόμος πρὸς τή Δύση» τοῦ Κυριάκου Κατζουράκη, στό τέλος τῆς ἡμερίδας πού ὀργάνωσε τὸ Κινηματογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, μὲ θέμα «Κινηματογράφος καί μετανάστευση», ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νά ἀρθοῦν οἱ ὅποιες ἀναστολές: ἡ δύναμη τῆς ταινίας, καί ἡ συγκίνηση πού κατέκλυσε ὅλη τὴν αἴθουσα, καθιστοῦν τουλάχιστον ἐπιβεβλημένο νὰ διατυπωθεῖ καί γραπτὰ ὁ δίκαιος ἔπαινος. Ἄς διαβαστοῦν λοιπὸν οἱ γραμμὲς πού ἀκολουθοῦν, πρῶτα καί κύρια, ὡς θερμὴ προτροπή, σέ ὅσους τίς διαβάζουν, νά σπεύσουν νά δοῦν τὴν ταινία, μόλις προβληθεῖ στοὺς κινηματογράφους.

Ὁ Κυριάκος Κατζουράκης εἶναι βέβαια γνωστός στοὺς ἀναγνώστες τοῦ *Πολίτη*, ὄχι μονάχα ὡς συνεργάτης, φίλος καί σύντροφος, ἀλλὰ καί ὡς ζωγράφος, καί μάλιστα ἀπὸ τοὺς καλύτερους πού ἔχουμε. Καί εἶναι γνωστό, ἐπίσης, ὅτι ὅλα τὰ τελευταῖα χρόνια, μαζί μὲ τοὺς συνεργάτες του τῆς Ὁμάδας Τέχνης, ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τοὺς μετανάστες καί τὴ μετανάστευση. Τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα, καθὼς συναντιέται μὲ τὴν εὐαισθησία, τὸν πολιτικὸ προβληματισμὸ καί τὸ ταλέντο τοῦ δημιουργοῦ, μᾶς δίνει, ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, λαμπρὰ ἀποτελέσματα: τὸ «Τέμπλο», τὸ 1991, τὴν «Προσωπογραφία» τὸ 1997, τὴν «Ἱερά Ὁδό» τὸ 1999, μὲ τελικὴ ἀπόληξη τὸν «Δρόμο πρὸς τή Δύση», ἕνα συνολικὸ, θὰ λέγαμε, ἐγχείρημα, πού συνδυάζει ζωγραφικὴ, θέατρο, φωτογραφία καί κινηματογράφο. Τὸ φιλμ «Ὁ Δρόμος γιὰ τή Δύση» μιλάει, λοιπὸν κι αὐτὸ γιὰ τοὺς μετανάστες, τὸ μακρὺ καί βασανιστικὸ

ταξίδι τους ἀπὸ τὴν πατρίδα πρὸς τή Δύση, τὴ ζωὴ τους στὴν Ἑλλάδα. Μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Κατζουράκης, ἀναφερόμενος συνολικὰ στὴ δουλειά του ἀπὸ τὸ 1990 καί μετὰ:

«[...] ὁ “ξένος”. Μιά ἐμμονή πού δέν μπορῶ νά ἐξηγήσω. Μπορῶ μόνο νά δουλεύω μὲ αὐτὴν. Ἴσως ὁ “ξένος” γίνεται καθρέφτης μας. Εἶναι μέσα ἀπὸ τὴ διαφορετικότητα πού ἀποκτοῦμε εἰκόνα τῆς ζωῆς μας, τῆς αισθητικῆς μας, ἀκόμη καί τί σημαίνει ἡ τέχνη γιὰ ἐμᾶς σήμερα. Ἴσως ὁ “ξένος” εἶναι καί μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὅχι μόνο μέρος τῆς πόλης μας.

Δέν τὸ διάλεξαν οἱ μετανάστες νά συμπυκνωθεῖ πάνω τους ἡ σκοτεινὴ πλευρά τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας στό τέλος τοῦ αἰῶνα: δίαιη ἀλλαγὴ συνόρων, ἐθνικισμός, ρατσισμός, ἀνοιγμα τῆς ψαλλίδας ἀνάμεσα σέ πλοῦτο καί φτώχεια, ἀνεργία... τοὺς συνέβη ὅμως. Καί αὐτὴ ἡ ὀδυνηρὴ ἐμπειρία σίγουρα τοὺς διαλύει. Ταυτόχρονα ὅμως τοὺς κινητοποιεῖ.»*

Ἡ ταινία τοῦ Κυριάκου Κατζουράκη εἶναι μιά σπουδαία ταινία. Καί εἶναι σπουδαία, γιατί, σέ ἕνα ἐξόχως δύσκολο θέμα καί σέ ἕνα ἐξόχως δύσκολο εἶδος (ὅπως τὸ ντοκυμαντέρ), καταφέρνει νά μᾶς μιλήσει, μὲ ἀπλότητα καί ἀλήθεια ἐντυπωσιακὴ, μὲ λιτότητα καί εἰλικρίνεια, γιὰ τίς πραγματικότητες τῆς ζωῆς τῶν μεταναστῶν, δημιουργώντας ταυτόχρονα ἕνα ὑψηλοῦ ἐπιπέδου καλλιτεχνικὸ προϊόν. Καί, σί-

* Κυριάκος Κατζουράκης (σέ συνεργασία μὲ τοὺς Κάτια Γέρου, Ἀλέξη Γρίβα, Μάρω Δούκα, Νίκο Οἰκονομόπουλο), *Ὁ δρόμος πρὸς τή Δύση. Ἡ περιπέτεια τῆς μετανάστευσης μὲ ζωγραφικὴ, κείμενα καί ντοκυμέντα*, Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2001.

γούρα, είναι πολλοί οι παράγοντες πού συντείνουν σέ αυτό τό εύτυχές αποτέλεσμα.

Πρώτα απ' όλα, είναι φανερό ότι πρόκειται για τό δημιουργήμα μιās ομάδας ανθρώπων πολιτικά ειαισθητων και δη άριστερών: άκριβώς γι αυτό μπόρεσαν νά εγκύψουν μέ τόσο ενδιαφέρον, γνώση και ειαισθησία στή ζωή τών μεταναστών. Μέ άλλα λόγια, είναι αδύνατον νά φανταστούμε ότι ένας δημιουργός ή μιá ομάδα πολιτικά

αδιάφοροι, χωρίς νά τούς «καίει» τό θέμα και χωρίς νά φλέγονται πραγματικά από τήν έπιθυμία νά μιλήσουν για τούς μετανάστες, μέ μιá όπτική σιδέτερη και τεχνοκρατική, θά μπορούσε νά μās δώσουν μιάν ανάλογη ταινία.

Τό πολιτικό αυτό ενδιαφέρον, τό πρώτο, πιστεύω, «κινούν αίτιο», μεταπλάθεται όμως σέ τέχνη, και μάλιστα σέ τέχνη έμπνευσμένη. Τό είχαμε διαπιστώσει, ως τώρα, πολλές φορές στή ζωγραφική του Κυριάκου Κατζουράκη, τό διαπιστώσαμε, άλλη μιá φορά, μέ τόν «Δρόμο πρós τή Δύση». Η ταινία καταφέρνει, μέ τρόπο άξιοθαύμαστο, νά αποφύγει μιá σειρά μεγάλους σκοπέλους, πού συνοδεύουν πολύ συχνά τά «στρατευμένα έργα», ύπονομεύοντας τό όλο εγχείρημα: αποφεύγει τό μελό, τόν καταγγελτικό λόγο και τή διδαχή, τόν ρητορισμό. Οι μετανάστες δέν εμφανίζονται ως καρικατούρες, αλλά ως άνθρωποι πραγματικοί., και, γι αυτό, στήν ταινία δέν υπάρχει μόνο άσπρο μαύρο, υπάρχουν όλες οι αποχρώσεις τής ζωής και τής καθημερινότητας. Τά μέσα πού κινητοποιούνται πρós τούτο, είναι πολλαπλά: ό λόγος (υπάρχουν στίς άφηγήσεις τών μεταναστών στιγμές συνταρακτικές, στιγμές απόλυτης συντριβής για τόν άφηγητή αλλά και για τόν θεατή, καθώς και στιγμές ανάτασης), τό ανθρώπινο βλέμμα (ό φακός προσηλώνεται σέ αυτό, τό αναδεικνύει, τό άγκαλιάζει μέ αγάπη), ό χώρος (τόποι και τοπία γνώριμα, οικεία, προβάλλουν έντελώς άγνωριστα, μέσα από όψεις πού ποτέ δέν είχαμε δει ή δέν είχαμε φανταστεί).

Κ. Κατζουράκης, «Τέμπλο», λεπτομέρεια.

τάλλευσης), προβάλλει ή ανθρώπινη άξιοπρέπεια, ή χαρά τής ζωής, ή όργή αλλά και ή αγάπη. Ό θεατής βλέπει νά άχνοφέγγει, από μιá χαρματιá έστω, πέρα από τήν πίκρα και τήν ντροπή, τό χαμόγελο, ή υπερηφάνεια, ό άνθρωπος πού αντίστέκεται, ή τρυφερότητα, ή ποίηση τής καθημερινότητας. Καί, έντέλει, αυτή ή πίστη στόν άνθρωπο, παρά και κόντρα στίς συνθήκες, συνιστά και μιá από τίς μεγαλύτερες έπιτυχίες αυτής τής βαθειά σόμνιαστικής ταινίας.

Πολλά θά όφειλε νά πει ακόμα κανείς για τήν ταινία, τούς συντελεστές, και, ιδίως, τά κινηματογραφικά συστατικά τής έπιτυχίας της. Τά παραπέμπω, έξ ανάγκης, στους έδικότερους. Θέλω νά τονίσω δύο μόνο σημεία. Πρώτον, τόν τεράστιο μόχθο πού άπαιτήθηκε -όποιος γνωρίζει, έστω και λίγο, από τέτοια έγχειρήματα, καταλαβαίνει πολύ καλά ότι τό τελικό αποτέλεσμα είναι ένα πολλοστημόριο μόνο τής δουλειās πού έγινε. Δεύτερον, τό συγκλονιστικό παίξιμο τής Κάτιας Γέρου, τό όποιο συνιστά, από μόνο του, έπαρκή λόγο για νά δει κανείς τήν ταινία.

Έν κατακλείδι, λοιπόν, πέρα από τόν αναγκαίο και δίκαιο έπαινο, μιá προτροπή άπομένει πρós τόν Κυριάκο Κατζουράκη και όλους τούς συντελεστές του «Δρόμου πρós τή Δύση»: νά μās χαρίσουν σύντομα και άλλα τέτοια ώραία έργα. Καί νομίζω ότι διεξηγησώ σωστά τή διάθεση όλων όσοι παρακολούθησαν, τό άπόγευμα τής Τετάρτης τό φίλμ, μιá διάθεση πού τήν καταλάβαινες όχι μόνο από τά λόγια, αλλά, κυρίως, από τό βλέμμα τους.

Ό «Δρόμος για τή Δύση» μιλάει για πραγματικές δυσκολίες, για ανθρώπους βασανισμένους, μās άφηγείται ιστορίες τραγικές. Καί όμως, μέσα από τήν όδύνη, μέσα από τήν όδύνη και τή σκληρότητα (τούς ανθρώπους πού άκρωτηριάστηκαν στό ταξίδι από τίς άκτής μέχρι τά χιονισμένα δάση του Έβρου, τίς γυναίκες πού κακοποιούνται θάνασσα, τά παιδιά πού πέφτουν καθημερινά θύματα έκμε-